

11
1884
1920
1920

ივერია

1884

№№ V & VI, მაისი და ივნისი

თბილისი.

ექვთიმე ხელაძის სტამბა.

1884

შინაარსი:

I. ლელია (შემდგომ) რომანი ჟორჟ ზანდის თარგ.
გნ. ს. კრისტოვისაგან	3
II. მართველთა ძველი ცხოვრების კვალი წმ. ქვე-
ყანაში და სინაის მთაზე (სიტყვა თქმული ზრო-
ტესორის ა. ა. ცაგარელის მიერ ზალესტინის სა-
ზოგადოების სხდომაზე 30 დეკ. 1883 წ. (და-
სასრული) თარგ. რუსულით ა. შირინაშვილისაგან	49
III. მიცვალებული (ლეჟი) ცახელისა.	63
IV. საანღაზო ლექსები, ამოკრუფილნი «ვეფსკის-ტყა-
ოსნიდამ», «ქილილა და მანიდამ» და გურამიანი-
დამ» (გაგრძელება)	65
V. რამდენიმე შენიშვნა-ადგილობრივის ელემენტის
შესახებ ძველის ქართულის მითოლოგიისა აღ.
გრაჟნისა.	83
VI «ხმა ლეთისა და ხმა ერისა» (ლეჟი) თ. რაფ.
კრისტოვისა.	89
VII. მართული ლიტერატურა წერილი არტურ
ლეისტისა	91
VIII. ლიტურა, როგორც პედაგოგიკა დადამადისა.	127
IX საიღვან წარმოსდგა ძველქანიაში ყაჩაღობა (სტა-
ტია გ. ღვინიაშვილისა)	159
X დამატება: მასალა ისტორიისათვის. შემოკლე-
ბითი აღწერა საქართველოსა შინა მესოკრებთა თა-
ვადთა და აზნაურთა გვარებისა.	
XI ბანცხადეა (უდაზედ).	

ივერია

საპოლიტიკო და სალიბერალურ
შუკნალი

წელიწადი მერვე

6045-

№ № V & VI

თბილისი

ექვთიმე ხელაძის სტამბა, ლორის-მელიქოვის ქუჩაზე
1884

Дозволено цензурою. Тифлисъ, 16 Мая 1884 г.

ლ ე ლ ი ა

რომანი

ქორე - ზანდისა

(შემდეგი*)

IX

დაწვრილებით, სათუძუკლიანად, არ მოგიყვები შენ ჩემს
ამხავს, იმისთვის, რომ ძალიან გაგარტყლდება, დაიწყო ლელოამ:
— გიამბობ მხოლოდ ჩემი შინაგანი სულის მდგომარეობას.
შენ სომ იცი, რომ ბუნებისაგან უსვად ვიყავ დასახუჭრებული:
სიღამაზე, ტანადობა და საღი ჟანი მონიჭებული მქონდა სია-
მოკნებით ცხოვრებისათვის. ჩემი სიყმაწვილე სავსეა გამოუთქმე-
ლი ვოეზიით და სასიამოვნო წარსულის მოგონებით; თან-და-
თან რამდენიც ვიზრდებოდი, ვითარდებოდა ჩემში თავისუფლე-
ბის გრძნობა და მიზიდულება დამოუკიდებლობისადმი. სიყვა-
რულის ნიჭი და გრძნობა იმოდნად ძლიერი იყო ჩემში, რომ
მე აღტაცებით შევემკვლელობოდი ყოველს ცოტათი მანც ვა-
ტივისცემის ღირსს აჩსებსა. აი შეგხვდი ერთს კაცს და
შევიყვარე. იმ ერთს მივაპყარ მთელი ჩემი გულის თქმის სიმა-

*) «ივერია» № 4, 1884 წ.

სვილე და მოწარმებელი გრძნობანი, რომელთა გარდაცემა სხვა ანსებისათვის აუცილებლად საჭირო იყო ჩემთვის, რადგან არ ვიცოდი, სად დამესარჯა ძალა გულისა და გონებისა, მე შევქმენ ის ჩემთვის კერძად, რომელიც ვაი ჩემდა! ძალე იქმნა გადმოგდებულ კარნსლ-ბეგოვად. ზირველში შევექცეოდი უძლიერების სურვილის კვეთების დამათრებელის ძალით; სასოგადო აზრის წინააღმდეგ შებრძოლება იყო ჩემთვის დღესასწაულად, მაგრამ ვაი! ჩქარა დაიწყო ჩემთვის უძმიესი ბრძოლა—ბრძოლა იმ კერძის სარწმუნად, რომელიც მევე ისე ძრვილ აჯამადლე და რომელსაც დანარჩენ ხალხთან შედარებას არ ეკადრებდი! მართლაც იმაზე უკეთეს კერავის ზვირველი: ის კაცი იყო ჭკვიანი, მართალი, დიდ-სულოვანი, კეთილ-შობილი და იმას მსგავსს სხვას არ შევხვედრებოდა.

— რაღა ნაკვლავობება ჭკონდა? ჭკითსა ვუღესერაიმ.

— იმას უნდოდა, რომ შექეთვისებინა ის შესედულება დედათა სქესზედ, რომელიც კაცთა ნათესაობამ დაისაყუთრა მრთელ საუკუნოებში. ის მიყვება და მიაღერსება, როგორც ბავშვსა. გულის თქმა იმაში უფრო ძლიერი იყო ვიდრე ჩემში, მაგრამ ის გულის თქმა ღვიოდა ჩემდამი მხოლოდ როგორც დედა-კაცისადმი, მაშინ როდესაც მე მიყვარდა იგი, როგორც კაცი და ამ გვარსავე სიუარულს ველოდი მისგან სანაცვლოდ. მე არ შემეძლო დავმოჩინებოდი იმ გარემოებას, რომ იგი ცდილობდა არ მიმეღო არავითარი მოხაწილება იმის ცხობრების საუკეთესო ინტერესებთა განსილვასა და განსჯაში და უნდოდა რამ ჩემი გონება და აზრი სრულ უსაქმობას მისცემოდა. ვი ნუ გეგონება, რომ განუშორებლად ჩემთან ყოფნას ვსთხოვდი, ანუ ყოველ იმის ნაბიჯის გადადგმას უურს ვუგდებდი. სრულიადაც არა! მე ესცდილობდი არაფერში არ დამებრყოლე-

ბინა, მსოფლიო გამეგო, მივხვედრილვიყვ იმის გონებრივს და საზოგადო ინტერესებს, და ნათლად გაგებულს, მასთან ერთად გამეზიარნა იგინი. უნებლიედ შეკნიშნე, რომ კაცები ძალაან გამძლავრებულ მნიშვნელობას აძლევენ თავიანთ საზოგადო თანამდებობას, რომელშიაც ბევრი ფუქსავატი და წვრილმანი საქმეებია. მე მეგონა, რომ ამ საქმიანობაში უმეტესი წესიერებისა და სისწორის შეტანა და სამდგოლი საბგებლობის მოტანა შეიძლებოდა. მაგრამ როდესაც ვაწნობე მას ჩემი აზრი, დიდად აღელდა და მიზასუსხა, რომ ძრიელ უკვირს იმას რაზედ ვხსენებო, რას ვცდილობ, როდესაც ვოკელო ჩემი სურვილი დაკმაყოფილებულია, და ჩემი ცხოვრების მდგომარეობა ასე ბრწყინვალეა? ბრძნე მოჭყავდა და საწყენად მიაჩნდა ჩემი ფილოსოფოსური გულ-გრილობა განცხრომასა და სიმდიდრისადმი. ის ნაღვლიანის სიტუებით მომაგონებდა ხოლმე, რომ დედა-კაცი ვარ და რომ მძიმე საზრუნავი მიზიდულეებანი ჩემთვის მიუწოდომელია. ამ გვარსი შეტაკება იყო ხოლმე მიზეზი, რომ ერთმანეთს უნდობლად ვეჭვოდით, იმას კი შიგა და შიგ სინანულის გრძნობა, სიუვარულის ყინი მეტის განცხროველებით მოუკლდა ხოლმე. მაგრამ ამ მხურვალე სიუვარულის ყინიანობამ ჩხუბისა და აყალ-მაყალის დროს დაჭკარგა ჩემთვის თავისი მიზიდულეა და გაშორების წინადა გამოსაღმების ნიშნად ვსახადი. მაშინ ის გულ-გრილობას და უგრძნობლობას მავყედრიდა; გული მოსდიოდა, რომ ისეთი ბავშვი აღარ ვიყავ, როგორც იმას ჭსურდა, რომ ყლარუნებით ჩემი გართობა აღარ შეიძლებოდა. ბოლოს როცა დაინახა, რომ მე იმაზე უფრო ღრმად ვუტყვი ცხოვრებას და არ ვსჭკედები წვრილმან საქმიანობას, აღმოფოთდა და დამიწყო უკედრება დედა-კაცურ ნაკლულეკანებისათვის, რომელნიც კითომი ჩვენში ბუნებას დაუნერგნა

რომ ვითომ დედა-კაცს ცოდნაც ცოტა აქვს, შეუსმენელიც არის და ცუდად ადარდობს. ის კიდევ მეტადინებდა ჩემი მისაღამი გრძნობა დაემდებლებინა, თვით სჯულობად და თავ-მოყვარეობად მითვლიდა მამა-კაცზე უმადლესად დეომის სურვილს. როგორც კი ყველა ამის თქმა დაასრულა, მე ვიგრძენ, რომ იგი აღარ მიყვარდა.

— ეგ ამის ბრალი არ არის, უთხრა პუღსერიამ: — ეგ საზოგადოების ბრალია, რომელიც ხელს უძაბრთავს მაგ შესედულობას დედა-კაცებზედ.

— განა მე არ ვიცი ეგა? უპასუხა ლელიამ: — განა მე არ ვიცი ეგა, რომ ყველა უბედურება ჩვენგან არ მომდინარეობს, და წარმოსდგება საზოგადოების წყობილებისაგან! ამბობენ, რომ განგება განაგებს ჭაბობრიობის სვესა: სად იყო მეტი ისა — ის — იმ დროს, როდესაც ვაჩთა ნათესაობას მოუვიდა პირველად ფიქრად ერთი სქესის საუკუნოდ თანაგრძობობაში და მოწინააღმდეგეობაში დაყენება მეორესადმი. მხოლოდ ერთის ეადნიერის ინსტიტუტის ზე პირუტყულ თვით-ნებობის მიზეზი უნდა იყოს, რომ მამა-კაცს დედა-კაცი მოხად და საკუთრებად გაუხდია. შესაძლოა ამ გვარ დამოკიდებულებაში არსებობდეს მათ შორის რაიმე პატიოსნური საყვარელი და ერთ-გულობა? შეიძლება იყოს სსკა ვაჭაშია, გარდა ძალადობისა, მათ შორის, რომლებშიც ერთს მხარეს აქვს უფლება ყველა მოითხოვოს და მეორე მხარეს არა აქვს ნება უარისა? რა აზრი და მოქმედება და შეიძლება, რომ საერთო ჭჭინდეთ მათ? განა შესაძლებელია ასე და გრძნობა განუზარაონ ერთმანეთს უფაღმა და მოხამა? იუნდა წარმოვიდგინოთ, რომ ვაჩი არ ბორბოტ-მოქმედობს თავის უფლებით, მაინც ამისი ქრევა მეგობარ ქალთან მიუძღვარება მზრუნველის ქრევას შეგიძლათ. მაგრამ განსხვავება

იმათში არის, რომ შეგირდი რადესი გაიზღება, სხვის უფლებიდან გამომავალი და მოითხოვს განცხადებულ უფლებას, მასში რომელიმე სხვის უფლებიდან გამომავლის დრო დედა კაცს არასოდეს არ მოუკვამ და განდევნილი იქნას მართლი თავის სიცოცხლე დარჩეს ბავშვად. თუ ქვეყანაზედ არის უსამართლოება ბუნების წინააღმდეგ, საზოგადოება ყოველწ მათის ჩამდენი, რადგან მართლ კაცთა ნათესავის ნახევარს საუკუნოდ ბავშვობაში სტოვებს!

— მე თანახმა ვარ შენა, გაცხადებით უთხრა ჰუფსერამ:

— მათისათვის შეგვირდებოდა კიდევ ცოლ-ქმრობის კავშირი, მათისათვის არ ვისურვე დამეჭირა მათ საზოგადოებაში ადგილი, ჩემდგარვიყავ იმათ ცოლებში და პირ-სათნობით მეჩვენებინა ამ უკანასკნელებსავით, რომ კიდევ მწამს სახეობა და ქველ-მოქმედება, მასში რომელი ნამდვირად, დასჯას კერძობი. განა არ შემეძლო სწორედ ესევე დამეკმაყოფილებინა ჩემი სურვილის უნებანი, როგორც ესლა ვიკმაყოფილებ თუ დავთანხმებოდი ცრუსასიერების პირ-ბადე ჩამომეფარებინა და კანონიერ ქმრის მივარკველობის ქვეშ ვყოფილავიყავ.

— შენ უფრო გაბედვით და მარტივად მოქცეულხარ, უთხრა ლელომ:— მაგრამ მართლა ბედნიერი ვი ხარ მაგით?

ჰუფსერამ შეკრთა და ვერ უპასუხა-არა.

— არა, შენ არ შეგიძლიან ბედნიერი იყო, განაგრძობს ლელომ:— არც ერთი გამარჯვება და დღესასწაული არ განურუებს შენში სუკდას რომელიმე კაცის გულისთვის. შენ ყველასთვის დასთმობდი ერთის კაცის შემენისათვის, მასში რომელიმე შენზედ ყველანი მივლბელობენ. მე მგონია, რომ რომელიმე კაცი შენ შეგხვდება ჩაეკრა სხვაზედ უკეთეს და კეთილ-შობილ კაცის მივარდა, შენ მწარედ უნდა იტანოდა და გენახებოდას

რომ თქვენში გულისთავი კავშირი არა არის-რა. ნუ თუ ეს გა-
უთავებელი კომედია სიუჟარულისა შენ არ გლალავს? მე მგო-
ნია, რომ რამდენსაც უფრო მეტად მისდექ ტვობილ ფუფუნე-
ბას გულის დაუხმარებლად, იმდენად უფრო უმეტესად გტან-
ჯავს მოუკლავი წუურვილი სიუჟარულისა!

პულხერიამ ხმა-მალლა გადაკასკასა, მეტი თვალბეზე ხე-
ლები მიიფარა და ასტირდა. რამდენსაცე წამს გასტანა სიჩუ-
მემ, ბოლოს პულხერიამ მოაწმინდა ცრემლები და ჭკითხა:

— ნუ თუ შენ არ გადაუხადე შენ საუჟარულს? ნუ თუ შენ
არა სძებნე მეორედ სიუჟარული?

— მომეძებნა იმისთვის, რომ სხვასთანაც იგივე დრამა და-
მეწყო გატრუებისა და მწუნსარებისა? უხასუნს ლელიამ:— ეგ ცუ-
დი შურის-ძიება იქნებოდეს თუ ჩემს ნაცნობთ შორის უკე-
ლანად უკეთესმა ვერ შესძლო დაკავშირებებინე, რას უნდა
მოკვლოდე დანაწიენთავან!

— შენი გული ლელია ჯერ დამშვიდებული არ არის. შენ
ტანება დაკარგული ბედნიერება, შენ კიდევ გსურს და ეტე
სიუჟარულს, ამისაგან წარმოსდგება უკელა შენი ტანჯვანი!

— ეგ მართალია, უთხრა ლელიამ მოწყენით, — რა არ მო-
ვიჭმედე, რომ დამეთრგუნა ჩემში კაცისადმი მიზიდულობის
სურვილი და გრძნობა, მაგრამ ვერ შევიძლე! ამოდ კვლად
განმარტობით გამეციებინა და გაბეყინულებინა გული, სო-
ცის მოკვდინების ფიქრით, მაგრამ მოკვლავ მსოფლოდ და სი-
ცოცხლე კი ვერ ამოკნოცე იქიდან. ესლა იტყვნელების ჟურ-
ღმულში და წინააღმდეგობაში ჩავეარდი. მე პოეტის შეუჟარე-
ბასა ვცდილობ. ჯერ-ჯერობით თაყვანს სცემს იგი იმ იდეას,
რასაც მე თაყვანს ვსცემდი სიუჟარულითვე, მაგრამ ვშიშობ.

რომ დროთა-ვითარებით ისიც ისეთივე ფუქსავატი ეგონისტი არ გახდეს, როგორც სხვანი არიან.

— მე გავიგონე, რომ შენ იცნობ ვალმარინას, უზასუხა ჰულხერამი:— რომ მონაწილეობაცა გაქვს იმ უცნაურის კაცის საიდუმლო მოქმედებაში. ამბობენ, რომ კიდევ არ დაბერებულა, და ძლიერი ხასიათის კაცია. რატომ ის არ გიყვარს? განა იმას სიყვარული სძაგს?

— არა, ეგრე არ არის, უზასუხა ლელამი. — იმას სხვა იდეალი აქვს. ვაცობრიობისადმი სიყვარულმა შთანთქა მასში სხვა გვარი სიყვარულის გრძნობა; მას ცხრუკებაში იმისთანა ელდა და მწუსარება შესხედრია, რომ ყოველივე პირადი ბედნიერების იმედი გაჭჭრობია. იყო იმისთანა ყაბი, რომ ჩვენ შეგვიძლო შეერთება; მაგრამ ახლა გვიანლას.

— რატომ არ მიწბამდი იმას და არ დაადგები კეთილ-მოქმედებას? შენი ხასიათის ბუნებრივის მოთხრუნილების დაკმყოფილებას ჰპობედი შენ ქველ-მოქმედებაში.

— ოჰ, ყველა მაგ გვარს საჭმეს ვაკეთებ, მაგრამ ვერ ვპობულობ ბედნიერებას!

— იმისთვის, რომ შენ ქველ-მოქმედობ მხოლოდ ცნობის-მოყვარეობისათვის. მაგ შემთხვევაში მე გჯობივარ: მე ნამდიდრ სიამოვნებასა ვგრძნობ, როცა შემთხვევა მაქვს დაჟურიგო დარბებს ოჭრუბი, რომელსაც მდიდრები მაძლევენ.

— ეგ იმისთვის, რომ შენ შეგრჩენია კიდევ ნორჩი და ხელ-შეუსებელი გრძნობანი. შენ გულის სრულებით არ უცხრუწნია; შენი ცხრუკება მუდმივი ახალ-გაზდობას.

— ვმადლობ ღმერთსა! უზასუხა ჰულხერამი: — მე გულ-კეთილობა მაინცა შემჩნა, და შენ კი, თუცა სახიერი და კაცთ-მოყვარე ხარ, ესეც არ შეგრჩენია.

— დიად, მე მდაბლად დაგეცო, უთხრა ლელიამ:— მე არ შემიძლიან მიუყარდეს კაცობრიობა, იმისთვის, რომ ის იქამდის არის გაფუჭებული, იქამდის განირქიანდა უწესურ და უმზგავსად დაწესებულებათა შორის, რომ მე არ მჯერა თუ იგი განვითარებას და წინ-მსვლელობას შეიძლებს.

— განაგრძელე შენი ამბავი, უთხრა ზულხერიამ:— შენ ჯერ ბოლომდის არ ვითქვამს.

— ჩემის სამწუხაროდ განთავებულის სიყვარულის შემდეგ, განაგრძელა ლელიამ:— მე მინდოდა გამეჭრო ჩემში ტანჯვისა და სიცოცხლის ნიჭი, და ამ საგნისათვის უმჯობეს საშუალებად დავინახე განმარტობა. ჩემს მამულში იდგა ერთი დატოვებული და თითქმის დანგრეული მონასტერი; მე დავბინავდი იმ მონასტრის ერთს სენაკში. იმ ადგილის ვრცელ მამოწყობას თავის ერთ-გვარის უარაობით და მუუდროებით. ვიძელოვებოდა, რომ აქ ანაჟინ ამიღუფებდა ფიქრებსა, ამ მართლობაში და განათლებულ ხალხს მოშორებული, სასტიკი განდევნილ ცხოვრებაში ვიპოვებდი იმ განსვენებას, რომელსაც ელტოდა ჩემი სული. მე მქონდა მსოფლიო ერთი სურვილი: დამემარცხა ჩემი არსება ამ ნანგრევთა და ნატამალთ შორის, მომეკვდინა ყოველი ჩვეული ჩემი ცხოველი გრძნობანი, და დაუბრუნებულ-ვიყავ ქვეყნად შეუპოვარი და მტკიცედ ამტანი ყოველ-გვარის სვე-უბედურობისა. სულის გაკერვებისათვის, ხორცის შევიწროებას შეუდგე, მინდოდა სრულიად უგრძნობელი გამსვლარ-ვიყავ მატერიისაგან კეთილის ცხოვრებისათვის. არ წავიყვანე თან არც ერთი მოსამსახურე, მსოფლიო მივეც განვარდულება, რომ ყოველ დღით მოეტანათ ზური და საზრდოთ სიკამარისი ხორავი მონასტრის გარეშე გაღურებისა, საიდანაც შემდეგ მე შევიტანიდი ხოლმე.

მაგრამ ესურ ან ვიკმარე და ჩემს თავს მძიმე საკანონო დაგსდე. განუწყვეტელ მტირე საქმეებით. მე უმაწვილობითვე მოძრაობას ვიყავ შეჩვეული, რასაც შეძლების ქონვა ხელს უმართავს; მე მიყვარდა სიარული ჩქარი ცხენით, მოგზაურობა, მხიარული ნადირობა, წმინდა ჭაერში სეირნობა; აქ მე გარდავსწყვიტე გამეჭრო და მომეკვდინა ჩემში ყოველი ხალისი მოძრაობისა და არ გადამიდგამს ნაბიჯი, იმას გარეთ, რაც საჭირო არ იყო ჩემთვის საზრდოს. მოსაპოებლად, განვიზომე თვით სიგრძეც სასიარულოდ. ამ დაწყებულეებამ ნამდვილად დამამშვიდა მე დროებით ალელეება მიმკვლარდა, ტანჯვა მისუსტდა და ჩემთვის დადგა დრო საამუროს მოსვენებისა. მაგრამ ამ დასვენებაში ჩემი ნიჭი გამსწვდა, განასლდა, გაცოცხლდა და ხელახლად მოითხოვა მოქმედება. განმარტოებამ და მოთვიქრებამ მომცა მე ასალი, უცოდინარი გრძნობანი, რომელნიც განგებისაგან წყალობათ მივიდე. მე დასატანჯველს გამოსატყველ განახად ვი აღარ ვსთვლიდი, სიამოვნებით ვაღარულებდი და ვგრძნობდი ძალას, რომ შემიძლიან ავიტანო ეს ნაკლებულეება. მე შეეუდეუ სწავლას; ვსწავლობდი ბატანივას, და მთელი საათები ვუჯექ სამეცნიერო წიგნებს. საქმის ბეჯითობაში, ვგონებდი მიმეძინებინა აზრი, მიმეკუსტებინა იგი და მომეკვლა მისი ძლიერება, მაგრამ როგორ მოვსტყუედი! აზრი უფრო გამიღონიერდა და უფრო თავლ-ნათლად გამიორკვა. მე მეგონა, რომ ბუნების შესწავლას უნდა გავქარებინა გულის ზრახვანი, რომ სწავლა პოეტურს. აღტარებასთან არ მოთავსდებოდა; წინააღმდეგ ამისა განჩქევამ და გონებრივი დაკვირვებამ უფრო შორს დამახანვა, განმინათლა ყოველი საგანი და წარსულთა ნაცვლად ახალი საწმენი გამომძინა. მეცნიერებამ წამართვა წარმოდგენილი ოცნებანი და მომცა საუნჯე; ნაცვლად

იმისა, რომ ჩემი გული, გამშრალიყო და ჩაობებულიყო, მაცროცხლებელი წყაროები იპოვა. იმ დროს დადგა გაჩაფხული; გარეული კვინისხის ბუჩქები გადიფურჩნენ განსპეტაკებული ყვავილებით; ზღვის კოთხეულები მშვენების სურნელებით გარდაიშლნენ ტბის კიდეებზე; შოშიები ავსებდნენ ჭკერს გალობით; შორიდან მოაღწევდა ჩემ ყურამდინ ცხვრების ბლავილი და ძაღლების ყუფა; დაღვრემილი მონასტრის კედლები შეიმოსნენ და გალამაზდნენ ახალი შესამოსლით; სვეტებს შეეხვივნენ ფათალოს კავები; ნაყოფის მომცემმა ხეებმა, დარჩენილ ძველ ბაღში, ყვავილები გამოისხეს, ფოთლოხალის და რუხედის სუნი უერთდებოდა ციმციმ ჭკერს. მზის სხივის გავლენამ და სიმშატიურმა დღა-მიწისაგან აღმოერთქვლამ და ახლად გადაღნებულმა ქვეყნიერებამ გამოუთქმელად ამაღელვა, და ჩემი გული მოიცვა სვედამ და განურჩევალ სურვილებმა. ხელმოკრედ სიუმაწვილე პირველზედ უმეტესად ფეთქამდა ჩემს გულში; მე მინდოდა კიდევ სიცოცხლე და სიუვარული, ეს აზრი კიდევ მაშიშებდა და თან მიხაროდა. მაგრამ წარსულმა გამოცდილმა ტანჯვამ მასწავეს არ გაუყოლოდი იმედებს; ვიცოდი რომ დაუუნსლოკვდებოდი თუ არა ხალსსა, ჩემს გულს მოსწამლავდა ნაღველი, და მტკიცედ გარდავსწვივით აღმესრულებინა წინად განზრახული მოსაზრება, ორი წელიწადი მანტ დაგრჩენილიყავ ასე განდგილად.

მაგრამ ამ გვარ ცსოვრებამ დაჭკარვა ჩემთვის თავისი სიმშვენებურ ჭ პოეტური მიმზიდველობა; სული შემიტებდა, შევიკიწოვდი ჩემს სადგურში. შეჯატული, ნება-ყოფლობით აღთქმის დადებით; ისე ვიტანჯებოდი, როგორც ტუსადი საპყრობილეს რკინის მოაჯირში. ძილ-გაფეთხობილი ჩემს სუნაგ-

ში, დაწვებოდი ციკს საფლავის ქვეშედ, და გათენებადის ცრემლით ვიბანებოდი.

ამ საშინელ დამეების შემდეგ, დგებოდა ჩემთვის დღეები გაყინულის ცხოვრებისა; მაშინ ჩემი ცხოვრება განდგილთა ცხოვრებას მიემზგავებოდა, იმ განდგილთა, რომელთაც ბერის მოთმინებით და მონაწილის მოწოდებით თავიანთი პირიუბა სრულად დაუთრგუნვიათ. მე ნულად ავივლიდი და ჩავალიდი სოლმე ერთსა და იგივე ბიჭიკაზე; ვგალობდი ერთსა და იგივე ჭიმნებს, და არ მესმოდა ახრი ნათქვამი სიტყუებისა.

ამ გვარს ცხოვრებას შეუუძელ რაი ზამთარი, შემდეგ კი მოთმინებამ დამიწყო დღაღამი. ადრინდელზე უფრო გამხსნეკებული შევიქნენ, მაგრამ აღშფოთებული და სეკდისაგან დაზურბილი ვიყავ. სასტიკი საკანონო რამელიც ისე ხალისით ვივისრე, თავ მოსაწონად ვი აღარ მიჩვენებოდა, სამძიმო ტვირთად მიმაჩნდა. ხასიათი წამისდა, მოწილება უგრძობობად გადაქცნა, აზრები ამერიკა, თითქო რაღაც ბნელმა ქარიშხალმა მიმიფანტა მომიფანტა. ტყუილად-ღა ვსცდილობდი აწმუელ დასჯერებოდი; თვალ-წინ მელანდებოდა ჩვენებანი რაღაც მომაკალი იმედებისა, რაღაც ახალის ცხოვრებისა. «რას ვიზოვი ქვეყნიერებაში ამისთანას, რომ ჯერ არ ვიცოდე? ვეკითხებოდი ჩემს თავსა. რა სქმე უნდა იზოვებოდეს იქ დედა-გატებისათვის? რწმუნება ალა-რადურისა არა დამჩენია-რა, ქვეყნის შეცვლა ვი მე არ შემიძლიან. ამ ტანჯვასა და ბრძოლასში, დადგა გაზაფხული თავის წვიმძანის ტაროსითა და პირველი ვაავდრება ისეთი ძლიერი იყო, რომ ეკლესიის კედლები ირყეოდა ქუხილისაგან.

წყვდიადმა მოიცვა არე-მარე. წვიმა კოკი-პირულად ასხამდა; ქარიშხალი ატრიალებდა ჭარში მტვერსა და გლეჯდა კედ-

ლებიდან გაბმულ მცენარეებს: მე თან მეშინოდა და თან მიამებოდა, იმ დამეს ტკბილად დამეძინა ქაჩიშხალის სმასკედ. საშინელმა ტუქა-ჭუსილმა გამომადგომა, ფანჯარადამ გაეხსენა და დაჰინასე, რომ ჩამოინგრა ერთი ზეთა გალერქია. იმის შემდეგ დასარჩენი კედლებიც მოჭყენენ ჭრატუნს და მეორე კუთხე შესობისა ჩამოიჭრა; ჩემს გარეშემო ყველაფერი ინგროდა და აჭა. მეც მომიხლოდა საშინელი ძალა დანგრევისა და დარღვევისა: ბანი და კედლები ჩემი სადგომისა ირყოდნენ სტიქიონებსა ძლიერებისაგან. ინსტიტუტიურად უნებურის მოძრაობით გავექანე ვარებისაგან, მაგრამ შიგ ვარებში გამახერხა მოთუქრება. რისთვის და სად მივრბი? რად მეშინის სიკვდილისა, მეორე იმისთანა მშენიერის სიკვდილისა, როგორც სიკვდილი მეხისაგან, რომელიც ნანგრევებ ქვეშ დამიარხავს. ამ ფიქრით დაუბრუნდი უგანე და დაესწამ კედელთან. რამდენსამე საათის შემდეგ ჩამოიჭრა იგი და მე დავეარგე გონება.

მე გადამარჩინა სიკვდილსა, შემთხვევით ნიაღვრის დროს მიმაკალმა, ირლანდიის მღვდელმა. უგანასკნელი კედელი მონასტრისა იმის დროს ჩამოწვა; გაიგონა ჩემი კვნესა, ნანგრევებიდამ ამომადრო. სულში აყვანილი წამიყვანა იქიდან და მომარჩინა. ამ მღვდელს ეწვეა მაგნუსი. მას შემდეგ, რაც ისევე ხელახლად დავიტირე ამ ქვეყნიერებაში ჩემი ადგილი, აღრინდელზე უფრო გამწარებულ ცხოვრებაში ვარ. აღარ მინდოდა გამხდარკვიავ კისიმე მონად ესე იგი საყვარლად; არც ერთს გაცთან არ მინდოდა უზნურის წესით შეკვრულკვიავ, გამეხად იგი ჩემი უფალი და დამეთრგუნებინა ჩემი ჰიროკნება; მანც კი დავებედი და მწუროდა ბუდნიერება! სიყვარულის ნიჭი არ დამეკარგა და რომ წარმოდგენითაც არის კმაყოფილება მიმელო, მე შეიყვარებდი ხან ერთის დღით, ხან ერთი საათით, მეზიდ-

კანტის თუ მოძაწონებდა თავს თავის სელაგონურის დაკვრით, ან ფილასოფოსებს და ინსწავლებს, რომელთანაც შემსჯელობდა ბასი და მუსაიფი, ხან სცენაზე მოთამაშე აკტიონსა, ხან ლექსების დამწერს პოეტს. მე საშინელებით და სირცხვილეული ვაღვიარებ, რომ ჩემი გული ვაცვდა, დაწვრილმანდა ამ დასამცირებელ და დამაუძღურებელ თამაშობით, გრძნობანი დამიწუნგდნენ, გული დაჰკნა, მე ვეღარ ამაღლეებს ვერა რა გრძნობა ძლიერის და გატაცებულის მღელვარებით. მე მთრგუნავს სვედა და უსაქმობა ამ ჩამშალ საზოგადოებაში, რომლის ვერხად დაუდგენიათ—სიძლიდრე და განცხრომა. იდიოტებს, რომელთაგანაც იგი შესდგება, უგვირთ და აშობენ, რაღა უნდა და აკლდეს, რთდესაც ისე მდიდარია და მით შეუძლიან ამ ქვეყნის ნეტარებით დასტებესო. სხვა გვარი სიტუბოება, სიმდიდრის გარეშე წარმოშობილი, მათთვის გაუგებარია.

X

ლელოს მოთხრობამ პულსურია ძალიან დაათიქრა. კარგა ხანის სიჩუმის შემდეგ აიხარა თავი, თამამად გადიწია უკან თავის ხუჭუჭი კულულები და წამოხტა ფესზედ რაღაც დარდიმანდულის ალტაცებით.

— თუ აგრეა, შექვევია იმან:—უნდა ვილხინოთ! უნდა ვარდებით დავიგვირგვინოთ თავი, როგორც შევლმა გეტერებმა, და პირამდინ აღვაგოსოთ მხიარულების ფილა! იქით გარდაგადოთ იდეალური სიუვარული და პატიოსნება, ჩვენ უიმისოთაც მოვასერებოთ ფუფუნებას! განა ღირს დასანანებლად, რომ ვაცნობა ვერ გვიცნეს; შური ვიძიოთ, გავეიცნოთ კაცები.

თუ შენ არ გინდა ამ რჩევას მიტყუე, ერთი გზაა დაგჩვენის: წადი მონასტერში, და იქ მიახუარ შენი გონება სიბრძნის მოკვდინებაზე სწავლას, ასკეტიზმს!

— არ შემიძლიან პულსებია; შენ გაიწყდება, რომ მე სხვა დედა-გაწყობისათვის არა მწამს კრიალოსნის წმინდანობა, წესები და აღთქმანი. რა მონაზონი ვიქნები!

— მეც მაგას გეუბნები, უპასუხა პულსებია: — თუ მონაზონობა არ შეგიძლიან, გახდი მამ დიაცო. სიბრძნის უფრო ადვილად დაემყოფილება, ვინემ ცკუასა. გუეოფა ამდენი რცხებით ცხოვრება, ნუ გძულს შენი სილამაზე, ნახავ როგორც მალე აუკავდება იგი ნეტარებისათვის!... შენ კიდევ ბუკს მოეწონები აღტაცებით; ავი გნასე კაცები როგორ დაგდეკდნენ უგან! წავიდეთ აი იქ, ბნელ ხეივანებსკენ; სუდამ იქ მოჩანს რქრო-მკედით ნაკერი ტანისამოსი და ჭუდებსე თეთრი ბუმბულები. რამოდენი უმაწვილი და ლამაზი კაცები არიან იქა, და სწყურებანთ სიყვარული! წავიდეთ ლეღია, შენ გეუბნები წავიდეთ! მე ყველას ვიცი. მივიდეთ იმათთან; შენ მოსმინე იმათი ლაპარაკი, კომპლიმენტები, შენ მხარზე იგრძნობ იმათ მსურვალე სუნთქვას და იქნება განიღვიძოს შენში სურვილი, რომ გაერთო ყველაფერში, რაც კი ამ ქვეყნად შესაძლებელია!

— რა, პულსებია, განა არ ვიცი, განა არ მეყვარებიან?

— შენ გუფით და სუფით გიყვარდა ის კაცი; შენ არ გამოგიცდია მარტო გრძნობით სიყვარული და არ შეგიძლიან განსაჯო რა ფუფუნება და სიამოვნებაა ამ გვარ სიყვარულში.

აქ პულსებია გაიყოლა თან ლეღია და ჩუმად განაგრძო ლაპარაკი:

— ვამბოვნი, ჯერ რიდე გაიკეთე, იქნება შენ არ ისურვო შენი თავ-მოსაწონი სახელი, საღანძღავად გარდუგდო საღასა.

ჩემი დომინოსთანა დომინო ჩაცვი, რომ შენ მაგიერ ვეკონო-
ვუქვას, ჩვენ ტანათაც ვეკვართ ერთმანეთსა და სმითაც, უშიშ-
რად შეგიძლიან შენის სიმაღლიდამ ჩამოსვიდე და გამიცვალო-
როლი, წავიდეთ ჩქარა!...

ხალხმა განაშორა ორივე დანი, მასშინ ჩოდესაც ოთახი-
დან გამოდიოდნენ ტუჩასაზე, ორივე ერთ-ნაირი დომინოებით
მოართუნნი; გზის უცოდინრობის გამო ლელა გაჭყვა სხვა
მასკებს და მიაღწია იმ კუთხეს ბაღისას, რომელიც დანიშნული
იყო რჩეულ პირთათვის. ბამბუჩის გამკებლები შეუნიშნავად
დაჩაჯობდნენ იმ წვანე ლაზირინტის კარებებს, და მოაწყობდნენ
უკვლავ ეჭვიანებს და ნამუსის სასტიკად დამცველ პირებს; მარ-
ტო მასკიანი ქალები შედიოდნენ იქა. ეს იყო უშიშარი ადგი-
ლი მეგობართა შესახვედრად, რომელთაც არა სურდათ თა-
ვიანთი დამოკიდებულების გამოცხადება; უმეტესი ნაწილი იქ
წვილ-წვილად დასვირნობდნენ და დას-დასად მხარ-გვერდით
იმალებოდნენ მიბნელებულ ხეივანში, რომელსაც სახელად აფ-
როდიტას ტუჩასებით მოხვეულ პავილიონთან მიჭყავდა...

ეს იყო რამდენიმე ნაბიჯი გადასდგა ლელამ ამ საშე-
შარ სროკასაკენ, როგორც იმის გვერდით მოისმა ჰაიტყვანი:
აი ზინზოლინა! აკერა ისა!

გარს მოეხევა მასკებიანი დასი ყმაწვილ-კაცებისა.

— ზინზოლინა, განა შენ ვერ გვიცანი? განა შესაძლებელია
ძველი მეგობრების დავიწყება? მკლავი გამოეწია, წავიდეთ ძველ
დმერთაებს ვსცეთ თავიანი!

— ნუ გაუგონებ მაგას, უთხრა მეორემ და ლელას სელის
დატერას ცდილობდა: — მოიგონე, რომ პირველად მე გაგაცან
სიყვარულის საიდუმლო და შენ სხვაში არ უნდა გამიცვალო-
სდე არ არის ჩემო მტრად?

აქ მიუახლოვდა მალაღ-მალაღი ისპანოელი და ძალათ გა-
მხარტვა ლელის სულა.

— მე ამომადრინა: ზინზილინამ, სთქვა იმან: — მე ამის მიწა-
წყლის შილი ვარ და ეს არა ვისზედ არ გამცვლი.

— ზინზოლინას არა აქვს მშობელი ქვეყანა, ეგ მრთელ ქვე-
ყანას ეკუთვნის! შეჭვივრო მურომ.

— მოდი წილი ვუარეთ, ვის ერტოს! მოისმა სმა.

— წილის ურას ეს არა სჯობს! სთქვა ერთმა და ამოიღო
ხმალი. სხვებმაც იმიშველეს ხანჯლები; ბამბუჩის სალხი მოკ-
შველა გასაშველებლად, ლელის კი სწრაფად მიიმალა. ერთს
სეივანში შესვდა მას რუსეთის თავადი.

— ზინზოლინა, მხლელად ერთი საათო შემდევარე, უთხრა
იმან: — მე შენ განუქებ ამ ბრილიანტის ჯაჭვსა.

ლელის ზინზლით შეიძრა, მიკვიდა კიდეც ფრანტურის დიდ
კაცი და ჭბინდებოდა თავის სასახლეს, კვიპაყს და ცხენებს.

— საჩუქარით რათ მაცდუნებო? უთხრა მათ ლელამ: —
სჩანს იმედო არა გაქვსთ საიმოვნებ რამე მიივინოთ? სჩანს
თქვენი აღფრისი ძალიან სამაგული და საზინზლარა, თუ იმის
ნაცვლად აგრე ძვირფასად საჩუქრებო? თქვენ სხუელის უბრა-
ლო ლტოლვილებაც არა გწამთ? მამ რაღა გჯერათ?

ლელამ გარდისადა თავის კაშიშონი, და ხალხი უკუდგა
იმის ფერ-მიხდილ და ამხარტავნულ შესედულობის წინაშე.

— შენ უარ-ჭყოფ კიდეც შენ განზრახულებას? უზასუხა პულ-
ხეკიამ, შეაყენა იგი გრძელ ატლასის სახელზე ხელის მოკი-
დებოთ — ნუ შეკრთები, შენი დრო ჯერ არ დამდგარა.

— ჩემი დრო არადეს არ მჯერა, უზასუხა ლელამ: — მე
სულაც არ მომწონს ესა, და კიდეც მამოფოთებს. ეგენი ისეთი
თავსედნი არიან, ისე ცდივად გარყვნილნი, რომ მეც გავიყინებო

ძაგათთან და ვი არ გავცოცხლდები: არა! ზულხერიან, შენ რაც გინდა სთქვი, მაგრამ დედა-გაცი ისეთი ტლანჩი საკრავი არ არის, რომელმაც ხმა გამოსტყეს პირველ შესხედრილ კაცის მიკარებით. ქალის აკებულება უფრო რთულია და საჭიროა ძლიერად ძაღლის გამოსაწვევლად სიმშატია და სულთქი თვისტომობა მისდამი. რასაკვირველია, ყოველ ჯან-მრთელ აკებულებას შეუძლიან იგრძნოს ფიზიკური სიამოვნება; მაგრამ ამ სიამოვნების მეტი რომ არა იცოდეს-რც, უნდა ძალიან საწყულად და მცირედ იყოს დასაჩუქრებულა! კაცისთვის სხვაც უნდა იყოს რამე სიყვარულში, გარდა პირუტყული მოჭმელებისა.

— თუ აგრეს, ლელო, მე შენ წაგყვან ერთს ღამაზე ყმაწვილთან, რომელსაც ამაოდ ვცდილობდი შემეცდინა, იქნება სიბრალულმა უფრო მომეტებული გავლენა აქონიოს შენზედ.

ლელო უფიქრულად გაჭყვა თავის დასა, განკებ გამოქვაბულ მღვიმეში, რომელიც ზატარა ღამით იყო განათებული.

— მოითმინეთ, უთხრა წყნარად ზულხერიან, და შეაყენა ლელო:— დასედე ამ ნახს. ჯაბუკსა; იცნობ ამას?

— რასაკვირველია, ვიცნობ, უმასუნს ლელომ:— ეს სტენიო არის. რას აკეთებს აქ ამ გამოქვაბულში? ვკონსე ეს აფორადიტას ზავილიონში. სასვლელო სვრულია.

— არაფერს აკეთებს; სიყვარულსთვის ჭკარგავს გონებას, უმასუნს ზულხერიან, და ოლიანდროს ბუნქის იქით დასტოვა ლელო, თითონ მიეზარა უკანდამ და სურდა კვინა სტენიოსათვის.

— დამანებეთ თავი, უთხრა ყმაწვილმა-გაცმა:— მე სრულეა ბითაც არა მსურს თქვენი ალერსი. მე ავი გითხარით, რომ შეცდომით გამოგყვით თქვენ უკან, თქვენი ხმა მივაძხვავსე

სხვა ქალის ხმასა. მე ვიცი ესლა თქვენ ვინცა სართ, და არ ვსაჭიროებ გასასყიდ აღერსსა. ჩემთვის ამ ქვეყანაში მხოლოდ ერთი ქალი არსებობს, რომელსედაც მითხარით თქვენ რომ აქ იმყოფება. მართალი სთქვით?

— მართალია, უზასუსა პულხერიაძე:— წამომეყვით მე, ამ ბნელ თაღისაკენ, მე მიგიყვანთ თქვენ იმასთან.

— თქვენ სტყუით, სიტყვა ჩამოართვა სტენიომ:— თქვენ დამპირდით მე იმის აქ მოყვანას და არ აღასრულეთ სიტყვა.

— შენ ჯერ მე გამოგონე, შინაურულაი უზასუსა ზინზო-ლინამ:— ლელის სამ შენ არ უყვარხარ და არც რადისმე უყვარები. რად ღუბამ შენ სიყმაწვილეს მაგ ტრფობისთვის? ქვეყანაზედ ბევრი სისარულაი ულელიოთაც; შენ მომწონხარ; შემეყვარე რამდენიმე საათით; მე შენ ნუგეშს გცემ, გადაგასა-ლისებ, დაგამშვიდებ და ხვალეე ისეე გარდაგცემ შენ რომანიულ გვირსა.

— დამანებეთ თავი, დამანებეთ, განიმეორა სტენიომ აყინებოთ;— თქვენ ლელის არა სართ, და მე თქვენგან არა მინდა-რა. ნეტარებას მომცემს მე მხოლოდ ლელის; თუ ის უარ-მყოფს, მე ვიცხროვრებ მარტოდ და არ წავიპილწები გასასყიდი სვენიოთა.

— ლელის, მოდი აქა, უთხრა პულხერიაძე, ხელი ჰკრა თავის დას სტენიოსაკენ:— დასასრუტრე ამისთანა სამაგალითო სიმტკიცე!

მაგრამ ამავე წამს, სიბნელის შემწეობით, ისეე იქით მი-აყენა ლელის და მარდათ ჩადგა იმის ადგილას და უთხრა სტენიოს ლელის ხმით:

— ოჰ, ჩემო პოეტო! შეხმა სიმტკიცემ შემარყია, წავიდეთ ერთად.

პულსურიაში ჩაჭვიდნა სელი სელსა და წაიყვანა მიბნელებულ ცივს თაღისაგენ, რომელიც აჭა-იჭა ჩამოკიდებული ლამპებით იყო განათებული. სტენიო თართოდა და ეგონა, რომ უკვლავ ამას სიზმარში სედავდა. ისეთი ალექსებულო იყო, რომ აღარც კი ჭკითხა, სად მიჭყავდა იგი. ის მხოლოდ გრძნობდა თავის სელს ლელის სელში.

როდესაც მათ გაიარეს მიწის ქვეშ გალერეისში, სტენიოს თანა-მოგზაურმა გამოსწია აბრეშუმის ზონარს, და უცრად, თითქოს მანქანებით, იმათ წინ განელა კარები. ისინი ავადნენ მარმარილოს კიბეზედ აფროდიტას პავლიონში, და რბილ ხალიჩებზედ განაგრძელეს სვლა. სტენიოს მოეჩვენა სიბნელები, რომ იმათ გვერდით მისდევდა ვიღაც დედა-კაცი, ლელის მგზავსად ჩაცმული, მაგრამ არ მიაჭვია ყურადღება, იმისთვის რომ ლელის ეჭირა იმ დროს იმისი სელი. შესვლის უმაღლდიდრულ ბუდუარში მამინკე გააჭრო მან მთლათ სანთლები, მოიხსნა მასკა და მოუჯდა გვერდით სტენიოს ატლასის მდივანზედ. იმ წამში ვიღასიც უჩინარმა ხელმა ჩაუკეტა მათ კარები....

ლელა მალე გამოვიდა, ანუ უძვობესია ესთქვათ, გამოკარდა ოთახიდან და დასტოვა სტენიო და ზინზოლინა ერთად.....

XI

როდესაც სტენიომ, თავისი დამძიმებული თავი აიღო ბაღშიდამ, ფრინველთ გალობა განთიადს აცხადებდა. გორიზონტი განათლდა და გრილი დილის ჭაერი შემოდინდა თან-

ჯრებიდამ და შეეხებოდა უმაწვილი-კაცის ოფლიან და მკრთალ პირისასუს. პირველი იმის მოძრაობის სურვილი ლელისა ვარდასკენა იყო, მაგრამ იმან პირ-ბადე გაიკეთა და რდნავ სული ჭკობა და ანიშნა, რომ ჩემათ ყოფილიყო. ძალ-დატანებით წამოიღვა სტენიო მოქანტული მღვლვარებისა და იმ ღამის სურვილებისაგან და მივიდა გაღებულ ფანჯარასთან. ნიაღვარს ვარდასკენა, ზღვის ტალღები ერთგვარის სმით ესლებოდნენ ქვიშის კიდეს და მარმარილოს ტერასის ვიბებს, მორტებს და ფორთხანის სუბს დაესრათ თავი წყლისაკენ და თეთრს სურნელაკან ფოთლებს ჭყრიდენ შიგა. ბამბუჩის სასასლეში მიმქრალიყვნენ სანთლები და აქა-იქა მასკები დაესტებოდნენ ბაღში.

— რა მშვენიერი დილა! შეჭყვიან სტენიომ და სუნთქამდა სულით და გულით გამაცოცხლებელ ჭკობას:— ახ, ჩემო ლელისა! მე ესლა მოვრჩი, მე აღვსდექ მკვდრეთათ, მე ვსცოცხლავ სრულის სიცოცხლით; რა მადლობა გითხრა ამ ბედნიერებისათვის!

— ჩემო ანგელოზო! უზანუსა ლელისამ და ვარდასკენა მას:—
— ისმ შენ ბედნიერი ხარ ესლა?

— არა ვიდეკ, ჯერ სრულად არა. მოისსენ მასკა ლელისა, დამატებე შენის სახის ცქერით, მომეც დაგვარსო შენი ტუჩები!

— მოითმინე, უთხრა ლელისამ. გესმის მუზიკა?

მართლადაც, თითქოს სწორედ ზღვიდგან მოისმოდნო, ისე მოდიოდა იმათ ყურამდის ორკესტრის სმა; მალე ფანჯარებს მოუხსლოვდნენ გონდოლები, სამსენი შემუხსიკებით და მასკებითა, იმავე დროს აფროდიტას ჰელიონის ფანჯრები და ბაღონის ვარებები განიღნენ და ბედნიერი წყვილი, მიმდღუღნი შიგნით ბუღუარებში, გამეფიენენ ტერასასკენ; ტან-

მარტოებულნი ეჭვიანები, მცურავნი გონდოლებით, ამაოდ აშტკრებდნენ მათ მუშტრის თვალსა; ამათ უკვლამ გამოიცვალეს სანთა და მისკუბი გავიკეთეს, ისე რომ მათი გამოცნობა შეუძლებელი-და იყო.

ლელოს უნდოდა სტენიოს ბაგონზე გატყუება, მაგრამ ღღარ ესაღიარებოდა მას ზღომას; ის მოიცვა ტუბილმა სიზარმაცემ.

— რად მინდა იმათი სიძლერა? უთხრა სტენიომ:— დაკრ-ხეთ აქა!

მაგრამ ის უცებ წამოდგა და შეიჭმუნხა წარბები.

— ვინ იძლერის ისა? იგიითსა იმან უნებლიეთის ყრუოლით.

ეს დედა-კაცის ხმაა, უზსუნხა ლელომ:— მიშვნიერი მდიდ-რული ხმაა, შეხედე რა სალხი მოგროვდა მის მოსასმენლად!

— იცა? სთქვა სტენიომ ჟერ-გადაკრულმა:— შენ რომ აქ ჩემთან არ იყო, მე შენი ხმა მიგონებოდა. ამასობაში უფრო გარჩევით მოისმოდა ხმა და სტენიო უგდებდა ყურსა მარტკუ-ბის თრთოლით.

— ლელო, სთქვა მან რაღაც საშიშროებით:— მე არ შემიძ-ლიან ამ ხმის გაგონება; გონებას ვკარგავ!

ოტკესტრის ხმამ ერთს წამს დაჭტარა მოძიერლის ხმა; ბოლოს ოტკესტრი გაჩუმდა და მან ზედახლად დაიძლერა, ამ ხანად ისე ახლოს, რომ სტენიომ შეშფოთებულმა გააღო ფან-ჯარა და გარდაეკიდა იქიდან, რომ დაენახა ვინ იძლერდა.

— რა არის ესა? ბუტბუტებდა ის, გაცრებული დაშტკრე-ბით უმხერდა დედა-კაცს, შუა გონდოლში ძველომსა, და სრუ-ლებით დაავიწყდა ისა, ვისაც იმისი ხელი ეჭინა.

როდესაც პავილიონის ფანჯარას დაუბირდაბირდნენ, ლე-ლომ გონდოლში უცბათ მოისსნა მისკა, მოუბრუნდა სტე-ნიოს, დაცინებით და ხუმრობით დაუქინა მას თავი.

— აი ნამდვილი ლეღია, წამოიჩურჩულა მან, ხმა-წასულმა: — ის, რომელიც გვერდით გამიჩინეს, როგორც სიმძარც და მიუფარვის დაცინების დიმილიათ. მაშ ვის მივე მე ჩემი სული და ხორცი? მითხარი ბოროტო სულა, ვინა ხარ შენა? მიჩვენე შენი სახე!

— იხე, უზასუსა დიაცმა და მოიხსნა მასკა. მე მჭვიან ზინზოლიანა, მაგრამ შენთვის მე ლეღია ვარ, ამისთვის რომ გუფლობდი შენ იმის სახელით. კმარა აგრე სასტიკად მხეცა: მე ხომ გაამე ბედნიერება, შენ თითონ მეუბნებოდი მანგისათვის მადლობას.

— გამეცალე აქედამ, თორემ ეს-ეს არის მოგვადი! შეჭვი-რა სტენიომ, აღარ ახსოვდა თავი და ამოიძრო ხანჯალი. ზინზოლიანა გაიჭრა და ტერასიდან დაცინებით დაუვიცა:

— მშვიდობით პოეტო! ესლა ჩვენ დანიშნულება ვართ, ჩვენ ვიდევ შევხვდებით ერთმანეთს.

* * *

თქვენ ტყუილად მყვებდით მე სტენიო; მე სრულიად არ მინდოდა თქვენი მოტყუება, არც თქვენი დაცინვა, არც ნიშნის მოგება. მე იმისათვის კი არ ჩაგაკონეთ ზინზოლიანას მკერდსა, რომ დამეძინებინეთ, არამედ იმიტომ რომ დაკმაფილებულიყავით და განმუთავისუფლებინეთ გამოუკვლევ სურვილების ტანჯვისაგან. დამნაშავე ვარ განა მე, რომ თქვენ უმეტეს მნიშვნელობას აძლევთ იმას, რასაც მაგოდანი მნიშვნელობა არა აქვს? დამნაშავე ვარ მე, რომ მხალხლად ერთს წმინდა სიუყვარულს არ შეუძლიან დამშვიდოს და განაზრიდოს ადგზნებულ თქვენი კვეთება? ამით მხალხლად ის მტკიცდება, რომ თქვენი უზომო სურვილის ძალას ვერ შეედრება დაკმაფილების შემდეგ მიღებული ბედნიერება.

მე არ შემიძლიან დაგძრასხოთ მისთვის, რომ მიჭყუებით დამამტკობოქელ გრძნობას. მეტი ღონე არა გქონდათ. ყმაწვილთაგან და გამოუცდელთაგან, თქვენ უბრალო ფიზიკური მეთხრობნილება გებრძნათ გულის სიმპატია. ამისათვის თქვენ შეცდომას და ბედის-წყობას ჭკუას გასწავლას; ჩემის მხრით ეგ ბოროტ-მოქმედება არ არის, რომ მე ღაბღობით სასაღმრთლოდ ყმაწვილი და მშვენიერი ქალი, რომელიც თქვენ გეტყობოდათ. აქ არც გასუიდა იყო, არც ვაჭრობა, ამისთვის რომ პუბლიკისა არა ჭყიდის თავის-თავსა, ის მხოლოდ თავიანთ სტუმს ერთს კერძსა — ფუფუნებას. სრულიც კმაყოფილებით მოგვცათ ის, რასაც თხოულობდა თქვენი გრძნობა; რისთვისაა ეს გავით თქვენ ისა?

სტენიო, მე ვსტადე მეგარებოდით, როგორც დედა-გაცმა და მოაწმეიქი, მაგრამ განა დედა-გაცმის როლი იქ-შია მხოლოდ რომ იგი დედალი იყოს? არა, ამას მე ვერ დავემორჩილები, უმჯობესად ვრაცხამ განმარტობით ვიცხოვრო, სინამ ვიყო მამა-გაცმის ხელში მარტო პირუტყული გრძნობების იარაღად და სხვა არა რად. იყავით ჩემი ძმა და ჩემი შვილი სტენიო, სხვა ყოველივე გრძნობა დასშევით ჩემთვის. მამინ თქვენ გამოფხიზლებით და დანახანით, რომ სიყვარული არ არის მრთელი ცხოვრების საგანი, რომ კაცობრიობის ჭკუისათვის საჭიროა უფრო სხვა-და-სხვა გვარი საზრდო, სინამ მფლობელობა საყვარელი საგნისა. საჭიროა სხვა იდეა-ლები, სხვა შრომანი, სხვა მოქმედება, სიყვარულს გარდა. თქვენ უნდა გაიციანთ ისინი. ვამიგონეთ: აქამდისინ მე ვერ ვბედავდი ერთს საგანზე თქვენთან მოლაშარაკებას, რომელიც მე ახლას შემეხება, ესაა კი მე მგონია მოვიდა ის მარჯვე წამი. მე გიჩვევთ შეუერთდეთ ერთს კაცსა, რომელსაც მრთელი თა-

ვისი სიცოცხლე შეუწირავს კეთილ შობილურ შრომისათვის. თქვენ თითონ სშირად გილაპარაკებიათ ჩემთან ვალძარინსედ, აღტაცებით და დაჟინებით გითხრობიათ იმასთან წამეყვანეთ. მიდით იმასთან ჩემ სასკელობით, მე ახლო ვიცნობ იმას, და იმას საიდუმლოებში უფრო ღრმად ჩახედული ვარ, სინამ თქვენ გგონიათ; ერთი ჩემი სასკელი დაგისხნით თქვენ ყოველ გამოცდისაგან, რომელითაც სწავრთიან ახლად შერიცხულებს. მე ვიდრე ვაძნობე ვალძარინას, ის მიგულის თქვენსა.»

* * *

ლეოა, თქვენ მე დამღუბეთ, წყუღიმც იყავ! ოჰ, დიად, თქვენ კეთილი და ხარტ და ნარნარი დედა! თქვენ ისეთის უნარობით მიმაგდეთ გარყენილს დედა-კაცის გულზედ და მიცხადებთ, რომ ქვეყანაზედ არ არის წმინდა ბედნიერება და უბიწო საიმოგნება და ჩემს დასარწმუნებლად ხელსა მკრამთ იმ გულისკენ, რომელზედაც ვერ არ ვაწიებულა გოცნა მრთელის ქალაქისა. ვარგია რომ არა გყავთ თქვენ შვილები, ლეოაჲ, თქვენ იქმნებოდით იმათთვის სასტიკი დედი-ნაცვალი.

გმაღლობთ სწავლებისათვის გამოცდილ ცხოვრებაზე, მე ესლა უკვლა გავიგე და უკვლაფერს ამაოდ ვსთვლი; მე ვიცი, რომ დედა-მიწაზედ არა სუთვეს არც უბიწო სისარული და არც წმინდა სიყვარული. ნაცვლად ამისა არიან მგზნებაზე სურვილები, პირუტყული მოთხრობნილებანი, — და მეც მივეყოფ მათ ხელს, სინამ თავს დავივიწყებდე. ბარაქლას, ლეოაჲ! თქვენ ნამდვილად დამარწმუნეთ, რომ შუება, გრძნობით დათრობა შეიძლება არსებობდეს სიყვარულის ტარეშეტ. თქვენ ხელი მკაწით მე, ნამაგდეთ ტაღასში, გარყენილების წუმბეში, და მეც იქიდანმ აღარ გამოვალ. მშვიდობით!

XII

— მე არ გიწინასწარმეტყველებ, ლელო, რომ თქვენ კი
 მოგივიდოდათ, უუნებობა ვაღმარებნი, მთაწვედ ერთად მიმაგ-
 ლობის დროსა:—სიყვარული თქვენ არ შეგიძლიანთ, და უსა-
 ყვარულოთაც უფონა არ ძალგამთ. უნდა გარდაწვევიტოთ, რამე!
 ჩემის აზრით თქვენ, დიხსი ხაბთ სტენილსაგან მწარე საყ-
 ვედურისა; კეთილმისათვის ბოროტი მიუგეთ. მსოფლოდ მე ვარ
 თქვენი ერთგული მეგობარი და არ მოგეთყუებით: მე თან-და-
 თან ვგარტამ თქვენ ზეტივის ცემის. მე ვსულამ, რომ თქვენ გი-
 გაუღალ წყალში ტრიალებთ, — გვალი ვი უნდა იზოვოს თქვენი-
 თანა სსიათის დედაჟაგამა. ზოგიერთა სალასანა პირებისათ,
 თქვენ არ შეგიძლიანთ, ნაკლულევანება თქვენი მიწვეროთ რა-
 ლაც კეთილშობილურს ინსტიტუტსა; მას აიღეთ ჭეშმარიტებას
 ლამპარი და გაინათეთ მიმალული ვუნტურები თქვენი სულ-
 სა. თქვენ მარწმუნებთ ვითომ უოკელივე კავშირი ქვეყნიერებას-
 თან გაწვეტილი გაქვსთ — ეგ ტყუილია: თქვენში ჩანებულებან
 ზღვლებული გულისთქმანი, მაგრამ დარჩენილად ეიდეკ წკრიმა-
 ლი საიდუმლოებანი იმათში პირველია დედა-გაცურად თავ-
 მოყვარეობა. ამპარტანების გამო არ გინდათ დემოკრინილეთ
 სიყვარული, უოკელი დონისძებით ვი ცდილობთ, რომ თქვენ
 უყვარდეთ ვისმეს: გასიამოვნება ცქერა შენგან შემსჭვალული
 გულისა, მისი ლელვა და ტანჯვა. განა კეთილშობილური გარ-
 თობაა ეს? განა ამაში მდგომარეობს რამე, გარდა ამაღ და
 ფუქსაკატი თავ-მოყვარეობისა? გაფრთხილდით, არ წაიბოროტ-
 კოთ ამ გზაზედ; ეს გზა უფრო და უფრო შოის შეგიტყუებს.
 თუ თქვენ შეჩვევით პირფერობს და თავყანის-მცემლობას,

მასინ აუცილებლად საჭირო შეიქმნება შენთვის სალასხანა ხალხის საზოგადოება. თქვენ მოინდომებთ იყოლიოთ თქვენ თერხთ წინაშე იმისთანა პირები, ვისიც მცირედა სიმპატიაც არა გაქვს, თქვენ დაუბრუნებთ მეფობას ამ დაკრძალვილ სფერაში, სადაც მხოლოდ საშუალო გონებისა და ჭკუის საზოგადოებაა და მასინ ამ გვარი ცხოვრების სეგდა თქვენ სრულიად დაგმალამთ. თქვენ არ გუფლებათ არც ერთი მეგობარი, გუფლებათ მხოლოდ თაყვანის-მცემლები და ყველას გუთვნილება შეიქმნებით: მე გგონია ეს სუფიერი გარყვნილება უარესია ხორციელზე!

ამ ღაპარაკის დროს, ვაღმარინი შეჭურება ლელოს და ხან-და-ხან შესწევებდა ხოლმე ბასსა და თითონვე შიშობდა თავის სიტყვების მოჭმელებაზედ. არას დროს არ უნახავს ის ასე აღელვებულად; ლელო მიდიოდა წინ დაუხედავად; გული საშინლად აჩქარებით უცემდა, შავი წარბები შეეჭმუნა, შუბლზე გუგურ-გუგური ოფლი გამოუვიდა. იყო შუა-ღამე, მთვარე უნათებდა გზასა, და ისინა მიდიოდნენ უსაგნოთ მთის წვერისაკენ.

როდესაც ვაღმარინი განუიდა, ლელომ დაიკრიფა გულხელი და მიუბრუნდა მას მოჭურვებულის შესვლადობით; შემდეგ ჩამოჯდა გამოწეულ კლდეზედ და თრთოლით აღაპურა მალა სელები, შორს, ვარსკვლავებისაკენ.

— თქვენ იტანჯებით ლელოვ? ჰკითხა შეწუხებულმა ვაღმარინმა. მე ძალიან სასტიკად გელაპარაკებთ თქვენა?

— დიად, უხასუსა მან:— თქვენ ჩემი ამპარტანება მთლად გაჭქელეთ და თუ-ჭქეშ გასრისეთ. ამ სიტყვასზედ ის წამოდგა, ავად სულ მალა მთაზედ, რამდენსამე ხანს იდგა და შემდეგ მიწარედ გაიხარხარა.

— რა დაგეძარათათ? ჰკითხა ვალმარინმა მწუნარებით: — ავათა სარტ?

— არა, უზასუსა ლელოამ: — მე ვიცინი ჩემს წარსულს იდეალურად, პოეტ სტენილზედ, რომელიც ესლა ქეიფობს გარყვნილ დედა-კაცებში.

მაშინ ვალმარინმა გაიხედა ქალაქისკენ და დანახა შოკის სასახლე დიაციის შინზოლინისი, გაბრწყინებული ტერცლებით მოჭეიფეებისათვის. მიუტრიალდა იგი ლელოას: ის იჯდა დედა-მიწაზედ და მწარეთ სტიროდა.

— საბრალო, საბრალო! სოქვა მან: — თქვენ გტანჯავთ ეჭვი.

— თქვენ ვერ მიმიხვდით მე, უზასუსა მან: — მე ვაცს ვი არა ვსტირი, არამედ ჩემს ოცნების გაქრობას, ჩემის ფანტაზიის განადგურებას, რომელიც ისე მომწონდა! სტენილადან არის; იმის ნაცვლად შის დუქანში კილაც გარყვნილი ლოთი... ჩემო სატრფიალო, ჩემო იდეალო, რა იქენ?...

ვალმარინმა გამოართვა ხელი, ურჩევდა დამშვიდებას და უნდოდა იმ ალაგიდან წაეყვანა, მაგრამ ლელოამ ხელი ჰკრა.

— დამანებეთ თავი, დამანებეთ! სოქვა მან: — თქვენ მე არ მიცნობთ, თქვენ რომელიმე აზრის შესასრულებლად დაგჭირდებათ მრთელი წელიწადები მოსათუიქრებლად, ჩემთვის კი საკმაოა ერთი საათი! ნუ გეშინიანთ ჩემი; როდესაც ამ მთიდგან ჩავალ, მეც ისე ციკვად და დამშვიდებული ვიქმნები, როგორც თქვენ... დამაცადეთ მხოლოდ გამოკესალმო ყოველსავე ამას და სამუდამოდ ბოლო მოუღო.

ის გაჩუმდა და დიდ-ხანს იჯდა ერთს ადგილს უძრავად.

— მამ თქვენ ამბობთ, სოქვა მან დაწუნარებით ბოლოს: — რომ როდესაც ის შევიდა ჩემი დის ბუდუარში და დანახა ჩემი გამოქანდაკებული სახე, ზედ მიაქცია თავისი სტაქანი? და ვი-

დეე ისა, რომ ცუცხლი მოუვიდა ფუნჯსა ჩემი უგანასკნელი მიწერილის წიგნითა?...

— მე ვინაობ რომ უკვლა ვაძმეთ, უზასუსა ვაღმარინმა: — მაშინ მე მეგონა, რომ ამით გაგამაგებდით, მაგრამ ესლა ვსე-
დაჲ, რომ არაფერი საჩუბლობა არა მოგიტანეთ-რჲ და უფრ
რო მწკაკად ვგიშაღეთ წყლულები.

— არა, უზასუსა იმან: — მაგას ნუ ფიქრობთ. ესლა არაფე-
რი შეურაცხ-ყოფა იმის მხრით არ შემაძრევს. მე. იქ, აფრო-
დიტას პავლიონში, — აი სად მივიღე მე შეურაცხება! მაშინ,
როდესაც დიაცის ხელი მიიღო ჩემს ხელად, იმისა ტუჩები
ჩემ ტუჩებად, იმისი გული ჩემ გულად! მაშინ, როდესაც მე-
უბნებოდა: არა დაგეძარათა დღეს, ჩემო საყვარელო? შენ მე
მწკამ შენის სუნთქვით, მხოლოდ ესლა გგონობ, რომ მიყვარ-
ხარ შენ; წინათ ის საყვარელი არ იყო!

— როგორ გამოიცნობდა მეზე ამ სასტიკს მოტყუებას,
რომელიც თქვენ იმას მოუხერხეთ?

— მოუხერხეთ! გეფიცებით, არა, როდესაც მე მივხდედი
ერთავეს ბნელ გაღვრეაში, მე მეგონა, რომ სულ სსვა
გამოვიდოდა, რომ ის ვერ მოსტყუებოდა. ნუ თუ
თქვენ ფიქრობთ, რომ იმიტომ მივხდედი მათ, რომ იმით
აღვრსს დავსწრებოდი? მე სომ მიყვარდა ვაზუგი-პოეტი!
მე კიდევ ვარდავსწვიტე დამევიწეებინა ჩემი განზრახვა და
დამეწერა ჯვარი მასზედ. მე მეგონა, რომ კარგად მოვი-
დოდით ერთმანეთთან. მაგრამ წინათვე მიხლოდა კარგად
გამომეცადნა იმის ხსიათი, იმის საყვარელის ძალა, და
ჩემი საკუთარიცა, რომ შემდეგში სანანური არა ვკჭონოდა-
რა. აი ამისათვის ვეჭვოდი ისე იმას და არა იმისთვის, რომ
გორც თქვენ ამბობთ, ვითამ დამეხლოებინოს დედა-კაცური

თავ-მოყვარეობის დასაცემად მოვიდეთ და დავაგონო, რომ მე არ ვაქვარ დიდი იმ ნათელ ქმნილებაში ბუდობდა მატლი, რომელიც მშინვე გამოცოცხდა გასეთ, როგორც კი გამოიწვია დიაცის მისხლოებაში!

— ახ, ლელოა, სიტყვა ჩამოაწვია ვაღმარებმა: — ეგ ხომ ეჭვიანობაა? თქვენ გალამაზებთ ეჭვი და სიყვარული?

— სიტყვით, დამშვიდებით უმასუსა ლელოამ: — ეჭვიანობა და სიყვარული დიდი ხანია თავი დამანებეს. მე ვაღვიარებ რომ სიშინლათ შემწარს და მარუხებდა, ამითთან რომ ვიყავი ბნელ ბუდუარში. მე თითქმის გვერდით გუჯექ სტენიოს და ხან-და-ხან ჩემი დის მაგიერ ველამაზებოდი, და იმან ვერ იცნო ვერც ჩემი ხმა და ვერც სიტყვები. თუ კი მე ვსჯდავდი ბნელში, ის რატომ აღარ მხედავდა? ხელსაც მოჭვიდებდა ხოლმე ჩემს ხელს და ინსტიგტიურადვე დაანებებდა თავსა, სხვის ხელის მოსაგიდებლად! როდესაც დაინახე, რომ პულსურია გულზედ მიდგოდა, მე ძლივსა მკვიპოვე დონე, რომ ავმდგარვიყავ და გამოკვრეულვიყავ. ზაღმიაც კი რომ დაედიოდი, უურში მიდგო იმის ადგილებზედ გულს რხვან და ალექსიანის სიტყვები! მე სწორეთ ტრახლი გამოვიარე და აღარ მახსოვს, როგორ ჩაგვქეპი პირველ ჩამოკლილ გონდოლში.

— დიად, თქვენ ისეთი ფერ-მგრთალი იყავით, როდესაც დაგვქეპით ჩემს გვერდით ფიცარზედ, შენიშნა ვაღმარებმა: — რომ მე შემეშინდა. განა ამ გვარი შეწუხება სიყვარულს არ ამტკიცებს?

— ნუ თუ არ გესმით თქვენა, რომ სტენიოსზედ წმინტების დაკარგვა ისე გულსაგლავი იყო ჩემთვის, როგორც მშობლივსათვის თავის ბავშვის უცებ გულიდან მოშორება. კიდევ იმიტომ ვიტანჯები, რომ ესღა აღარ მიყვარს მე ისა. ანც კი მა-

შინ დამიკარგამს გონება; მე ჩაგიფუქით თქვენ გონდოლში, თითქმის მომაკვდავი. არ გაუგლია ორს საათს, მე ვიდექ ნაკის ბოლოზე და გატყნაზე ვიძღვროდი ლექსებს! იქ მყოფთ სიმღერის მოყვარულებმა ყველამ აღვიარეს რომ ისე კარგად არსად არ მიძღვნიან. მას აქეთ სამმა დღემ გაიარა; თქვენც იცით რომ არ მიჩვენებია ძვირადი უგმაყოფილება არც ჰუფხერისათვის და არც სტენიოსათვის. არა, მე უფრო ვსცდილობდი ნუგეშის-ცემას და არ კაკლებდი ჩემს მეგობრობას.

— მას რადა ხართ აგრე აღუფუქული? იმისთვის, რომ არ შიადო თქვენი მეგობრობა და ნება-ყოფლობით გახდა ჰუფხერის სატროფო?

— მას იმისად ფიქრიც არა ღირს, სიტყვა ჩამოართო ლექსიამ:— გზაზე დახვედრილ დამძალ ლექსსავით იქით უნდა გარდავაგდო! წავიდეთ აქედამ; მე აქ საქმე აღარა მაქვს-რა: ბრძოლა გამითავება.

ლექსიამ შეიკრიფა და გამოჰკრა თავის გაწეწილ თმები, ვაღმარინი და ის ხელ-ჩაკიდებულნი ჩამოვიდნენ მთიდან, ქალაქის ბოლოზე მდებარე გზასად. მისი ნაბიჯი იყო მტკიცე და აუჩქარებელი.

— ჩვენ არ მიკვივართ ჩვენ გზისაკენ, უთხრა მას თანამოგზაურმა.

— ეს არის ჩემი გზა, უზასუხა ლექსიამ:— დაბრუნდით ქალაქში თუ გნებამთ, მე კი თავის დღეში აღარ ვადმოკვაბიჯებ მაგის კედელსა...

— მე სრულებითაც არა მწამს ეგეთი უტყბი გარდაწვევითლება, სთქვა ვაღმარინმა:— მაგას ყოველთვის მოზღვეს წინააღმდეგი მოქმედება.

— დიად, თუ აღსრულება შეგვიანდება, უზასუხა ლექსიამ:—

ვიდრე გარდასწვევტდე, საჭიროა მოფიქრება; რაკი გარდასწვევტამ, უნდა მაშინვე იმოქმედო.

— საით მივდივართ ჩვენ? ჭკითხა ვალმარინმა.

— გავექცეთ წარსულსა, უზასუსა ლელამ ჩაჩინვით.

რაკრაკი დაიწყო. ისინი მიადგნენ ლელას და წინ გადადობილ ატესილ ტყესა, სადაც ლელვისა და მირტის სკების შუა მიიკლავებოდა ანკარა ნაკადული. მწვანეთ გადაღანებულ ვრცელ მინდორზედ სმოკდა თითქმის გარეული ნახირი. ეს მხარე იყო მდიდარი და მივარდნილი; აქა-იქა მოსჩანდა მწვანეებში ჩაფლულნი სადგომი ფერები.

შორს გორიზონტზე ლელამ შენიშნა, მთის ძირას, რაღაც თეთრი ზოლია შენობისა.

— ეს რა არის? ჭკითხა იმან თავის თანამოგზაურს: თეთრი მიწის მთა არის, თუ ვისიმე სასახლე?

— ეს დედათ სადგურია—მონასტერი წმ. მარიაშისა, უზასუსა ვალმარინმა.

— გამიგონია, სთქვა ლელამ:—წავიდეთ გავსინჯოთ.

— კარგი, უზასუსა ვალმარინმა:—გაგებს იქ არ შეუშვებენ, მე მოგიცდი გართა.

ამ სასახლის მშენიერებაში ორთავიანი გააოცა; პირველად ისინი შევიდნენ თეთრ მარმარილოს თაღან გრძელ გალერეაში, რომელსაც პირის ფერი და ლურჯი ძარღვიანი მარმარილოს კარფინიურის სვეტები ჭჭუნდა; სვეტებსა და სვეტებს შუა იდგნენ მაღახიტის ვაზები სურნელოვანის საბრის ბუჩქებით.

გალერეას იქით თვალად უწოდებელი ეზოები იყო, რომელთაც შიგნით შენობაში შეჭყავდა. საღიზის მზგავსად მშენიერის ყვაილებით ატრელებული კვლები გასს შემოხვეოდა, რომელზედაც ბრწყინამაღ დილის ნაში, კერტსლით ნაქსოვი მარ-

მასისავით. ყვავილთ შორის იყვნენ შადრევნები, აღმასის მზგავ-
სად იბნეოდა მზგავდ წყალის შხაპები და სტვიროდა ეშმის აუ-
ზებში, სადაც სტურავდენ ჭროლა იხუბები, ზურმუხტის მზგავსი
გულებით. გარს უკლიდნენ უმშვენაერესნი ჩინეთის ხოხობნი,
ერთად თარშავანგებთან, რომელნიც ათრევდნენ ბრწყინვალე ბო-
ლოებს ამწვანებულ მოლზედ.

სინამ ლელია, თითქოს მანქანებით მოხიბლული, იდგა ამ
მხატრობისგან, მოულოდნელად შიგნით ოთახებიდან იმათ მო-
ესმით გასაოცარი ორღანოს სმა, გარს შემოიღუდულ მსუბუ-
ჭი გაღავნიდამ. ამ ხმას განიმეორებდა წვრილად ჰარმონიული
ხმა ქალებისა. ცას უწევდა იმათი ღოცვა. ლელია დიდ ხანს
უგდებდა ყურს სიამოვნების დუმილით, შემდეგ საჩქაროდ გას-
წია შესავალ კარებისაკენ და მიეთარა ვალმარინას თვალთავან.

მოთმინებით ელოდა ის რამდენსამე საათს, მხოლოდ
მასინ, როდესაც სიცხემ გადაიარა და მზე გადაიწურა, გაბე-
და შიგნითა გაღავანთან ზარის ჩამორეკა და სთხოვა კარე-
ბის მტკელს ლელიას დამახება. რამდენსამე წამის შემდეგ მას
მოუტანეს ლელიასგან ყვავილი, რომელიც სიძვოლიურს ენა-
ზედ ნიშნადა «მშვიდობითო.» ვალმარინამ თითონ ასწავლა
ლელიას აღმოსავლეთის ეშლემების მნიშვნელობა. ამ ყვავილის
დანახვავად ის მიხვდა, რომ ლელია ესალმება მას საუკუნოდ.

* * *

«ლელია, თქვენ იცით, რა საქმესაც შევსწირე ჩემი სიცოც-
ხლე. ჩემი უბედური ძმანი ხელახლად მიწვევენ თავანთან, მეც
მივდივარ მიუახლოვდე გამარჯვებისა თუ დამარცხებაში. უტკვე-
ლია კვლავ დაგბრუნდები და ჩვენ ერთმანეთს ვვლავ ვნახამთ,
ამისათვის გწერთ თქვენსა. არ დაგიძლავთ, რომ კათოლიკე-
ბის მონასტერში თქვენ მიერ თავის შეთარება მაკვირვებს მე.»

გიცი რომ უმარწობისას საწმინტოებს დიდი გავლენა ჰქონდა თქვენზე, მაგრამ მე შეძლება დაიჯერო, რომ თქვენ ხელახლად მიუბრუნდეთ იმავე წმინტას. გვეირობ, რომ არ მინდომეთ ზიზდათ ხემთან გამოსაღება. მე ვგონებ ხელი რომ გამოუწვდინოთ ძველ მეგობარს მოაჯირიდან, შესანიშნავი ქვეყნიური და ცოდვილი მოქმედება არ იქნება. მხოლოდ მოუძღვრებულ მდგომარეობაში მყოფი კაცი აძლევს მნიშვნელობას ამისთანა მცირეებსა. თუ მართლად ისურვეთ რაღაც ფუქსავატი ალთქმების აღსრულება, მე ძალიან მეშინიან, რომ თქვენი სული დასუსტებული და ავად-მყოფი არ იყოს.

«თქვენ დაყინებით უარს ჭყოფთ სტენიოს სიუვარულს, ყოველი თქვენი მოქმედება კი ამტკიცებს, რომ ის საცოდავო სიუვარული ისეა გგონისთ თქვენა. მოიფიქრეთ ამაზედ კარგად: ან მიჭყვეით ამ სიუვარულს და ან ამოჭვლიჯეთ იგი ფესვიანად. ნახევრად ამოგლეჯა მისი კი არას გარკებთ. მშვიდობით! ნუ თუ ისე უნდა წავიდე აქედან, რომ არავითარი თქვენი ამბავი არ გავიგო?»

* * *

«ამისთანა მდგომარეობა შეხვდება ცხოვრებაში კაცსა, რომ არც მეგობრობას, არც სიბრძნულს არ შეუძლიან არაფრით დახმარება; მხოლოდ თითონვე უნდა იყოს თავის მეურნალობა და მშველელიც. იქნება მე უფრო უმეტესათ ვიტანჯები, სინამ თქვენ გგონიათ, მაგრამ მე არ მიუყოლივარ არც ერთს ფუქსავატი დაწესებულ ჩვეულებას. მე ისე მოველ აქა, ვითარცა ავად-მყოფი, რომელიც წება საავად-მყოფოში მსწინარი რამის მოსარიდებლად. თუ კი ყველანი სწამლობენ ხორციელს სხეულებას, ვითომ რატომ არ უნდა ვიწამლოთ თავი სულის ავად-მყოფობაში შესაბამის წამლებითა? დიდი ხანია ჩემ უურებს

ბუყილია გააქვს და თავი გაოგნებული მაჭვს, მე უნდა დავემ-
წყვილო განმარტობით სენაში, ჩემი აზრების გამოსაკვლევე-
ლად და სელასლად გაგმაგრდე ცხოვრებისთვის, მაშინ მე ისევ
მივმართამ თქვენს რჩევას და ნუგეშს ვიპოვი თქვენ მეგობრო-
ბაში; ესლა ვი ჩემთვის რა გამოსადგია.

«გალმარინო, თქვენ არ შეუძლიანთ ნამდვილად ჩემი გა-
მოკნობა; თქვენ საქმის კაცი ხართ: თქვენ სმლითა და ცულოთ
გაიკვლიეთ ფართო გზა თქვენთვის, ყოველთვის კერ მისკდე-
ბით სსკებს რა მიწეში აბრკოლებს. თქვენ გაჭვსთ საგანა
ცხოვრებაში, მე რომ კაცი ეყოფილიყავი, მეც მეჭნებოდა საგა-
ნი; მაგრამ მოგონეთ, რომ მე დედა-კაცი ვარ და ჩემი სვე
შესდუდუღია ყოვლის მხრით დაუძლავი სოციალური ზღუ-
დეებით. ყოველივე ჩემი უბედურება იმაში მდგომარეობს, რომ
მე არ შემიძლო დაკვიყოფილებულიყავი იმ რაღით, რომე-
ლიც დედა-კაცთათვის შესაშურებულ ხვედრათ ირიცხება, ესე
იგი — გაცნობისაგან. პირობებით და სიმდიდრეში განცხრომით.
ჩემში იყო მოთხოვნილება სიყვარულისა, მაგრამ მე მსურდა,
რომ კაცს ეყვარებოდი, როგორც თანასწორი და არა სათამა-
შო. ვერ შემისრულდა ეს საწადელი და სამაგიერო სიყვარუ-
ლის ოცნებაზედ მეც გადავიწყვიტე იმედი. მაშასადამე რა არის
დედა-კაცების ცხოვრება უსიყვარულოთ? სასოგადობა შორს
გვაყენებს ჩვენ გონებრივისა და პოლიტიკურის საქმეებისაგან,
იმისთანა აღზრდას გვაძლევს, რომ ჩვენ უნიჭონი ვსდებით
განვითარების შრომისათვის. ამას გარდა სასოგადო ცრუ-სარ-
წმინტება ყოველს საქვეყნო საქმეებს ჩვენთვის არა შესაძლებე-
ლად და სასაცილოდ სთვლის. ჩებას გვაძლევს შევისწავლოთ
სელოვნება, მაგრამ ის უფრო გვლუზავს ჩვენა, გვიღვიძებს აღ-
ტაცებას და პოეტურ სურვილს იდეალისადმი. იდეალივე ისევ

ის სიყვარულია, რომელიც ვერ ჰოულობს უხეობრივს კმაყოფილებას და პირუტყულ გარყვნილებას ეჩქება. თუ პუფსკრიაძე მრუშობას ხელი მიჭყობ, იმისთვის რომ ისიც ჩემი და არის და იმაზედაც გაკლენა იქონია სპირიტუალიზმმა; ამაოდ ეძებდა იგი სატრფიალს და საყვარელს და დაასრულა იმითი, რომ ყველა კაცი საყვარლად გაისადა.

«კაცებს ეგონათ, დედა-კაცებს რომ მონად გაიხდიდნენ, ამით დაიცავდნენ ნამუსს, ერთგულებას და უმანკობას; მაგრამ ამაში ისინი ძალის მონსტრუდნენ: უბიწოების დაცვა მონსტრუს უდიდეს სასიათის ძალას, მონება ვი ჰქლავს ძალას. რვით კაცებმაც იცან ესა, ამისთვის რომ სრულებით არ სჯერათ დედა-კაცების უმანკობა. მაგალითად რამდენჯერ დაუწამებიათ ჩემთვის ათასი რამ და ცილი მოუგონებიათ, თუმცა არავითარი მიზეზი არა მიმიცია-რა გასაკიცხველი. მოვილაღე საზოგადოებასთან ბრძოლით, მოვილაღე ჩემი დამამცირებელი და სათავილო მდგომარეობის ატანით; მე მგონია, დროა ჩემი დასვენებისა და ბედის დამორჩილებისა. მე მინდა იმისთანა განმარტობა, სადაც ქვეყნიური სმაურობა არ მოაღწევდეს ჩემამდინ, მაგრამ ცოცხალ არსებათა შორის ვი ვიმყოფებოდე, ამისათვის, რომ სრული განმარტობა ბუნების წინააღმდეგია და სწრაფად არღვევს სიმართლეს. სოციალად ცხოვრებისათვის საჭიროა თვის გვერდით ხედავდეს ცოცხალ სალხს, საჭიროა გასცვალოს მათთან თუნდ თვით უსაგნო სიტყვანი და იქონიოს საერთო, ჩვეულებრივი წესები.

«მონასტერი, რომელსაც მე მოვაგენ, სრულებით ეთანხმება ჩემს ესლანდელ სულის ვითარებას და გემოვნებას; ჩემთვის სახუგეშოა, ჩემი ავად-მყოფი თავი მოვიდრიგო ამ მშვე-

ნიერს და მუდრულ ალაცას; ამ ხანად მე სსვას აღარა მსურს-რას და მომავალი რას იტყვის — ამას ჩვენ ვნახავით.

ამე ამასა გთხოვთ, ეცადეთ, ამოიყვანეთ სტენიო იმ მო-
რევიდან, რომელშიც ტრიალებს. თუმცა უარ-უყვიო თქვენი და-
მოკიდებულება, მაგრამ მე ვიმედოვნებ, რომ სიანსსლით მოს-
ვლია ეგა. რამდენჯერ უთქვამს იმას ჩემთვის, და უნატრია ნახ-
ვა და ხელის ჩამოართმევას. მოიქმედეთ უოკელოვე რაც კი თქვენ
ხელთ არის, ეცადეთ მიიზიდეთ იგი თქვენი საქმის აღმასრუ-
ლებლად.

«მშვიდობით! ვალმარინო, წადით და დაღვარეთ თქვენი
წმინდა ოფლი, სხვათა უსახელო წამებულთ ოფლთან ერ-
თად. ნუ იფიქრებთ, რომ მე თქვენ მენახებოდეთ, მე მშურს
თქვენი ბედით»

XIII

ერთხელ ზინზოლინას სისასლის კარები დაარკუნს ვილაც.
შვად მოსიღმა გაცმა. მოსამსახურემ უთხრა მას, რომ სსხ-
ლის პატრონი ვერავის მიიღებს, მაგრამ ის ისეთი გაბედუ-
ლებით და ბეჯითად ითხოვდა შეშვებას, რომ ვერ გაბედეს იმის
დათხოვნა. მსახური გაიქცა ზინზოლინასთან და მოახსენა,
რომ მოვიდა ვილაც ბერი და სურს მათთან ძალად შემო-
სვლა.

ამ სიტყვებზე მოლხინე მოსაუბრენი აიშალნენ სადილი-
დან, რათა დაუპატიუბელი სტუმარი შორს გაესტუმრებინათ,
მაგრამ ზინზოლინამ სმა-მაღალი გასკასით შეაყენა იგინი.

— აქ მოიყვანეთ ბერი, შეჭვირავ მან: — მე მიყვარს გაცდუ-

ნო ის შრისხანე მჭადგებულნი, ცაუღონ მას კარები და მო-
ტანონ კვიპროსის ღვინო!

მსახური დაემოწმილა და კარებში გამოსწნდა მალაღი წა-
მოსადგეო და დიდებულის შესედულობის ტრენმორი. თუმიცა
ჟუკლა მისჯდა მასინეე იმის ტანისამოსზედ, რომ იგი არ ეკუთ-
ვნის სამღვდელთა დასს, მაგრამ ზინზოლინა მანც მივიდა
იმასთან და უთხრა:

— მობძანდით, ბატონო ბერო, ანუ კარდინალო ანუ პაპა;
მაკოცეთ მე!

ტრენმორი დაიხარა დიაცისაკენ და აკოცა ტუხში, ასე-
თის ციკის ზინზოლით, რომ შეშინებული და განწმენებული ჰუღ-
ხურია ჟუკლა სამს ნაბიჯზე.

— უი! სთქვა მან:— აგრე იკოცნებიან მხოლოდ იმ ქვეუ-
ნიდგან მოსულნი! მაგრამ ისეკ მალე გამხსნეკდა, ჩააკლო ხელი
ტრენმორსა და მიათრია სტოლთან.

— დაღე ლამაზო ბერო! სთქვა მან და უთავაზა კერცხლის
თასი შესეული კარდებით, როგორსაც ბერძნები ხმარობდნენ
ქეიფობის დროს: დაჯექ ჩვენ სტოლთან. შენ ძალიან ლამაზი
ხარ! რას იტყუხენები და არას არ მიპასუხებ?

— მომიტყუეთ ქალ-ბატონო, სთქვა ტრენმორმა:— მე ძა-
ლიან მადლობელი ვარლავართ ალერსიანათ მიღებისათვის, მაგ-
რამ მე მოკსულვარ თქვენთან საქმიანთვის, რომელიც დასა-
ჟოკნებული არ არის, გთხოვთ თქვენ ჰუღხურიავ...

— ჰუღხურია! სიტყვა ჩამოართვა ზინზოლინამ შემკრთაღ#
მა:— ვინ გასწავლათ ჩემი სასული?

— ლელოამ, უპასუხა ტრენმორმა დაბალის ხმით.

— ჭო! ჩემი დისაგან! კარგად არ მომიქცა: მიანდერძა თა-
ვის მიცვალებული საუვარლის ვაჟი!

— რას ამბობთ? ჭკითსა შეშფოთებულმა ტრენმორმა: — იქნება თქვენ სიკვდილამდინაც მიაღწევინეთ უბედურს?

— თუ თქვენ სტენიოზად ამბობთ, უზასუსა ჰუფსუკიამ — შეგიძლიანთ დამშვიდდეთ, ის ჯერ ცოცხალია.

— ერთ-ორ თვეს კიდევ იცოცხლებს, შენიშნა ერთმა სტუმარმა და გაიდასკდა დივანს, რომელსედაც ხალიშებში თავსუფოფილი, ვიდაც კაცო იწვა.

ტრენმორმაც გადისკდა და დაცქერდა იმ გამსდარ ღონემოკლებულ ანკუსას, შეძგეკ ჰუფსუკიას ისეთის სხსით მიუბრუნდა, რომ შიშისაგან გადაფოთრდა იგი.

— მას ეს სტენიოზ არის? სასტიკად ჭკითსა ტრენმორმა: — რა უფავით თქვენ მაგას?

— რა ჩემი ბრალია, რომ სტენიოზ უღონო შეიქმნა იქ, სადაც ჩვენ ჟან-მრთულნი და ძლიერნი ვართ ამ გვარ ცხოვრებაში! უზასუსა ჰუფსუკიამ: — განა თქვენა გგონიათ მაგას ჩემს გარდა სუფარლები არა ჭყავს? განა მარტო ჩემთანა თვრება? მე ვგონებ თქვენც მოგიჭამნიათ დარდიმანდული და ქეიფობის დრო, გეცოდინებათ, რომ ის კაცს არა ჭკლამს. სტენიოს და ღუზვასში ლელია არის დამნაშავე; რატომ თავისთან არ იყოფა? მსოფლოდ იმისათვის იყო ეგ გაჩენილი, რომ ის ჭყვარებოდა და შეეთხზა იმისათვის ლექსები; როგორ გაუძლებს ეგ ჩვენ ცხოვრებას, ჩვენ გაშმაგებულ ქეიფებს! თუ თქვენ მაგისათვის მოსულსართ, რომ წაიყვანოთ იგი და მოარჩინოთ, ძალიან მოსარული ვიქმნები. მე ეგ მიყვარს და გულით მსურს ვუშველო რითმე.

— მართლა, მართლა! შეჭყვირა ერთმა სტუმარმა: — წაიყვანეთ ჭკადგან: ეგ ჩვენ გვაწუხებს. ზედგე ეტყოდა, რომ ეგ

ჩვენთაგანი არ არის და აქაურობა არ შეეფერება? სტენიო! გა-
მოიღვიბე, ადექი!

მაგრამ სტენიო განანაგრძელებდა უძრავად წოლას: არა
სჩანდა, ესმოდა თუ არა რასაც დაზარალებდნენ იმის გაჩუმე-
ტრენობრივ მივიდა იმასთან და უნდოდა მხარზე ხელი მოე-
კიდნა.

— გაფთხილდით, უთხრეს მას იქ მყოფთა: — უცებ სტე-
ნიოს გაღვიბება საშიშია. ამას წინათ მაგან მოჰკვლა თავის სა-
ყვარელი ფინია, იმისთვის, რომ ის ასტა მაგის გულზედ და
გაუფრთხელ ძილი. გუშინაც, როდესაც დასთვლიმა სტოლზედ,
სახეზედ სტაქანი დაანშხვრია, და ჭრილობით გაუსისხლიანა სა-
ხე. შესუდეთ, ხელში უჭირავს სანადირო დანა: მაგით გეცემათ!

— ღმერთო ჩემო, იფიქრა ტრენობრმა: — რა დამართვინა,
რომ ასრედ გამოცვლილას? ბავშვსავით მოსკვნებით ეძინა ხოლ-
მე და იღვიბებდა ყოველთვის მხიარულად! საბრალო სტენიო!

აქ სტენიომ თითონვე გაიღვიბა და წამოხატა ფეხზედ და
რაღაც უცნაური ხმა აღმოხდა გულიდამ, რომელიც არც თუ
კვნესა იყო, არც თუ კვილი. გაჩნდნენ აგუფად ხალხი რომ დაი-
ნახა, ისეუ დაეშვა დივანზედ, დაიკრიათა გულ-სელი და გარდ-
მოხდა მათ უღრმესის მძულვარებით, რომელმაც გააოცა ტრენ-
ობრი.

— ვის გუბრძოდი ძილში? დაცინებით უთხრა მარინომ. ჩვენ
ყველანი ქეიფობისათვის შევიკრიბებით აქა. ვსვამთ და ვსჭამთ,
შენ კი ძილის მეტი არა იცი-რის! რის მანქნისი ხარ.

— შიასკვნეთ ერთი, გამოქსარჩილას ზუფსურია: — სომ ხე-
დავთ, რომ ავად-მყოფია, მრთელი ღამეა ერთს აღაგასა წვეს!

— მრთელი ღამეა! სთქვა მთქნარებით სტენიომ: — მაშე ეს-
ლა მხოლოდ თენდება? მე კი მეგონა, რომ დღემაც გაიარა და

სადამო არის მეტეხი. მას რითა ტრახასობთ თქვენ ჩემთანა? ამით რომ ჯერ არ მოგწეენიათ ერთმანეთი? მართლაც რომ ეგ გასაკვირველია! მე ერთს საათსაც ვერ გავსძლებდი თქვენ საზოგადოებაში.

— მას გაუთრდე აქედან! შეტყვირეს. გაჯაჯრებულმა სტუმრებმა.

— განა ვერა სედავთ, რომ გული უფერდება? შეტყვირა ზინზოლინამ, მიიწინა სტენიოსთან, რომელიც გულ-შემოყრდილი დაეშვა იმის მკლავს. ტრენმორიც მივიდა იმათთან მისაშველებლად.

— ჩემო საყვარელო, უსუნე სპირტსა! ალერსით ეუბნებოდა ულსერია: — მიიწიე ფანჯარასთან; გრძნობ წმინდა ჭაქს?

— მე გგრძნობ შენი ხელების შესებას, რომელიც ძარღვებს მიშოფოთებს, უზასუნს სტენიომ: — მომამოლო ვირისახიდან ეგენი. მიიწიე იქით: შენ მუშკის სუნე გიდას. უბრძანე მომიტანონ რომი, მე მინდა დავთვრე.

— კმარა, სტენიო, უზასუნსა ზინზოლინამ: — ნახე, შენ გვერდთ გიდგას მეგობარი, და შენ კი ვერ ხედავ,

— მეგობარი? ჩაკითხა სტენიო: — ვინ არის?

ტრენმორი დაიხარა იმისკენ. მასინ გაოცებისაგან შეკრთა სტენიო, პირველი იმის მოძრაობა იყო ტრენმორის ხელის ჩამორთმევა და მაგრად დაჭრა. მაგრამ იმის სახე მასინგე მოიდრებლა, შეეშინდა უწინდელ მოგონებას არ გაეტაცნა ის წამოდგა და მიიწვია ტრენმორი სტოლთან დასადავად.

— სტენიო, ნუ იღუპავ თავს! სთქვა ზინზოლინამ: — გიჯობს წაჭყვე აქედან ტრენმორსა.

— ტრენმორსა? უზასუნსა სტენიომ: — სად წავეყე მერე მაგას? მე იქ აღკრძალული მაქვს შესვლა; სადაც ეგ არის, მანც არც

ტრენმორი ყოფილა უმაწვილობისას წმინდანი: და ნახოს მეც როგორა ვსვამ. მომიტანეთ აქ კაიენის პილპილი, ვანელი და დაწინინი; მე მინდა ერთის წამითაც არის ისევე გაკემაწვილდე-სა, ამხანაგებო, სტადეთ დალიეთ, რასაც მე ვსვამ!

სტენიომ ერთ ულუზად გადაჭკრა ამსებული მასალებით რომი და წითელი ლაქებიც ააჩნდა იმის დამტენას სახეს, რომელზედაც დასსა ოფლმა. თვალებმა ნაკვერხსალსავით ბრწყინვა დაუწყო.

— აბა ახლა იმღერე! უთხრეს ამხანაგებმა.

— სტენიო, შენ არ შეგიძლიან სიმღერა, ნუ სტადი. სანქს-როდ უთხრა პულსერამი.

— არა, შემიძლიან, უთხრა სტენიომ.— ხმა ჯერ ისევე მაჭკეს.

— იმღერე, იმღერე! შეჭყვიერეს ყველამ. იმათ იცოდნენ, რომ როცა სტენიო გუნებაზედ იყო, მისი სიმღერის გრძნეული მე-ლადია შეუდარებელია.

მართლაც, მან დაიმღერა მკაფიოთ და მალღის ხმითა, რომელიც სრულიად არ ეფერებოდა იმის მოღალეულ სახეს და მკვდრულ ფერ-მერთალბას. ყველანი გაჩუმდნენ, რაღაც მანქანების მალღით იყვნენ მოხიბლულნი და უცებ, მეოთხე ტაქტზე რომ მივიდა სტენიო, ხმა ჩაუწედა, სტენიომ გააგდო ხელი-დამ თასი და უგონოდ დაეცა იატაკზედ. პულსერამი ცრემლე-ბის ფრჭკვევით, მსახურისა და ტრენმორის შემწეობით დაჩრდი-ლებულ ალაგას ბაღში, აუზის გვერდით გადაიტანა.

— მარტო დაგვანებეთ ჩვენ თავი, უთხრა მას ტრენმორმა:

— ესლა მე მეგუთვნის ესა.

— ზინზოლინამ აკოცა სტენიოს უკანასკნელად, ღრმად ამოიხსრა და დაუბრუნდა მოლსინეთა, სადაც ყველას დავიწ-ებოდა, რაც სტენიოს თავზედ მოხდა.

XIV

სტენიო რომ მოვიდა გონსა, მიისუდ-მოისუდა გარსა.

— მარტო რად დაგვტოვეს აქ ჩვენსა? იგიოთსა იმან. განა ჩვენ მკეთროვანები ვართ?

— თქვენ აღარ უნდა დაბრუნდეთ ამ სასაღმრთოში, უთხრა ტრეს-მორმა. წამოდით ჩემთან; ჩემი ერთგულება გიშველით თქვენსა. მარტო მე არ ვზრუნავ თქვენთვის, ლელიას უნდოდა...

— შესდექით, სიტუვა ჩამოართო სტენიომ გაანხსლებულმა: — ნუ ასხენებთ ჩემთან იმის სახელსა, მე მაგ ლელიას არ ვიცნობ, მე დამავიწყდა ის რა სახისაა, აღარც ვი მასსოვს მიუვარდა ის რადესმე თუ არა. მე ასე მგონია ას წელიწადს გაუკვლია მეტჟი მას დღეს აქეთ, რაც იმას მოვშორდი. მას აქეთ რამდენი დედა-კაცები გამიცვნიან, იმასეუდ უკეთესები, იმასეუდ უმწვილნი და მოტროფიანნი! ნუ თუ იმ გაჭკაკებულ კერძთან გოდევ წაგალ მუხლის მოსადრეკად? რათა? იმისთანას რას მომცემს, რომ სხვებსაც არა ჭქონდეს? აქამდის მჯეროდა ზეცური დიდება, სულის შეერთება, ესლა მჯერა მხოლოდ ამ სოფლიური ფუფუნება. თითონ ლელიამ მასწავლა ესენი. ნულარას მომაგონებ იმასეუდ!

— სტენიო, მე მისარაინ რომ წარსულის მოგონება აგრძობიერად გაშოფოთებს და გაჯაკებს. ჯერ თქვენ კიდევ სრულად არ დაღუპულხართ!

— ფილოსოფოსო! შეჭყვირა სტენიომ გაცოფებულმა: — რა გინდათ თქვენ ჩემთან? იმისთვის მოხვედი, რომ დასტუბე ჩემის ტანჯვით? მას, წადით აქედან და დამაცადეთ მოკვდე დამშვიდებულნი!

ტრენმოძმა უჩუმრად ჩაჭკვიდა თავი; ამაოდ ეძებდა სიტყვებს იმის სნეული გულის მოსალობლად.

იმ წამში, იმათ მასლობლად, გაიარეს პავლიონისაკენ მიმავალ ბილიკზე რძმა დედნ-გაწყმა, გრძელ მანტილებში შესვეულებმა. ეს იყო კნიაყნა კლავდია და მასთან ასლდა თავის გამზრდელი.

— აი! ეგა! სთქვა სტენიომ, ბატისტის პუანგის საყულო გაისწორა და შეიკრა გული აღმასის დილით:— უნდა შევიბრალო ეგ შეყვარებული ბავშვი და მივიდე სანასკვად!

თვალები უმაწვილსავით გაუბრწყინდა, გული აუღელდა თითქოს სურვილს იკავებსო, გასწია ჩქარის ნაბიჯით პავლიონისაკენ, მაგრამ სინამ მასლობლად, ნაბიჯს უგლო და დაღონებული და წარმაცულის სიარულით განაგრძელა სვლა.

კნიაყნა ბამბუნი და ის ერთ დროს მივიდნენ კარებთან და დაღაღვისაგან აღელვებული მიეუღა ბაღკონის მოაჯირსა. უმაწვილი ქალი აენიო სისარულისა და მორცხობისაგან, სტენიოს აღელვება მიაწერა თავის ნასვის მოჭმეღებსა. სტენიომაც დასვენებულმა, საბალო კაკაღერის სიმარდით და გამბეღაობით, უთავაზა მას სელი ბაღკონზე ასასვლელად.

როდესაც ისინი დარჩნენ მარტონი პავლიონში, კლავდია გაწითლებული და ათართლებული ჩამოჯდა, სტენიომ გაუშტერა მას უჩუმრად თვალი. კლავდია ისეუ ბავშვი იყო და იმის ტანი არ დასრულებულიყო; მაგრამ მოგრძო წამწამნი, მოყვითალო ფერის კანი. მსუბუქი ლურჯი სასუბი თვალების გარშემო, მიბნეღილი თვალები, ნარნარობა და შებება მოძრობაში, უგელა ეს ამტკიცებდა რომ გულის თქმანი უდროოდ შემწიფებან და მისი წარმოდგენანი, განუზომელად მკვირცხლნი და ცხოველნი არიან. თუმიცა ეს ნიშნები ტრესლებრივის და ფიცის

აგებულობისა შეინიშნებოდნენ მასში და მომავალში ძლიერის გატაცებით გაიტაცებდნენ მას, მაგრამ ესაა კნიაყნა კლავდიას სინოჩისა და ასალ-გაზდობის გამო ჯერ კიდევ კეკელუტურის მოცხრობით და ქალწულებრივის გამოუცდელით ჭეკადან. იგი უკუყლის დონისძიებით ცდილობდა დაეფარა თავის გულის დედასანი; თვალნი მისნი ცრემლებ-მოჩუქნი, მოკრძალებით ცქერით, თითქოს თხოულობდნენ შებრალებას და მიფარვლობას, მთლად იმისი ნერვული აგებულება იბრძოდა სურვილისა და მოცხრობის შორის.

გატაცებული სტენია, კლავდიას სილამაზით, ჭკვიანობა გულში, რა ადვილად უვარდებოდა ხელში მას იმისთანა განძი. ის პირველად შედამდა კნიაყნას ასე ახლოს და განმარტობით, მაგრამ არც ამ მშვენიერ უმარვილ ქმნილებას და არც ამ საამურ ნახვის შემთხვევას, არ შეეძლოთ განუდვიძინათ მისი ჩამჭრალი გრძნობანი. იმან გადააკლეს ურწმუნოდ თავად კლავდიას, თითქო სათითაოდ უნდა გააჩიოს იმისი ღირსება და ნაკლულებანი, დაწყობილი თმიდამ, რომელიც მარგალიტის ბადეში ჭქონდა აკვილი ატლასში გამოკრულ პაწაწინა ფესებამდის და მთლად იმისი მომავალი ცხოვრება ამ უაზრო გატაცებამდგან გარყენილ სიბერემდე წარმოუდგა მას თვალ-წინ საჩვესავით. — მისმა სასემ მიიღო ცივი, სასტიკი გამოხატულება, რომელმაც კლავდიას გული ადაგსო შემფოტებით, წყენით, შიშით და წერომით.

— რამდენი წლისა ხარ? ჭკითხა ბოლოს იმას სტენიომ.

— თოთხმეტის წლისა, უპასუხა იმან, ცრემლებისაგან ათრთოლებულის ხმით.

— მას აი რას გეტყვით თქვენ, კნიაყნა, წადით თქვენ მომდვართან და გაუნდეთ უკლავდერში, უპასუხა სტენიომ. მად-

ლობს შესწავრეთ ღმერთისა, რომ ეხლა ასე გვიან ჩამივარდით ხელში!

ამ სიტყვებზედ, ვინაყნას მხლებელი, კარებს უგან ყურის შედებელი იმათ ღაზარაკისა, უცრად შემოვიდა და მივარდა ნუგეშ საცემლად მტირალ კლავდიასა.

— თაე-ხედო! მიუბრუნდა ის სტენიოს:— როგორ ბედიშ შენ, აგრე მოეპყრა უგანთლებულეს ვინაყნასა? შენ მაგის მოხარ ხარ, უნდა დაჩოქილმა მადლობა შესწირო ბამბუჩის ასულს, იმისთვის რომ შენთან ღაზარაკით თაგი დამიცირა.

— თუ ბამბუჩის ასულმა თაგი გამიყადრა და ჩემადე დამიცირდა, უზასუსა სტენიომ:— მეც იმისთვის გეპყრობი თანასწორსავით. ბედი მაგისი, რომ ქეიფობის მეორე დღეს მოვიდა აქ და არა წინა დღეს. თქვენ ვი, ქალ-ბატონო გიფობთ დაჩუმიდეთ; მე რომ ერთი სიტყვა ვსთქვა, ხვალვე დაგიბოხებენ სასახლიდანაც და ბამბუჩის ოჯახიდანაც, რომლის შეურაცხებასაც აპირებდით. თქვენ ვი საბრალე ვინაყნავ, შემომხედეთ კარგათ დაკვირვებით, ისეკ ის სტენიო ვარ, რომელსაც წარმოიდგენდით თქვენ ოცნებაში? თქვენ შეიფვარეთ პოეტო იმის ღეჭსებისათვის და წარმოიდგინეთ, რომ ის უმაწილიც არის და ნარნარიც და მოტროფილაც! შემომხედეთ: თმა თავზედა აღარა მსჭვს, თვალები ჩამიცვივდა, ტუჩები დაიშრიტა! გამოვსდგები-ღა ვანა საყვარლად? დაისწავლეთ ეს გამოცდილება: ასე მოუვა ყოველ თქვენ წარმოდგენებს და ყოველ გატაცებას. როგორც ვი შეიქმნით თქვენთვის იდეალს, ის თქვენ მკერდზეკე დაიბნევა ფერფლად, თქვენ დაბერდებით და დასტკენებით ყვავილევან უმაწილობაშიკე, როგორც მე.

ამ სიტყვებით სტენიო გამოვიდა პავილიონიდან და შეს-

ვდა ტრენმოლისა, რომელმაც ყველა ესე ნახა და გაიგონა გადბუღულ ფანჯარიდან.

— სტენიო, სთქვა მან:— მე ტყუილად გთვლიდით თქვენ დაღუპულად. თქვენში კიდევ დარჩენილა ბევრი კეთილ-შობილური თვისებანი.

— ტრენმოლ, უპასუხა სტენიომ მწარეს სიცილით:— თქვენ გაგიყვით! განა თქვენ ჯერ სედამთ, რომ მე კომედიას კითხამა-
შე და განგებ მალაღის ფრანგებით კიბურებოდი.

(დასასრული შემდეგ)

პნ. ნ. ქრისტაფისა.

ქართველთა კველი ცხოვრების კვალი

წმ. კვიციანაჲსი და სინაის მთაჲსი

სიტყვა თქმული

პროტესტანტის ა. ა. ცაგარელის მიერ

პალესტინის საზოგადოების სწლომაზე 30 დეკ. 1883 წ.

(დასასრული) *)

მარტამ 20 რხცხუთა პალესტინაში ვიწებ, სადაც ჩემ
თქმდის დაგრძნ, ეს ი. 17 მათამდინს. საქართველომ პალეს-
ტინასთან მისკლა-მოსკლა დაიწყო უფრო აღწეს ვადრე სინასს
თან. ახლად დაბადებულნი საქართველოს ეპიკლესა მერტსუ საუ-
კუნის დასაწყისს მიწერილ იქმნა ანტიოქიის სპსტრატეგოსს-
თან და თითქმის იმავე დროს ჩამოვარდა კავშირი პალესტინ-
სთან, სადაც დადიოდენ ქართველი პლეცანნი, ქართული მა-
ტიანებო მოკვიტსრობეს, რომ პალესტინაში წმ. ანტონის
თაყვანის-საგემლად უმოფლან: მეოთხე საუკუნეში საქართველოს
პირველი ქრისტიანი მეთე მამიანი, ხალაო მესოთე საუკუნეში
ვასტანგ I, რომელსაც, ამას გვრდა, მათყრენ იერუსალიმში მი-
წებეს შემენს და ქართველთა მონასტრის დათუბნებას. მესო-
თე საუკუნის დამდეგს ცხოვრებდა და აღვიდა პალესტინაში

*) ივერია № 4, 1884 წ.

საქართველოს ბატონიშვილი მურვანი, კონსტანტინეზოლს აღ-
 ზრდილი, რომელიც შემდეგ ბერად შედგა და ცნობილ იქმნა-
 წმ. ზეტრედ, მათემის უბისგოპოსის სახელით; ეს მათეში მდგ-
 ბარქობის გაზას მახლობლად ხმელთა შორის ზღვის ნაპირად.
 ზეტრე, წმ. ცხოვრებას გარდა, ცნობილი იყო კიდევ მწერ-
 ლობით; მისმა ცხოვრების აღწერილობამ რამ სხვა-და-სხვა
 რედაქციით მოაღწია ჩვენამდე. მესუთედამ მერვე საუკუნედე ვა-
 ლესტინაში ცხოვრობდენ აგრეთვე ქართველნი მოღვაწენი და
 საღვთო წერილის მთარგმნენი; მათ შორის განსაკუთრებით
 ცნობილნი არიან დავით და სტეფანე, რომელნიც თარგმნიდენ
 არა თუ ბერძნულიად ქართულად, არამედ არაბულიდამაც. უც-
 ხო მწერლებიც მოწმობენ ქართველთა მოღვაწეობას წმიდა-
 ქვეყნად ქრისტიანობის პირველ ხანს. მაგალითად, ბიზანტიის
 კეკელეისის ისტორიკოსი რუფინი, კონსტანტინე დიდის თანა-
 მდაროვე, ქართველების ქრისტიანობად მოქცევის დაწვრილე-
 ბით მომთხრობელი ამბობს, ყოველივე ეს მესმა იერუსალიმში
 თვითონ ივერიის მეფის (ბატონიშვილის?) ბაკურის პირი-
 თაო (Ruf. lib. II, cap. XX). მორე ბიზანტიის მეექვსე
 საუკუნის ისტორიკოსი პროკოპი «იუსტინიანის შენდ-
 ბათა» წიგნში ამბობს: «იმპერატორმა იუსტინიანემ განუახლა
 ივერიელებს მათი მონასტერიო (Procop. lib. V, cap. IX).
 თუ მეექვსე საუკუნის ნახევარში საჭირო შექმნილა დამკლებუ-
 ლი მონასტერი განახლებულიყო, უნდა ვიფიქროთ, მაშინდელი
 შენობის სიმტკიცის მიხედვით, რომ იგი ასე წლის აკებულა
 მაინც უნდა ყოფილიყო. მასსადამე მესუთე საუკუნეიდამ უკვე
 ყოფილა ვალესტინაში ქართველთა სარწმუნოებრივი და სამ-
 წიგნობრო მოღვაწეობა. ამავე დროს (მესუთედამ მეშვიდე სა-

უგუნ.) უნდა ეკუთვნოდენ ნაპოვნი ჰაზარუსის ქართული ხელთ-
ნაწერები: ლოცვანი სამ წიგნად და სინაელი დავითნი.

ბიზანტიის გულ-მოგონეთ უძმართადა ხელს საქართველოს,
როგორც ერთ-მორწმუნესა და მოკავშირე საძიფოს; მაგრამ
მეშვიდე საუგუნის დამდეგს ჰალესტინაში არაბები ჩნდებიან და
ქართველთა მოღვაწეობა წმ. ქვეყანაში მეათე თუ მეთერთმეტე
საუგუნემდის ცოტათია ცნობილი, თუმცა ისიც ეჭვ გარეშა,
რომ ქართველებს არაბნი ნაკლებად ავიწროებდენ, ვიდრე ბერ-
ძნებს, რომლებსაც ეშინოდათ მათ. მეათიდან მეთორმეტე სა-
უგუნოებში საქართველო ძლიერი იყო, ღ ლათინთაგან შევიწროე-
ბის მიუხედავად, წარმატებით უგლიდა თავის მოღვაწეობასა
და თავის შენობებს წმ. ქვეყანაში. სალადინის მიერ იერუსა-
ლიმის აღების შემდეგ, ქართველები წმ. ქვეყანაში უფრო ძლი-
ერნი იყვნენ, ვიდრე ლათინთა იერუსალიმის საკაროლოს დროს.
ქართველები საზოგადოდ არ იღებდენ მონაწილეობას ჯვაროსნების
ღაშქრობაში მაჰმადიანთა წინააღმდეგ. როგორც მოგვხსენებთ
დასავლეთ-ეგროპის სამფლობელოების ჯვაროსანთა ღაშქრობა
მიმართული იყო მაჰმადიანთა წინააღმდეგ. იმდენადვე, რამდენადაც
აღმოსავლეთ-ბიზანტიის მონარხის წინააღმდეგაც, მაგალით-
თად, ლათინებმა, თითქმის ასი წლის მიფლობელობის შემდეგ,
დაჭკარკეს იერუსალიმი მეთორმეტე საუგუნის დამდეგს და მა-
ლე, სასელდობრ, 1204 წ., იგდეს ხელთ კონსტანტინუპოლი
და ტანტზედ აიყვანეს თავიანთი იმპერატორი, მაშინ როდესაც
ბიზანტიის იმპერატორები იმულებულნი შეიქმნენ აზიამი
წასულაიყვნენ. ცხადია, რომ საქართველო, როგორც ერთ-მორ-
წმუნე ბიზანტიის მოკავშირე, გულ-გრილად ვერ უყურებდა
ყოველსავე ამას და ვერ მიიღებდა მონაწილეობას ჯვაროსანთა
ღაშქრობაში. სალადინის შემკვიდრეთა დროს და მას შემდეგ

საუგუნოებში, ჯერ ეგვიპტულ მამულიუგთა და ესრედ წოდებულ სირიულ ჩერქეზთა დროს, რომელთ შორისაც არა ცოტანი იყენებ ქართველები, და, ბოლონაც, ოსმალთა დახმარებით, რომელთაც უნდოდათ ბერძნული ელემენტის შესუსტება და საქართველოზე გაკლანის მოპოვება, თითქმის მეჩვიდმეტე საუგუნემდის ქართველთა მოღვაწეობა წმ. ქვეყანაში მტკიცე ნიჟარად იყოფილა დამკვიდრებული, თუმცა ზოგიერთი ქართველთა მონასტრები უცხო მოწმუნეთა ხელშიაც გადასულიყვნენ ამ დროებამდის.

როგორც კრთხმად გვარწმუნებენ მასინდელი მოგზაურები მეცამეტედამ მეთოთხმეტე საუგუნემდე, ქართველებს წმ. ქვეყანაში სშირად უვლათ, არა იშვიათად დაჩხენილან იქ დიდ-სნობით, დიდ პატრიკში ყოფილან და ჭქონიათ მინიჭებული ზოგიერთი პრვილეგია და უპირატესობა სხვა ქრისტიანეთა წინაშე; მეთოთხმეტე საუგუნის მოგზაური ნიკოლოზ კარმელი ამბობს: ქართველებს თვეიანთ მთარველად წმ. გიორგი მიანინათო; თურქებს (მაჰმადიანებს) ძლიერ უუკრთ ივინი; თავიანთი მონასტრები აქვსთ იერუსალიმში, თურქებს ბეგარას არ აძლევნ, მამა-კაცები და დედა-კაცები, ამასონებებით, აღჭურვნილნი არიან, არ იმარსვენ არც თავს, არც წვერს, სხვა-და-სხვა ქუდები სურავთ, სამშობლო ენას გარდა ლაზარაკობენ არაბულს, ქალდეურს და თურქულს. მეორე მოგზაური მეცამეტე საუგუნისა ბართლომე დუსალინიაკი ამბობს: ქართველები იერუსალიმს მომავალნი არ იხდიან ხარკს (საპალიგრიმოს) ეგვიპტის ჭვანთქრისათვის, ერთკუზიანი აქლემებითა და ცხენებით დროშებ გაშლილი შემოდინან პირდაპირ იერუსალიმს; დედა-კაცებიცა და მამა-კაცებიც აღჭურვილნი არიან და სხვა მგერამ მეჩვიდმეტე საუგუნის დამდებდამ, შაჰ-ახსის მიერ საქართველოს არა ერთ გზის აოხ-

რების გამო, ამ ქვეყნის რუსეთისადმი მიზიდულება გაძლიერდა, თურქებმაც ქართველების მიმართ პოლიტიკა გამოცვალეს; მათნა ქართველთა მონასტრებიც უცხოებს ჩაუჯარდათ ხელში. იერუსალიმის პატრიარსი დოსითეოსი, რომელიც ცხოვრობდა მესხიდმეტე საუკუნის მეორე ნახევარში, თავის «იერუსალიმის პატრიარსების მოთხრობაში» გაძლევს ძვირფას ცნობებს ქართველთა მონასტრების შესახებ წმ. სინასე და ძასაც გავუწყებს, თუ ქართველებს როგორ ეკარებოდნათ იგინი: თურქებმა დიდი ბეჯჯა გააწერეს ქართველთა მონასტრებსაცა, ამასობაში სამონასტრო მამულები საქართველოში ცუდათ იმართებოდნენ, ცოტა შემოსავალს იძლეოდნენ და ისიც თავის დროზე არ იგზავნებოდა, ამიტომაც ხარკის თავის დროზე ძლევა არ შეეძლოთ. ამ გვარ შემთხვევაში თურქებს დაუყოვნებელად მონასტრების გასაღებები მიჰქონდათ და აძლეოდნენ იმთ, ჭინც იხდიდნენ ჯეროვან გადასახადსა; ამ ხერხით, ამბობს დოსითეოსი, ქართველთა და ბერძენთა მონასტრები დაივიწყეს ძოვანსებმა და არა მართლ-მადიდებლებმა და მე თვითონ არ ვერ წავედი საქართველოში, უგრო-ვლახეთში და ბერძენთა ქვეყნებში დაჯალანებული იერუსალიმის საპატრიარქოს აწეწილი საქმეების გასამართლად და გამოგისყიდე ქართველთა და ბერძენთა მონასტრებო. რასაკვირველია, ყოველთვის ასრე არ ეკარგებოდათ ქართველებს შენობები, მშვიათა არ ყოფილა ცხადი ძალ-დატანებაც ან და აზრების გამო სხვებს ჩავადრნათ ხელში, თითქოს ნამკვდრევი ყოფილიყოს ქართველ არსიეპისკოპოსს ტიმოთეს, რომელმაც იმოგზაურა წმ. ქაყუნაში წარსული საუკუნის ნახევარში, უნახავს კიდევ ქართველები რამდენსამე მონასტერში, ხოლო მირქმის დედათ-მონასტერში უკვლამლოზნები და აგრეთვე წინამძღვარი ქართველი ქალები ყო-

ფილან. ტიმოტეს დაუგლია 15-ადე მონასტერი და მარკელისები, რომელნიც სხვა-და-სხვა დროს დაუფუძნებიათ და განუხსლებიათ ქართველებს იერუსალიმში და მის გარეშემო არემარეში. 8 უფრო შესანიშნავი ამ მონასტერთაგანი რომ ქართველებს ეკუთვნოდა, ამას მოწმობენ უცხო მწერლებიც, რომელთა ავტორიტეტითაც ხელთ-მძღვანელობს ცნობილი ტომელისი თავის თხზულებაში წმ. ქვეყანაზე. მხლას ამ მონასტრების უმეტესი ნაწილი ბერძნების ხელშია, სოლო უმცირესი მათი ნაწილი უჭირავთ კათოლიკებს, სომხებს და მატყმადიანებს. ზოგიერთ მათგანს შერჩენია ქართული წარწერები და ადვილი გასარჩევინ არის, რომელნიც მაგალითად, კეკელესას წმ. ნიკოლოზის, წმ. აბრამის, წმ. თეოდორის, წმ. იოანე ნათლისმცემლისას იორდანეზე, სხვები კი გადუგუებიათ, შეუთუთრებიათ ან და ხელახლა დაუხატავთ, ასე რომ ქართული წარწერები და ფრესკები შეუძლებელია ერთბაშად შეინიშნოს. ზოგიერთ მათგანებში დაცულია წიგნები თუ ხატები და თუ საეკლესიო ავეჯეულობა ქართულ წარწერებითურთ; მაგალითად, აღდგომის ტაძარში ძაცხოვრის ძველი ხატი, მდიდრულად შეკვდილი, მარგალიტებით არის მოქარული რამე ქართული წარწერით, რომელთაგან უკანასკნელი უფრო ხლდა და ეკუთვნის 1770 წელს. ქრისტეს ხაელაგის ტაძარში მე ვნახე 12 სხვა-და-სხვა საეკლესიო ნივთი და მხევიდმეტე და მეთუარამეტე საუგუნეების ძვირფასი შესამოსელი ქართულ წარწერებითურთ, რომელნიც გადმოდებული მაქვს. ბევრი ქართული ძველი ნივთთაგანი, რომელნიც წარსული საუგუნის დამდეგს კიდევ მოიპოვებოდენ, აწ უკვე გაქრალა, მაგალითად, მეთუქსმეტე საუგუნის მარმარილოს საპატრიარქო საყდარი გოლგოთაზე დიდი ქართული წარწერით, რომელნიც ქართველ არსებებისკოპოსს ტიმოტეს უნახავს და,

ჩვენ ბედად, გადმოუწერია, როგორც მაუწყის წმ. საფლავის მოძღვარმა მ. სერაფიმძან, დამწვარ დიდო ცეცხლის დროს 1808 წელს.

მაგრამ ყველაზედ უფრო საყურადღებო ალვაგი, სადაც ჟურ კიდევ ქართული ძველი სახსოვრები მრავლად დაცულან, როგორც მაგ. ხელთ-ნაწერები, ძირესკები და ზედწარწერანი და სადაც ამ საუკუნის 40 წლებში ქართველთა წინამძღვარი მ. გერასიმე ყოფილა— ჟვარის მონასტერი იერუსალიმის მახლობლად. ეს ქართველთა მონასტერი უპირატესობით ცნობილია ამავე სახელით ყველა მოგზაურთაგან მისი დაფუძნების დროით მეთერთმეტე საუკუნეში საქართველს მეფის ბაგრატის მიერ ჩვენ დრომდის. ჟვაროსნები, რომელნიც იერუსალიმს შევიდნენ 1099 წ., დიდის ქებით იხსენიებენ ამ ქართველთა მონასტერის ბრწინებლებას. პირველ ხანობაზე ვიგძარე ამ მონასტერში ფრესკებისა და წარწერების გადმოღება, შემდეგ კი იერუსალიმის პატრიარხის მოადგილის წერილობითი მოსახსენების წყალობით ნება მომცეს გამეშინჯა ხელთ-ნაწერები და რამდენიმე დღეც ვცხოვრებდი თვითონ მონასტერში. ჟვარის მონასტერი მდებარებს იერუსალიმიდან ჩრდილოეთ-აღმოსავლეთით 20 წამის სავალ მანძილზე, ბარად, იმ ადგილს, სადაც, როგორც გარდმოცემა ამბობს, ჟვარის ძელი აღმოცენებულა. ამ მონასტერსა აქვს ახალი შესედელება, წააგავს ციხეს, არტყიან ოთხ-კუთხედი მაღალი ქვის გალავანი, რომელიც შეიჭრეს ბერ რამდენიმე სართულიან შენობას, სადაც ახლა ბერძენთა სემინარია აჩსებობს. წმ. ჟვარის საკრებულო ეკლესია აშენებულია ბიზანტიურ გემასზე, ერთ დაბალ გუმბათით, რომელსაც აქვს პატარა საკრძოები და ნახევარ ბურთით არის დაკვირვებულად. საკრებულოს შიგან სამი ნიუთა, სამი სვეტით გაუღვილი,

თუ საჭურთხეკვლის მივეტყვი ვიანგარდშებთ და იმდენივე მისცდა. საშუალო დიდ ნეფში ზრის სარკთი. შეპეულო ჩიტებით, თევზებით და უვაილებსაგან დაწნული გვირგვინებით, ეს სარკთი ძლიერ დაუძინებია, ალბათ, იმდენად არა უამთავითა-რებასა და სტიქიონს, რამდენადაც იარბაროსობას; ერთ დროს ეს მოხასტერი მავშადასებმა საფინბოდ აქციეს. ქართული წარწერები მოიპოვება იატაკზე, საგრებულთ კვლევის კედლებზე და მოძინებულ შენობებზე. როგორც ქსინანს კრახანად უნა და იქონს დახატული და მასთანვე ძველი გამოხატულება ბო-ძებზე გახსლებულია და ზოგადი მხატვრობის კოლონიტიანობა შეფერებული 1543-1646 წლებში, როდესაც დაბოლოებით იქმნა დახატული მრთელი კვლევისა, როგორც მოწიობენ იქ დაწულნი რამდენსამე ადგილს ქართული და ბერძნული წარწერები. მხატვრობაც საგმად შეტვიფლდა, განსაკუთრებით კვლევის გვირგვინს კერძო კედლებზე; სვეტებზე კი უკეთესად შენახულა: ბევრ წარწერებთანა ნახატობიდან, რომელნიც, მავალოთად, არხივესგოპობს ტომოთეს უნახავს წარსულ ქაფუნიან ნახეარში, ახლა ცოტად და დაჩენიდა. თუკეკებში დაუხატავთ ზოგად-საქრისტიანო წმიდანთ, საჭალოკულას წმიდანთ, საჭალო თველას, მეფენი და სასულიერო და საერო წარჩინებულნი პირნი და სხვანი მოხასტრის კეთილ-მელოფულნი, ბერეთვე მოხ-ნასტრის ძმანიც, და უკლავს აქესო ქართული და ბერძნული წარწერები, რომელნიც გვიჩვენებენ მათ წოდებას, არა იშვიათად მათ სამსახურსაც. რასაკვირველია გამოხატულებას განსაკუთრებული კანონიერობა არ ეტყობა, შექმნა და ჩრდილეს სწორედ ტაწობას, ანუ პრესპექტივის ნამდვილად დატვას კერ-შენიშნავთ. მავრამ საზოგადოდ ეს ნახატობი სასიამოვნო შთან-ბეჭდილებას ახდენენ ადამიანზე. თუერთ საუურთადქობნი მათ

შორს გადმოვიღე ჭერივალე ქალაქისა და კალენკორის შემოქ-
 რებით და მერე აქ კარდონზე გავაგეთ. უკვლასედა უფრო შესანიშნა-
 ვად წარმოგვიდგებიან საქართველოს სამი მეთვის სურათები:
 მირიანისა მეოთხე საუკუნეში, ვახტანგისა მეხუთე საუკუნეში
 და ბაგრატისა მეთერთმეტე საუკუნეში, რომელნიც არიან და-
 ხატულნი მანტყნით ეკლესიის შესაგაფიქრად, დიდ ნეფში; რა
 პირველ სვეტზე მარჯვნივ საშუალო ნეფში სურათების იმ პირი-
 თა, რომელთაც დაუხატვინებდათ ეს სვეტები და საკრებულს ნამ-
 წილი, რომელნიც მხგ. მეოთხმეტე საუკუნის ბოლოს შოთა-რუს-
 თაგვისა და ასკანის უმთავრესი საგურთხველის კედელზედ კან-
 კელთან არის სურათი საქართველოს დედოფლის მარამისა,
 მეხვინდმეტე საუკუნის მეთვის რომელიცა მეუღლისა, რომელ-
 საც წყნლობის გაცემით დიდი სანებს აქვს გათქმული; მისი
 შეწირულებანი, ზედ ნაქარგი ქართული წარწერებითურთ და-
 ვების ქრისტულ საფლავის (ომოფორი) ტაძარში, საქართვე-
 ლში და აგრეთვე ბუღჯარაშიც კი (ტირნოვოში — რუმინი).
 უკანასკნელს, საგურთხველის მხსლობლად, პირველ მცირე ნეფ-
 ში არის დიდი სურათი მართალი ტანითა რადიკის მთავრის
 დავანისა, მისი ცოლის დარეჯანისა და მისა, რომელთაც სულ-
 უკავიათ ამ მოწასტრის საკრებულს ეკლესიის სურათი და რომ-
 მელთაც მიუღიათ მონაწილეობა 1643 წ. მის დახატვინებაში.
 მე აგი შემიძირებულა ნაქვითი გადმოვიღე, თვალად, რადგანაც
 ბერების სადგომად კედელს მიგრული საწიგნებო შეუძლებელსა-
 ხდოდნენ კიბის მიღების, ქართული წიგნები ვახრის მონასტერ-
 ში სადაც გადუზინდათ ხელთნაწერები სახატრიარქოსა და
 სახბას მონასტრისა და აღმოსადა სულ 1384 რომელთაც ვა-
 ტალაგი შეკადრებ; თითქმის უკვლას სუსულაიერო მონასტრისა
 მათგან 61 ხელთნაწერი კტრატისა, მათე საუკუნედაც მო-

კიდებული, დანარჩენი ბომბიქსისა და ქაღალდისაა მეცამეტე საუკუნეში დაწეული. მათ შორის შესვლით მდიდრულ ეკსპედიციას, რომელიც შემკულია არიან თვრადი მინიატიურებით, ინციფალებითა და ჩართული უკავილებით. მე ვნახე ამ ხელთ-ნაწერებში თუმც არა სრული, მაგრამ ძლიერ კარგად შენახული ქართული გადმოწერილი ბიბლია, რომელიც მეთერთმეტე საუკუნის დამლევის ანუ მეთორმეტე საუკუნის დამლევისა არის. ეს მეორე გადმოწერილი ბიბლია არის სიმკვლეით. შირკული გადმოწერილი ბიბლია შენახულა იპირის მონასტერში ათონზე, სადაც წასრულდა ფაფხულს ვნახე და ეკუთვნის მეთერთმეტე საუკუნეს. ხოლო საბბას მონასტერში, იორდანის მახლობლად, სადაც ნახულ იქმნა ქართული ჰაპირუსის ლოცვანი, ახლა მხოლოდ ერთად-ერთი მეთერთმეტე საუკუნის ქაღალდის ხელ-ნაწერი და დარჩენილა.

ჟვარის მონასტრის მახლობლად, 20 წამის სავალ მანძილზე ელ ვარდის მდიდარ უარდში ავარდის ხეობაშია გაშენებულია პატარა სოფელი მალხა, სადაც, როგორც ჭსჩანს, ცნობვრებენ ქართველთა კოლონიზაციის შთამომავალნი. ეს სოფელი სახელ-განთქმული იყო ვარდის წყლის წარმოებით. ახლა ვარდის კულტურა დატოვდა: ვარდნარის უმეტესი ნაწილი სახანაჯ მიწად გადაუქცევიათ. ორისავე სქესის მცხოვრები მალხაში ექვსასობდენი სული იქნება, მამა-პაპათ ენა და საწმუნოება დავიწყებით, მაგრამ კიდევ ასსოვთ თავიანთი მოსულობა «მოკრე ჩრდილოეთიდან», როგორც აქ იტყვიან, და თავიანთ თავს «გურჯებს», ქართველებს ეძახიან; მიდამოს მცხოვრებთ არაბებაც იმათ ისე უყურებენ, როგორც მოსულებსა და უცხო ტომებებს. დაპარაკობენ არაბულსა, ცოტაოდენს, თურქულსა და ბერძნულსაც. ისინი დარჩაობენ ჟვარის მონასტრის და ემსა-

ხურებიან; ამუშავებენ უნებსა და ვენასებს და მონასტერს მხოლოდ მესამე ნაწილს აძლევენ მოსავლისას; მონასტერი ამ საქმეს სხვებს ვერ ანდობს, რადგანაც უსიამოვნებას კრიდებიან ძალხელების მხრით. სახით, ზნეობით და ჩვეულებით, გარშემო მცხოვრებ არაბთაგან საკმაოდ განიჩქვებიან. მათ სოფელში უნდა იყოს ძველი ეკლესიის ნანგრევები, და მათ ჭკეშ, ვითომ ძალხელების თქმით, დიდი საგანძურია: ავეკუელობა, ძვირფასეულობა და წიგნები, რომელნიც მათ სკვსა და სამშობლოს შეეხებიან. ამ ნანგრევებს ამაოდ მორწმუნეობის შიშით უყურებენ.

ჩვენ არა გვაქვს ნამდვილა ცნობები თუ რა დროს დასასლებულან ეს ქართველი კოლონიისტები, მხოლოდ ცნობილია კი რომ ისინი დამკვიდრებულან წმ. ჭკეყანაში, ისე როგორც ათონის მთაზედ, სოფელ ერისოში, სადაც ცხოვრებდა 40 ქართველი ოჯახობა ათონის-ივერიის მონასტრის სამსახურისა და დაცვისათვის. ასევე უნდა ყოფილიყო უთუოდ, წმ. ჭკეყანაშიც. დროს განმავლობაში დაჭკარგვით მამა-პაპათ ენა და სარწმუნოება, მხოლოდ შერჩენიათ თავიანთი ხელობა. სხვა-და-სხვა საუფუნის მოგზაურთა ჩამობობის განსჯით უნდა ვიფიქროთ, რომ ძველ დროეში იგინი უფრო ბევრი ყოფილან, ვიდრე ასლა არიან.

როდესაც შორდები წმ. ჭკეყანასა და წმ. ქალაქს, გავიწუდება დაღლილობაც და გამოკლიდი გაჭირვებაც და ნაკლებეკანებაც, რომელიც მიუცდილებელია შორეული მოგზაურობის დროს, და გულში რაღაცა შინაგანი ნათელი და კმაყოფილება გეფინება. ეს ნათელი და კმაყოფილება შედეგია აღსრულებული ზნეობითის მოკალეობისა, გამოცდას ახალ შიამბუჭდილებათა და ყოველთვის თან მტკდევეს სრულიად ახალ მსოფლიოს გაცნობას. წმ. ჭკეყანა ყოველსავე იმდენს აძლევს,

ვის რამდენის ალებაც შეუძლიან. გამოძველებულ მეცნიერსადაც და მხატვარსადაც, რომელნიც უკროპიდაძე მისუფან, და უდაბნოს საწყაფასაცა და გელუჩ შვილსაც, რომელიც ჯალაბობით მისუფანს აწახბეთის პეტრასა ანუ იორდანის იქითა უდაბნოდან, რომ დამე ათიოს ქრისტეს საფლავთან და ეღივსოს უჭმეთა უჭმის დასწრებას საღვთო ტეტხლის დროს... ხედი წმ. ქვეყნად მისსა იმასში მდგომარეობდა, რომ ცნობაში მოძველებსა და გამოძველებსა ძველი ცხოვრების ნაშთები იმ ხალხისა, რომელსაც ასე დიდად უფავნია ქრისტიანობისა და საქრისტიანო გულტურის დასაცვლად აღმოსავლეთზე, მკრამ წმ. ქვეყნაში ქართულთა მოქმედება, რომელიც შეუწყვეტელი იყო საუგუნეთა განმავალობაში, ხშირად გაჭირვებულ გარემოებათა შორისაც ვიძე მეცნიერულის ინტერესის გარდა, წარმოდგენს ბევრს ჭკუისა საწყაფავლესა და სამოდვეროს ჩვენ თანა-მედროვეთათვის: იგი თვალ-საწინოდ გვიმტკიცებს, თუ რამდენი შეუძლია შედარებითა პატარა ხალხს, რომელიც გამხრეებულა ანა თუ უცხო სარწმუნოების მშვიდობიანი გაგვრელების საწინააღმდეგოდ, ანა მელ ქრისტიანობის დასაცვლადაც ჯვარის მიკინვარე მტრების მხრით, რომელთაც ეწადათ მისი სიწმინდის შემუსვრა დასაწყობითვე.

თუ წინა მხარს აწიიხას უწინა იქონიოს თავის ადლორძინების ხანა, — რასაკვირვებდა ეს ადლორძინება უნდა მოხდეს მხოლოდ ორი შინაობით: სწავრების სწავლისა და უკროპის მეცნიერების ნათლის საშუალებით. ანც ერთი და ანც მეორე ტრატად, თუ ბევრად ან უცნობება ანა თუ წმ. ქვეყნის, ანა მელ მთელ წინა აზიასაც; ძველი ქრისტიანობის გულტურისა და საქრისტიანო მეცნიერების ანა მცირე ჯალი დაცულა იქა და ეს გარემოება გაადვილებს ამ ქვეყნების ადლორძინებას. უკ

რომის ქრისტიანს ხალხთა, თანამედროვე ცივილიზაციისა და მეცნიერების მატარებელი წინ-სულით მოძრაობა, უფრო ღრმად და ღრმად ეფინება ამ ქვეყნებსაჲს და შეაჭეს იქ თავის განმანათლებელი გაკლენა, უგუგულია, დადგება უძმი, როცა მანამაღიანთა ტალღა, მრთელ წინა აზიაზე მოზღვავებული, ხელახლად უჩანვე დაიწევს და მიიჭრება იმ სამზღვრებში, საიდანაც აღმართოვანებულა. ეს კლასიკური ქვეყნები, როგორც მაგ. მცირე აზია, სასომხეთი, სირია, პალესტინა, დასახლებულნი კულტურისათვის ეკოდენ ნიჭიერი ხალხებით, რომელთაც პირველ მიუღიათ ბერძნულ-რომაული განათლება, მერე კი ქრისტიანული ბიზანტიური, ხელახლად იგებებენ კულტურულ ქრისტიანულ ცხოვრებას. ამ წუთის მომზადება და მოახლოება—ამ ეს არის წინეობრივი მოკვლეობა დაწინაურებულ ხალხთა და სახელმწიფოთა, რომელთაც უტვირთნათ თანამედროვე ქრისტიანული განათლება და მოჭლასქობა. მაგრამ, რასაკვირველია, ვერც ერთს ვერომის სამზღვრებულთაგანს ისე ვერ შეძსტკვალავს წინეობრივად მართლ-მადიდებელ აღმოსავლეთის სვე, როგორც რუსეთს, ბიზანტიის შემკვიდრეს, მაშასადამე მის ისტორიულის მოწოდების ძალთ, მასი ვეწლი წმ. ქვეყანაში უნდა იყოს მართლმადიდებელი ეკლესიის დასაცველად და მის შვილთა გასანათლებლად მიმართული.

ის სასახლო საქმე, რომელიც მე მხვდა წილად და რომელიც იმაში მდგომარეობდა, რომ ვუოფილივიავ ჩვენი საზოგადოების უაკუტრესის თავს-მჯდომარის ნების აღმასრულებელი, უოკელ ნაირად ვეცადე კარგად შემესრულებინე, რამდენადც ძალა, დრო და გარემოებანი ნებას მამლკედენ ასეთ უშველებელ სიკრცხე, როგორც სინა და პალესტინა, რომელ-ზედაც მიყრილ-მოყრილნი არიან ქართველთა ძველი ცხოვრების

ნაშთები — ნიკთიერი, ხელაგნებითა და მწერლობითი. რასაკვირველია ვერ ვიტყვი, რომ არ დარჩენილიყოს აღარათერძ ჩემგან შეუნიშვნელი, ანუ, მომავალში არ აღმოჩნდეს წმ. ქვეყანაში რაიმე ძველი ქართული. სათუშძველი მაჭკვს ერთიც დამეორეც ვსთქვა, მაგრამ ნამდვილად კი შემიძლია ვაღვიარო, რომ მე ვნახე, გამოვიკვლიე და ცნობაში მოვიყვანე პირველად წმ. ქვეყანაში ძველი ქართული ნაშთების უმეტესი ნაწილი, განსაკუთრებით მწერლობისა. უგანასკნელთ შორის არა ცოტანი არიან შესანიშნავნი, მაგალითად მეჭკვსუა და მეშვიდე საუკუნის ქართული პაპირუსის ხელთ-ნაწერები, რომელთაც, როგორც გარეგნობით ისე შინაარსით დიდი მნიშვნელობა აქვსთ არა თუ ადგილობრივი ქართული, არამედ ზოგად სამეცნიეროდ. სულ ქართული ხელთ-ნაწერები, სინაზე და პალესტინაში ნახულნი, რომელთაც კატალოგები შეკადრებენ, 266 არის; წარწერები და სხვა დოკუმენტები რომელიმეა და რც. და-ათზე მეტი ფრესკიანი სურათებია; მას გარდა შეგვრბენ ქართველების ძველ შენობათა, პილიგრიმთა და წმ. ქვეყანაში გოლონისტების შესახებ ცნობანი. იმედი მაჭკვს, რომ როდესაც ჩემი შრომა დაიბეჭდება და ჩემი წმ. ქვეყანაში მეცადინეობის რეზულტატებმეცნიერების სამკვიდრებელი გასდება, ამით შეივსება არა მცირე დანაკლისი, რომელიც აქამომდე დარჩენილიყო საქრისტიანო აღმოსავლეთის ისტორიაში.

პ. მირიანაშვილი.

ვეტერბურგი.

1884 წ. 28 აპრილს.

მიცვალებული.

უძრავათა ჭსდევს კუბოში ცხოვრებით დაუტუბობელი,
ჭირის ნაცადი, ნატანჯი, პატარა გლეხის მშობელი;
მიტკლეს სუდარში გაკრულსა მისძინებია მას წყნარა,
ჭკუენას გამოსაღმვია და საუგუნოდ დამდნარა.

გუშინ შრომობდა მუშაკი, დღეს ვა უგრძობლად ჭკლად,
მიბნედილს პირის სახეზედ ტანჯვის ბეჭედი აჭლად,
ხელ-გულდი დაუგრეფია და დაუხუჭავს თვალები,
გაშეშებია მუხლები, შრომისგან განაწვალები.

იქ კლავტრები არ იწვის და არ ანთია სანთელი,
ბნელაა, მაგრამ მიმჭრალსა გულს ასკენია ნათელი:
უცბათ შეიჭრა მთვარისა იქ სხივი გაბრწყინებული
და ვარდის ფერად შემოსა საბრალო მიცვალებული.

მიცვალებულსა გვერდთ უზის ნიკო, ობოლი პატარა,
ძილი მოუნდა ფერ-შემკრთალს, მთქნარება იწყო წყნარ-წყნარა,
წამოიწია, სიფრთხილით მშობელს კუბოში ჩასედა...
დაჯდა და მწუხრად წარმოსთქვა: «რათ არ იღვიძებს აწ დედა?»

— ანუ გააღვიძებ, დააცა — მამა შეიღს კუბნებოდა
ღამ სიტუებზედ ცრემლს ღვრიდა, მწარედ სტიროდა, სდნებოდა:

— «დალაღულია მშობელი, სულ აქანცება დღითაო,
ადრე ადგება დღითა და გამოგამლებს რძითაო!..»

გათენდა, ნიკო წამოდგა მწუხარე, გაბრუებული
და მიაცქერდა იმ ალაგს, სადა ადგა მიცვალებული,
მაგრამ შეწუხდა საბრალო, კვლავ შესვდა რა მასა,
ამდურა, ცრემლი ჩაღვარა და დაუკითხა მამასა:

— «დით გაძეზარა ჯედაი, რათ არ შითხარო, მამილო?»

— ნუ სტირი, ისევე ვნახავთო ცოტა კი მომიცა, შეილო!

— «მაშ იმ დროს მოვა, როდესაც ცოტათი დაბინდდებაო?»

— ჩვენ წავალთ, შეილო, იმასთან, ის კვლავ დაბრუნდებაო!

„სახელი“

საანლაზო ლექსები

(ამოყრდენი «ვეფხისტყაოსნიდან», «ქილია და მ-
ნიდან» და «გურამიანიდან»)

(გაგრძელება*)

(ვეფხვის ტყაოსნიდან)

ნეტა ვაჟი ვარდს რას აჭნევეს?
ახუ რა მისი ფერია?

ნეტა მამაცი სხვა რაა
არ გასძლავს რაცა ჭირია!

ნუგეშის, ღმერთი უხვია,
თუცა სრულად ძვირია!

ნახე თუ აქრთ რასა იქს,
კვერთხი უშმაგთა ძირია!

*) «თეგრია» № 1, 1884 წ.

(ქილიფა და მანიღამ)

ნუ თუ კვალია მოგვცეს
ხელთა ნასროლი ისარი!

ნუ ჭირუნავ სავარდისაგან
თუცა ერთი რტო დაიზრას.

ნადიმ-ნათელი, ზურ-დიდი
მზისადა შესადარია.

ნეტა აგურის ნატეხი
ჯაღსამც რად შეუდარებით!

ნურც მოლორდები, ნუმცა ხარ
მინდობის გამტეხელი.

(გურამიანიღამ)

ნეტარ არს კინცა ნაშრომი
ნაყოფთა თვისთა ჭამოსა.

ნდობა მხდაღს გახდის მამაცად,
შეჭბუდავს ძნელს საბედეულსა.

ნებურობა ხორცისა
სულისა წასაწუმენდია.

ნათობს და ბინდობს საწუთრო,
ჭტკვადი, მობრუნავია.

ნუ მიენდობი საწუთროს
მტუუნანია და ორპირი.

ნუ ენდობი მოგატუუებს,
ისარს ისკრის, მშვილდს გი ჭმალავს.

მ.

(ვეფხვის ტუაოსნიდამ)

ოდეს გატსა დაუჭიროს
მაშინ უნდა ძმა და თვისი.

ოდეს ტურთა გაიუფდეს,
აღარა ღირს არცა ჩირად.

(გურამიანიდამ)

ოდეს მაშკრალს მოსწუგრდების
მაშინ წყალი ღვინოდ ღირსო.

პ.

(ვეფხვის ტუაოსნიდამ)

პატრონისა სამსახურო
არაოდეს არ წარსდების.

პატრონისა ვუკა მჭკრეტმან.
უმამან რამცა გაისაროს.

(ქილილთა და მანიდაძე)

პემანთ პირი ეს არი:
ათაჲ დანწყესარი.
პირ-მეტუკულთაგან პირუტუკთა
მგზავსება რა საქნელთა.

პატრონისა თვალი ვისცა აქეს
კვლავ ლითონისა თხრასა ცდილობენ.

(ვეფხვის ტყაოსნილად)

რალა იგი სინათლე,
რასაცა ასლავს ბნელია.

ღირს გინდა მომტეთ რას ვაჭნევე,
მე ვარ და ჩემი ნაზადი.

რა გავა თუ მოყვარესა
კაცმან გულად არ ატკინოს.

რასაცა ფაქსტომ შენია,
რაც არა დაკარგულთა.

რაცა იქნების, იქნების
ყოელი, აბთბიჩი სწორია.

რა აქიმი დასნეულდეს,
რამომ გინდა საქებარი,
მან სსვა იხმოს მკურნალი და
მაჯისა შემატუობარი.

რა ღრუბელი მიეთარვის,
მზე ხმელეთსა დაანრდილებს.

რაცა აჯა დათმობისა
გულმა ვისცა შორესმინა.

რამცა სადა გაუმარჯვდა
გატთა ფიტთა გამტესელსა.

რაცა დმერთსა არა ჰსწოდდეს,
არა საქმე არ იქმნების.

რად ეძღუნი საწუთრლას?
რა უქნია უარყო?

რაცა მინდა, იგი არ მაქვს,
რაცა მაქვს, არ მომინდების.

რა მისტობდეს, მაშინ უნდა
გონებანი გონიერსა.

წაწა მიწურთისაწ, იწწაწთუ,
გაადრე, შწწრთელი ვიწა.

წაწა მოწა საწმე წენა,
მომაწალი აწ აგწდების.

(ქილილია და მანილიამ)

წაწა თავსა თვისსა უწოთღე,
სხვათაწა ეგწე უწოთღე.

წა წამალი სწეუღათავის
მაწნებულად შეიწმნების,
აგად-მეოთღის მოწრჩენისა,
კვლავ იმედბ ვით იწმნების.

წაწა ჭკვითა აწა იწმნას,
შმაგობითა გარბიგების

წამწა ირგოს, თუ სწეუღმა
მეუწნაღს ჭიწი დაუმაღოს.

წაწა შეწთვის აწ გიწდღღეს,
წეუ გწადიან იგი სხვისთვის.

წაწა კაწი აწა საწმეში
აწ გუსიწჯოს, აწ გეწადოს,

ხვაშიადსა ნუ გაანდობ,
რა გინდ მრავალს შეგუცადოს.

რაც გულისა შეემეისება,
ჯალბთა შეეთვისება.

რა დრო მოგერეს, ეცადე
ხელთა ჩაიგდო უნჯა.

რა ხელი ავსა დასთესავს
ავსავ მოიძვის ბოლოსა.

რაც საქმე წვრილის ნემსით გამოვა,
გგოდენი გამარჯვების შუბისაგან არ იქნება.

რასაცა დაჭსთეს მიწისა პირსა
იგივე ამოვა, გაიდგამს ძირსა.

რას ჭსჩქარობ ჩემსა სიკვდილსა,
ხელთ გუგარ პატიმარია.

რა წესია მოუგონისაგან
მოუგონისათვის ესე საქმე:
სხვანი ჩემნი ამხანაგნი
მოჭსწუნენ, მარტო მოკრჩე აქ მე.

რუსე პირს მჯდომს ვით შეიგნას,
სხვას ვის ველთა ჭსწურობანო.

რაც შეგეძლოს გულ-მტკიცედ
მსჯავრომ ჭყავ სამართლიანად.

რაც გუეოფავ დასჯერდით,
მეტო ნუ გინდა მშოკელსა.

რაც წმინდა ბუნებით
სხვა თესლთა უკეთესია.

რომელმან ვაძმა ჭკუისა
საქმე მინდო, აზიდა, (აზიდვინა)
მას ჭირის მასემ ვერ აზნო
ვერც დასაწრობლად აზიდა.

რაც სათქმელი არ არის,
შეივარ გულის-ფიცარითა.

რა მტერი შენგან ივლტოდეს,
შენ მას ნუ გაუზარებო.

რაც გაუკლია დრო-სანთა,
გერ მოეწევი წბენითა.

რომელი ჭსთესავს მუშავად
მესლად ნათელსა ხისასა.

რა გინდ რომ ჭკრჭო შეიძლოს,
ბბელ აგრევი ბებელა.

რასაც ვერ მივსწვდეთ, ნუ მუსდევ,
ივმარე შენი ძღვენაა.

რას სარგებელი მოგხვდება,
მოუკრისა უმეტარესად.

(გურამიანიდან)

როცა ვატარა იშოვნის,
მერძე დიდს მოკვიდება.

რავინღ რომე კაცმა ჭმალას
ჭირი თავსა არ დამალავს.

რომელიც ხმა შენ შეგეწეო,
მეტ არ შეგაწეო.

რაც მხწუნე, მისი მისხარ,
ბცოდე, შემინდო.

რომელიც გზიდეს უფრო მკვდრად,
მას ებლაუტო.

რასომცა ნათობ,
სულ მუხანათობ.

რაც რომ მაჭამე,
სულ ჩამაშხამე.

როცა დაგუბდო,
ჭკვას მამინ შავცდო.

როგორც ვიგეძე,
გვრეთც ვიგეძე.

როცა დატყნუბ, გატყნუბ,
როცა შეტყნუბ, გატყნუბ.

როცა რომ ბოძი წაიჭტევა
სახლ-გაჩინა დაიჭტევა.

ს.

(ვეფხვის ტყაოსნიდან)

სიღობი ჭქონდა ჩაქსოვისა,
და სიმტვიცე ჩაჭედისა.

სხვისა სხვამან უკეთ იცის,
სასარგებლო საუბარო.

საწუთრო კაცსა ყოველსა,
ვითა ტაროსი უხდების.

საუვარლისა სიბნელისა,
მოშორება გაამწარებს.

სჯობს უუღლობა კაცისა
მომდურავისა უღლსა.

საცა არა სჯობს, გაცლა სჯობს
კარვისა მამაცისაგან.

სიცრუე და ორპირობა
ავნებს ხორცსა, მერმე სულსა.

სჯობს სახელისა მოხუკსა
უოკელსა მოსახუჭელსა.

სჯობს სიცოცხლესა ნამკახსსა
სიკვდილი სახელოვანი.

სჯობს საყვარელსა მოყვარე
კაზომცა დაუძაბუნდეს.

სწუეროდეს წუელსა ვინ დაჭდვრის
კაცი უშმაგო, ცნობილი.

სიკვდილამდის ვის მოუკლას
თავი კაცსა მეცნიერსა.

სჯობან უოკლა მოყვარულთა
პატრონ-უმანი მოყვარულნი.

საცა მე ხმალი არ მიკვდოს,
არცა სიერცელე ენისა,

მიჯობს მოლოდინს საქმისა
მის განგებისა ზენისა.

სხვა-და-სხვა ჭირი ჩემსება
არ ახალია, ძველია.

სიცხე ჰსწავს, უხნა დააზრობ
წელუღნა ორჯულვე სკოტიან.

საუბარძან უმეტარძან
შმაგი უფრო გააშმაგოს.

(ქილილია და მანიდაძე)

სჯობს ზომიერი ტყუილი
რისხვასა გაუზომედსა.

სახელოვანი სიკვდილი
სიცოცხლეს უმჯობესია.

სიჩქარე არა კეთილ არს,
თუ არ კეთილის საქმისა.

სულგრძელება საუნჯეა
სობრძნისა და გონებისა.

სწრაფად სტუმრის წვევისათვის
შესწუხდების უქონელია.

სამსახურისა ჩოგნითა
ბურთი ძალ მოიტაცებისა

სიტყვებლეს მაგას კეძახი
სული ზრუნვასედ დალიოს

სიმუხთლე და უნდობრობა
უგანთა კაცთა წესია

სხვა-და-სხვა კაცთა შესწავლით
შეცდომილ გზათა გაიგნებ

სასლეს ჩოგნითა სვე-ბედთა
ბურთი წაიღოს ქებულმან

საწუთროს შეურას გაურას აქეს
გზათ ადრე გარდაქცევანი

სეავი ძვალს ჭელაშავს სისარბით
რას აქნეს გასაძლომელად

სინახულით რას უშეკელი
თუ სარ პირველ აუთა მთეშეკელი

სობრძნე მიეყარს საზოგნელად
გამოცდისა სარგებელად

სასლეს წარვეთა არა ჭსულობს
სჯულშია დაუენებული

მრავალ გზის ქმნილსა, — იმედი
ბოლოს მოსდევდეს ჭებულს.

საუვარელი ვის არს ჭუკუს
ამ სოფელსა, ამა თემთა!...

სიუვარელისა ხეუნარსა
საწადლის ხილნი ასხია,
ჭკრიფო, ვერ მოჭლეკ, უმრავლე
სისხვისით აგრეკ ას ხეა.

საუვარლის გესლი მოუვარეს
მწითლვარე თაფლი მტონია.

სურვილის გუგა მოუვარისა
საწინარს ვერ დაინახავს.

სოფლით განდგომა, პირველად
თავის გაწირვა მტონია.

სახელ გმობილი მკედარია.

საქმისა ნათლად მხედველი
მიჭკრიტანა მზიანი.

სახელოვანად საიკდილი
გაღთაგან სანატრულია.

საბრძნეა ზესთა: სიმაღლე,
 ჰე საფუძველი უკვლთა.

სხვა რომ არ იყოს არ ვინა,
 შენი იქნების უკვლადი.

მესხვის თვალად შენგან არ ქსწკამდეს,
 გით გაზაფხულის ღრუბელად.

სამოთხეს შეგან ნუ მაწვევ,
 ჰე ბრძენო, მჭადაგებულა!

საქმე გარჩევით გასინჯე,
 სინჯარე გიზამს ზიანსა.

სიჭაბუგისა უკავილსა
 დააჭნობს უამთა დენანი.

სად შური შევა,
 მუნ არის ზღვევა.

სხვას ნუ მიაგნებ საქნელსა
 შენგან არ მოსაწონარსა.

სადაც ბჭე არა ქსტანობდა,
 მუნ კარი როგორ გაუღოს?

საწუთროდ მათგნებულსა
 კერ მიენდობა ჰგვიანი.

სიწუნარით ჭკვასა ჭპობდეს
 მოთმენით შემოჭყრიდეს.

სახარბე გაცსა გავბას
 გამოუსსნელსა მასესა.

სოფელი ღადრობს, არა ჭსდვას
 ერთს ზინსა, ერთსა ნებასა.

სადამდე დაჭსავდებოდეს
 ერთად საცადელა.

სამკვიდროს გარდა, ყვედრება
 მტრისა არ მომესმინება.

სულთქმა ვერ ჭკურნებს ურვასა.

სამართლის ნერგო იხარებს
 დარგო თუნდ სივის ქვასედა.

სოფლისა ბედნიერობა
 ასპიტი არის მკებნარე,
 შიგ გესლი მაკვდინებელი,
 სიტურთვე რამ აქვს ზენარე.

სულ-მოკლავა უბადლა,
 სატანასგან მონატანი.

სულ-მოკლე კაცთ მოისპობს
 თავსა, სულსა და ტნობასა.

(გურამიანიდამ)

სჯობს ქვემო ბოლოს შინ დგომა
გარედამ შიგნით მხერყსა:

სწავლაზე ურჩი და მორცხვი
თვალთ არ დასახსნას.

სჯობს ყოლა უწერთის ძალღისა
უწვრთელის შეიღბს ყოლასა.

სწავლას ძირი მწარე არის,
კენწეროში გატეხილდებოც.

სჯობს ტუფილთ ქვე ყოფნასა,
ზე სიმატლთ აკობარგო.

სჯობს უჭმელობით საკვდილი
საუკედურითა ჭამსა.

სჯობია ისეკ მოლხენა
წუხილსა, ჭმუნვა-ურკასა.

სამწეოს უმწეესოდ მავალსა
შესჭამს ტურა და მკელაა.

სამაგს საქმეს კაცს ვერ ვუქებ,
კაცი კარგ საქმით იქება.

საით გაუიქნე,
 რომ არ წავიქნე.

სადა რომ შემქნე,
 იქ აღარა მქნე.

სადა რომ გირი დაუფუღვის,
 იმ გზაზედ აღარ წარუბსა.

სიტყვით ანგელოზს ემგზავს
 გულთ კი ეშმაკ-ფელიდობსა.

სად მალაღი არსად იფოს,
 მუნ დახადი ამალღდობსა.

(შემდეგი იქნება)

რამდენიმე შენიშვნა *)

ადგილობრივის ელემენტის შესახებ ძველის ქართულის ფითოლოგიისა.

(Sayce, The Cuneiform Inscriptions of Van.)

ქართველთა ტომის (ქართულ-სვანურ-მეგრულ და ჭანურ) ენების ნაწილზე მუშაობის დროს, უკრადღება მივაქციე რამდენსამე საკუთარ სახელს და სიტყვას, რომელიც ჩემდა გასაცნად შემხვდა სოლისებურ (ლურსმისებურ) ვანის წარწერაებშია, ქართლის ცხოვრებაშია და ხალხის ზებირ-თქმულაბაშია. ამ გარემოებს ან შეეძლო ჩემთვის ან ჭჭონდა დიდი მნიშვნელობა და ან შეიძლება ან ჭჭონდეს დამტკიცების მნიშვნელობა სხვათა საბუთთა შორის ვანის ტომისა და ქართველთა ტომის თუ ან ერთ-გვარობისათვის, იმისთვის მანც, რომ სომხეთის მადლობის ძეგლთა მკვიდრთა მცხოვრებთა დიდი ზედ-მოქმედება ჭჭონიათ მათგან ჩრდილოეთ მხარეს კავკასიის მოსახლეებზე. ზოგი სახელი დარჩენილა კიდევ მესუოე საუგუნეში სომხეთში; ეს უფრო ადიდება მნიშვნელობას იმ მოპოვნილებათა, რომელიც მე წილად მერგო ბნელ-ბუნდოვანს სა-

*) ეს მცირე შენიშვნა, დაწერილი, როგორც ზედაც ეტყობა, ძიებისა და მეცნიერების მოყვარულის მიერ, ჩვენ მივიღეთ ალექსი გრაუნისაგან, რომელიც პეტერბურგის უნივერსიტეტში აღმოსავლეთ ენათა განყოფილებაზე სწავლობს.

განში, მხოლოდ ახლად ქვეყანაზე გამოწვეულში სეისის გენიოსობის ნიჭითა.

რადგანაც ვიცი, რომ მომატებულმა ქართველმა თითქმის არა იცის-რა თავის ძველი მითოლოგიისა, რომელიც ევროპის მეცნიერთათვისაც გამოურკვევლად ბნელაა ზარატუსტრასეულის სარწმუნოების (ზოროასტრიზმი) ელემენტებს გარდა და ბერძნულის ელემენტების ზედ-მოქმედებას გარდა, (ეს ელემენტები იქნება არშაკუნიანების, არშაკიდების დროს აღმოჩენილიყვნენ, — ამიტომ ვბედავ მცირე ესკიზის ძღვნას ქართველთა ტომის რამდენსამე ძველს რწმუნებაზე. აქედამ გამოკრიცხავ ძურძუკის ელემენტს, რომელზედაც ოდესმე ცალკე მოვილაშა-რაკვებ საკუთარის წერილით.

ვირველი სიტყვა და მომატებულად ცნობილი სიტყვა არის სახელი ქართველის ერის ზეპირ თქმულობითის გვირისა (ეპონიმისა) — ქართლოსისა. ქართლის ცხოვრებაში მოხსენებულა თქმულება, რომ სხვათა ღმერთთა მსახურებათა შორის ძველთა ქართველთა «საფიცარი იყო საფლავი ქართლოსისა.» ამან მადიულა გამოქმდა ამ სიტყვაში არა გვირის (ეპონიმის) სახელი, აქამოდე გეოგრაფიულის აზრით ზმარებულა, რაგორც ადრე ჰგონებდნენ, — არამედ სახელი უფროსის ღმერთისა, რომელიც დარჩენილია ძველს ლეგენდებში და რომლის სახელსაც ირქმევდნენ თვითონ მრთელი ტომები, ანუ ამ სახელს სხვანა ირქმევდნენ. ამ გვარს წოდებას სხვა ხალხებშიაც ვხვდებით, რაგორც მაგალითად ასურელები, თავის-თავს უწოდებდნენ «ძენი ასურისნი»: აქედამ მიიღეს სახელწოდება თავისი; ამ გვარათვე ისრაელნი უწოდებდნენ თავის-თავს «ძენი იაგუისნი» და სხვანი.

ჩემი მოსაზრება მტკიცდება იმით, რომ ვანის წარწერებ-

ში იზოკება უფროსის ღვთაების სახელი ქალდის (Khaldis), რომელშიაც თემა სიტუებისა არის ქალდი, და ს დაბოლოებას სახელობითის ბრუნვისა: ამასთან უნდა შევნიშნოთ იქვე ტერმინატიკური დაბოლოება ქალდიდი, სწორი, ქართულის მოთხრობითის ბრუნვისა — ქალდი-მან.

ფესვი სახელისა «ქართლს» ცხადია, რომ არის ქართლი; აქნება ადრე უაფილა ქართილი, რადგანაც ფრიად დასაჯერებელია, რომ ტერმინატიკური დაბოლოება ღი არსებობდა მრთელს ქართულის ენების გრუზში, მერე მოეკვითა, და დასრულდა მხოლოდ მიმდევობის ფორმებში. ამ დაბოლოების ნაშთს ვხვდავ მრავალს არსებითს სახელებში, რომელთაც ზმნის სატება არა აქვს; მაგალითად დედელი, მამელი. ხოლო ერთგვარობა ე-ასისა და რ-ესი, ე-ონისა და თ-ანისა ჩემის აზრით ცხადია, რადგანაც ამ სახით ერთგვარობა ერთია, როგორც სემიტურის ენებისათვის, აგრეთვე არიულისა და საზოგადოთ უკუელთა ენათათვის.

ფრიად შესაძლებელია, ჩემის აზრით, რომ არიულების შემოსვლით სამხრეთის მხრიდან მოწეულია ვანის ტომის მოადრე მცხეთას და აქ მთებზე დაუწყო მსხვერპლის მოტანა ქალდი-ს, როგორც წინათა, ანუ ეს მაინც დარჩა, რომ ძველის ხსოვნით მის სახელსა ჰფიცავდა, როგორც მაგალითად მოხდა მერმელ, მრავალის ხნის შემდეგ, როდესაც ცეცხლის მსახურება გადაკარდა, ქართველები მაინც იფიცავდნენ და დღევანდლამდე ჰფიცებენ მზესა (თქვენს მზეს ვფიცავ!) და ადრე სომხებიც ქრისტიანობის შემს ჰფიცებდნენ «არეგანეს» და ასეა «არეა» დრო და ადგილი ნებას არ მამეებს ვრცლად ქალდის ეულტზე ლაშარავისას; ცნობის-მოფარეთა დაუუსახელებ სეისის წერილსა.

აქ მხოლოდ ვბედავ აღვნიშნო ფილოლოგია სიტყვისა, რომელიც დიდ ხანს გამოურკვეველი იყო და ბნელად დარჩენილი. აგრეთვე არ ვამბობ, რას ნიშნავს სიტყვა ქალღირსი, რადგანაც მისი აღსნა ეკუთვნის მომავალს შორეულს დროსა, როდესაც ცნობილი იქნება ყოველივე მხარე ძველის კავკასიის ენებისა.

* * *

კავკასიურ ეტიმოლოგიაზე, სახელდობრ სახალხო ქართულს რეფრენზე, რომელიც უკვამ კარგა იცის, მაგრამ არავის ვი არ ესმის:

არალა, არალა, არი, არალა

თარი, არი, არალა.

ამ აზრამდე მიმიყვანა სახელების მრთულმა დასმა, რომელიც იწყებან არ-ით სომეხთ ისტორიკოსის მოსე ხორენელის ნაწერში: არმენაკ, არმანის, არა, არამ და ბოლოს სახელწოდებანი ღმერთთა არაღუთა. ამ დროსვე სეისი გვანიშნებს ვანის სოფლისებრ წარწერილობაში ჩრდილოეთის მთებს ნეტარელთა, თითქოს ვანის რლიმის, მთას არაღი-სასას; იქნება ეს იყოს არარტი ან ესლანდელი აღაგეზი; ამ მთაზე ჭჭონდათ სამყოფი არაღუთებს ხორენელის და ქაუსტ ბიზანტიელის თქმულებითა. ამათს მითს უკავშირებენ ბაბილონის ისტარის (ასტარტის) მითსა. თუ ეს მოსაზრება სწორია და თუნამდვილია მითი, რომ არალი ღმერთები ძველარს აღადგენონ და ეს თქმულობანი უკავშირებოდნენ ისტარის თქმულობასა, ცხადია რომ აქ საქმე გაზაფხულის მითს შეეხება, სიყვარულს და მამასადაძე ბუნების ძალთა გამნაყოფიერებულობას.

ბოლო (სიტყვისა არალა) რ-ნი იქნება იყოს დაბოლოება წოდებითის ბრუნვისა, მაჩვენებელი მიმართვისა ამ ბუნების

მართა გამანათლებლებელის მთისადმი ანუ ამ გამანათლებლებელ ღმერთთადმი. რუსული ამ ЛЮЛИ სხვა არა არის-არა, თუ არ მიმაჩთვას სიუჟეტის ღმერთის, ЛЯЛ-ისადმი, რომელსაც იგივე ადგილი უჭირს, როგორც ქართულს არაღის. საინტერესოა ესეც, რომ ქართულს გაზაფხულის ძველ სახელშიაც — არე, დაჩენილს იგივე ფესვი სიტყვისა (არ).

აი ეს მცირედი რამ, რაც კი შევიძლება გამოუმჩნეოთ ცოტად და დაშთენილის ქართულშია ტომის უძველესის მითითებითაა.

დანაშთენბ ღმერთთა სახელები, ქართლის ცხოვრებაში მოხსენებულნი, არ იშვებთ ვანის წარწერილობათა შორის და უფრო საფიქრებელია, ის სახელები ან ბერძნულში შემოსულა, ან ჯერ გამოჩვენებული არ არის.

სამწუხაროდ უნდა ვსთქვათ, რომ ხელში არა მაქვს არც ერთი ქართული ზღაპარი, რომ სხვა მხარეებსაც შევხეო. მომავლმა იქნება შეიძლოს უფრო მომატებული გამოაჩვენოს. ვედავ, იმედი ვიქონიო, რომ ჩემი მცირედი შენიშვნა სარგებლობას მოუტანს, მცირეოდენს მაინც, ქართულთა ისტორიის მცოდნეთა და ვითხოვ მომიტონ ცდომილებანი, რადგანაც ეს საქმე ჩემთვის ახალია.

* *

შენიშვნა მიუცემითის ბრუნვის ძველ ფორმის შესახებ, პირიქით ნაცვალ სახელებში.

ქართულს უკვეს პირიქით ნაცვალ სახელებში ჩვენ ვხედავთ ცალკეთ მყოფს ფორმის მიცემითის ბრუნვისას—და ნაცვალად ჩვეულებრივისა.

რადგანაც საზოგადოდ უველა ენებში ნაცვალ სახელებს

აქვთ არსებული (ძველი, გადაკარდნილი) თორმეტი, უსატილოდ
 აქ ჩვენ უნდა მოვძებნათ ნაშთი ძველის-ძველის ბრუნვისა.

კანის სოლისებრს წარწერებში გვხვდება ადგილობითი
 ბრუნვა დაბოლავებით და. მაგალითად.

Pida, Khaldida, arnuvada და სხვანი, საკითხველად, ამა-
 ში ნაშთი ხომ არ არის ძველის locativus-ისა (ადგილობითის
 ბრუნვისა), რადგანაც ვიცით, რომ მიცემითი ბრუნვა
 ქართულს ენაში ხშირად ადგილსა ნიშნავს, მაგალითად, იყო
 არაბეთს როსტეკან, წუნდას, მცხეთას, და სხვანი. შედარება
 სვანურ ენასთან მეტს გვიჩვენებდა.

პლექსი ბრაენ.

«ხმა ღვთისა და ხმა ერისა»

(ნადირშაჰის დროისა.)

ქართლ-კახეთში წამობძანდა თათრის ფაშა ხარკისთვისა, სულ იგლებენ გომლეულათ, — ვინა ზრუნავს ხალხისთვისა?!... ამ წუწკ ფაშას თან დაჭყვება საგარეჯოს მოურავი, უზრუნველებს რაღაცებს, გაიძვერა, სულთ ავი... ერთს დღეს ჩვენი მოურავი, რომ ჩათვრა და დაიღუპა, გამობძანდა გაბერილი და წამოჯდა ნიგოზის ქვეშა.... ამ დროს ერთი ბერი-გატი წინ წაღვა და მოახსენა: «ადღეგრძელოს მოურავი!... მომისმინე ცოტა მენა... მომისმინე, ნუ რას მიწუნ, აგრემც ღმერთი გაგვიძრავებს! — ხალხს ნუ სჩაგრავ და ნუ მძლავრობ, მაგრე ქრეკა არას გარგებს... გლეხი ვარ და გლეხის შვილი, არ შუგშუენის ჩემი რჩევა, მაგრამ, მოხუცს, — თუ არა ვსთქვი — გულს დაღვივით დამეჩნევა... ვინ შენა და ვინ თათრები?... ნუ აბეზღებ ქართველებსა, რას მოგცემენ სიამისოს, რომ ეფერო სპარსელებსა?... სამოყვართ ხომ არ ვარგიან, მტრად არიან გაფიცულნი, ჩვენს ჯვარს ჭეშმობენ, იესოა, ეგევართ მონათ, დაჩაგრულნი!... ისინი ჩვენს სასხლსა ჭსომენ, ამოგესადონ უნდათ სული, დაგვატყვეონ, დაგვწიან, მოგვსრან, ამოგდონ ჩვენი რწმული!... გვედრები, მოურავო, შეისმინე ჩემი რჩევა, თორემ ღმერთი გადაგიხდის და მოგხვდება ხალხის წუკა!...

დღეს შენა ხარ სვალ სხვა მოვა, რა დაგჩება სამუდამო?...
 ის არა სჯობს რომ სამართლით ხალხს აამო, შურიც სჭამო!..»

მოურავი გლეხის ჩიევს ჩაუფიქრდა, არ გამწურაღა,
 გულში მოჭხვდა ყველა სიტუკა, შეათრთოღა, შეამჭვღა...
 შეუძსა ბერი-კაცსა: «დაგოჭერებ, ბარაჭაღა!...
 ამას შენით არას ამბობ...» — და განგებს დააბრაღა!...

თ. რ. ქრისტაფი.

ქართული ლიტერატურა.

წ ე რ ი ლ ი

არტურ ლეისტისა.

(Literatura Gruzinska, — Artur Leista. Ate-
neum, Marzee, 1884 r.)

შორეულ აღმოსავლეთის მხრით, კავკასიისა და შავს ზღვას შუა, ძველის კოლხიდის მშენიერს ვაკეებზე სცხოვრობს პატარა ერი, რომლის წარსული ცხოვრება ბევრმა არ იცის და რომლის ესლანდელ ცივილიზაციურ მისწრაფებათა დასავლეთი უუნადღებსაც არ აქცევს. ეს ერი ქრისტიანი ქართველები არიან, როგორც თვით უწოდებენ თავიანთ თავს. წარსული ცხოვრება ამ ერისა, რომლის წარდენობა მილიონამდის ძლივს ადის, თავისის მნიშვნელობით არ ჩამოუვარდება დასავლეთისა აზიის სხვა ტომებს. ისტორიული როლი, რომელიც წილად ხვდა ქართველებს, ბაგრატიონთა დინასტიის დროს და მათს მიფლობელობის უამს კავკასის მთებიდან არაქსამდის — არის ბრძოლა ისლამის გავრცელების საწინააღმდეგოდ. მრავალ საუკუნეთა განმავლობაში იცავდნენ ივინი ამ ბუნებრივს ხიდს ევროპისა და აზიის შორის წინააღმდეგ სპარსთა, არაბთა და ოსმალთა, და ამ ხანგრძლივს ბრძოლაში მათ გიმოაჩინეს უფრო მეტი სიმამრე და მედგრობა, ვიდრე ევროპიულ კუროსნებმა პალესტინა

ნაში. მთელი ჰეროდი ამ ბრძოლისა წარმოადგენს ძლევა-მო-
სილობას ნამდვილის ქრისტიანულის რანდობისას, რომლის
უმთავრესი ხასიათი ძლეურ ჭკვას საშუალო საუკუნეთა ევროპის
რანდობის ხასიათს. ძველის საქართველოს ბრძოლის უმთავ-
რეს მიზნად და საბუთად იყო სარწმუნოების და მამულის
დაცვა, ამიტომაც სამღვდელთა და რანდობა იყო რაი დე-
და-ბოძი მათის საშუალო-საუკუნეთა საზოგადოებრივის წუობი-
ლებისა.

ამ ერს, თავისის სიმცირის გამო, არ ჭქონია გავლენა
გაცობრიობის ისტორიასზე, მაგრამ თავის დანიშნულებას (მის-
სიას) კი ასრულებდა შეურყეველად და სახელოვნად. ესევე შე-
აძლებს ითქვას მათს გონებრივს მოღვაწეობაზე, რომელიც
თუმიცა ძვირფასია, ჭეშმარიტად, მაგრამ მანაც ვერ მოუქცა სა-
გაცობრიო განვითარების საღაროში და ვერც ერთს ლიტერა-
ტურის ისტორიაში ვერ დაიჭირა სათანადო (შესაბამი) ად-
გილი. ეს არა თუ მარტო შეურაცხყოფა არის პოეტისა და
მწერლისა, არამედ საუურხადებო დანაგლისადაც უნდა ჩაითვა-
ლოს ამ ჩვენს დროში, რაცა დასაკლებთა შემოქმედობა და-
ცემულია. მე ამით ის კი არ მინდა ვსთქვა, ვითომც ქართველთ
მწიგნობრობა იმისთანა საუნჯეს შეიცვადევს, რომ შეკბ-
ლოს მთელი ქვეყნიერობის განცვიფრება მუთქი; მაგრამ რაც
უნდა იყოს მასში მოიპოვება არა ერთი რბოლი მარგალიტი,
ნამდვილად მშენიერი და თავისებურის ღირსებით შემკო-
ბილი.

ეს ჩემი მიმოხილვა არის შემოკლებული ისტორია სა-
ქართველოს ლიტერატურისა, საქართველოს საზოგადო განვი-
თარებასთან დაკავშირებით და დაწობილი კლასიკურ დროად
გან, კიდრე აქამომდე.

I

ქართულის ენის ჩამომავლობა დღემდე გარდაწვევით გარკვეული არა არის, თუმცა დიდის გულმოდგინებით იკვლევდნენ ამ საკანს. ამას წინადაც გადაცვლილი წევრი პეტერბურგის აკადემიისა ფრანცუზი ბროსე, რომელმაც ზედ-მიწევნით იცნოდა ქართული ენა, და რომელმაც ცხადათ გამოხატა მის განკითხვების მსვლელობა, მონათესაობას ჰპოვებს ქართულის ენისას ინდო-ევროპიულ ენებთან, მაგრამ იმისაკე ფიქრით, თვით ფესვი ქართულ ენისა არაფერს საერთოს არ წარმოადგენს არც ერთ ზემოხსენებულ ენასთან. უნდა ვიფიქროთ, რომ ეს ენა ინდო-ევროპიულის შთამომავლობისა არ არის და რომ მის მნიშვნელობაზედ ჰქონდა გავლენა სპარსულს, ზენდურს და სანსკრიტულს და იქნება ეს გავლენა სომხურის ენის შეამავლობით სწარმოობდა. ამ უმად ქართული ენა აჭრელებულია ბევრ სხვა-და-სხვა, მისთვის უცხო სიტყვებით, რომელნიც უფრო სპარსულ და არაბულ ენებიდან არიან შემოღებულნი. ხოლო ამ უკანასკნელს დროს მას შეუთვისეს მრავალი ევროპიული სიტყვები, იმ განზრახვით, რომ იგი თანამედროვე ენა შეაქმნას ევროპიულ ცივილიზაციისა, მაგრამ ეს გარემოება სრულად არ აშვენებს მას. ეს ითქმის მეტადრე ტენიკურ სიტყვების შესახებ, მაგრამ ამას გარდა მომეტებული ნაწილი ქართულ მწერლებისა ამხინჯებენ ევროპიულ სიტყვებს, უმატებენ მათ ქართულ დაბოლოებებს და იმაზედ გოსრულად არა ზრუნავენ, რადენად გაუგებარნი ხდებიან ამის გამო ეს სიტყვები. ამ უცხო სიტყვების შემოღებისა და ენის გარყვნის წინააღმდეგ ზოგიერთნი მწერალნი იბრძვიან ბ. ყიფიანის (?) მოთავეობით

და ცდილობენ ამ კვარი სიტყვების მაგიერ იხმარებოდეს თანაირი დედა-ენის სიტყვები.

წერის შემოღებას ქართველნი მიაწერენ მეფე ფარნაოზს, მათ სამეფოს დამარსებულს და ალექსანდრე დიდის (მაკედონელის) თანამედროვეს. ქართული წერა ზენდურის ჩამომავლობისა არის და სამღვდელობამ, რათა აღესრულა კვალი გერმანთაუკანის-მცემლობისა, მე-4 საუკუნეში ლურსმურებრივი წერა ანუ ხაზებრივი ხელი წერისა, რკველ ხელად შესცვალა. *) ასოთა მოყვანილობა აძნელებს კითხვას და მით უფრო, რომ მრავალი ასოებია, რიცხვით 38. მაგრამ ამ ასოების სიმრავლისა გამო მართლ-წერა არავითარ სიმნელეს არ წარმოადგენს, რადგანაც, თუ კარგად იცნით ასოების გამოთქმა, ძალიან ადვილად და შეუცდომლად შეიძლებთ ქართულად წერას. პირველი სიმნელე ასოების შესწავლისა ამ სიმარტივის გამო დიდ დაბრკოლებად არ უნდა ჩაითვალოს. სკენამდე არ მოუღწევია არც ერთ სალიტერატურო ნაწარმებს ქრისტიანების უწინარეს დროიდან. საქრისტიანო საქართველოს მწერლობის უძველეს სახსოვარს წარმოადგენს დაბადების თარგმანი და რამდენიმე სასულიერო თხზულებანი. როგორც ყველგან, ისე საქართველოშიაც მწერლობა და მეცნიერება პირველ ხანებში სასულიერო წოდების ხელში იყო, რომელსაც უმთავრეს საგნად მიაჩნდა ქრისტიანობის დამკვიდრება. ამისათვის იგი სცდილობდა საუკეთესო სასულიერო თხზულებათა თარგმნას, მეტადრე ბერ-

*) აქ ცხადი შეცდომაა. დამტკიცებელია, რომ ქრისტიანობის შემოღების დროს და შემდეგაც ყველა ხელ-ნაწერები სამართო წერილისა, ძველი ზედ-წარწერანი ეკლესიებზე და ფულზე ხუცურია, რომელიც ხაზებრივ ხელს წარმოადგენს წერისას.

ძნული ენიღმე. ბიზანტიელნი ბერძნები პირველნი მასწავლებელნი იყვნენ ქართველებისა და მეთერთმეტე საუკუნემდე უძალესი თანამდებობანი სასულიერო წოდებისა ბერძნებს ეჭირათ. ბიზანტიის გავლენა იმ დროს ძრულად საქართველოს კულტურაზე ვრცელდებოდა, ისე რომ ქართველთ განათლებას საფუძვლად ბერძული კულტურა ჰქონდა. ეს ვითარება გაგრძელდა ბაგრატიდების მძლავრ და სახელოვან მეფობამდე და აღმოსავლეთის იმპერიის დასუსტებამდე. უძალესის ცივილიზაციით მოხიბლული ხალხი ადვილად ვერ აიცილებს თავიდან მის გავლენას და ამისათვის ვხედავთ, რომ ქართველნი დიდ ხანს მისდევენ კიდევ თავიანთ პირველ მასწავლებლებს. და თვით იმ დროსაც, როცა აღმოსავლეთის იმპერია დაემსო, ქართველთ ახლგაზდობა ათინაში და სხვა საბერძნეთის ქალაქებში სწავლობდა.

მეთერთმეტე საუკუნეში პირველად ჩნდება საქართველოში საერო ლიტერატურული ნაწარმოებნი, და მეტადვე ბერძნულ და რომაულ კლასიკების თარგმანნი, რომელნიც საფუძვლად დაედო ქართულ ლიტერატურის განვითარებას და რომელთაც განაღვიძეს შემოქმედობითი მოღვაწეობა სალიტერატურო ასპარეზზე. უაღრესს აღყვავებას ქართულ ლიტერატურამ მეთორმეტე საუკუნეში მიაღწია, სწორედ ამ ერის მომეტებულის ძლიერების დროს, როცა მისი ცხოვრება ძველგარებით იყო სავსე. რაინდული ზნენი იმ დროს უკვე სუსტდება, მაგრამ ქართველების მიერ გადახდილი ომები მუდამ მათდა საბედნიეროდ თავდებოდნენ და მათი ძლიერება მეზობელთა შემხარავი იყო. ეს უნდა მიეწიროდეს ან მათის კულტურულ უძალესად განვითარებას, ან და საზოგადოებრივს ორგანიზაციას, წესწყობილობას, რომელსაც უნდა შესძლებოდა მათის სამხედრო

მოღვაწეობის გაადვილება. ხალხი ამავე დროსვე სწინან გარეშე ძლიერების დაცემის ნიშნები და ქართველებმა უურადღება მიაჩნციეს შინაური ყოფა-ცხოვრების მოწყობას, რომელიც თვისის ოჯახობრივის კერათი უფრო სასარგებლო იყო რაინდებისათვის, ვიდრე ძველად ასატანი გლამჭკრებანი. უზენი უფრო ღმობი-კნი შეიქმნენ და ურთიერთობრივს განწყობილებაშია ცამოსკვირდა ერთგვარი საქციელი, რომელიც თავს იჩენდა განსაკუთრებით იმითი, რომ მშენიერს სჭესს პატივის ცემას უმეტებდა. ეს იყო უხვი, მხარული ცხოვრება და მას, რომელსაც კარგად იფერებდენ, მაგრამ ამასთანავე არ აკლდათ კემო არც მშენიერებისა და არც ესტეტივისა. გგონებთ წარსულში არც ერთ-ხელ არ მიუღწევია საქართველოს: იმ წარმატებაში, რა წარმატებაშიდინაც მან მიაღწია თამარ მეფობის დროს მეთორმეტე საუკუნეში. ამ თამარ მეფეს აქებენ და აღიბებენ უკულა ის ხალხნი კავკასიისა, რომლებზედაც კი მისი ხელმწიფება და მეფობა გავრცელდებოდა. მისი ღმობიერობითა და სინაზით საგსე გავლენა ცხოვრების უკულა მხარეს დაეტყო. გარეთ კეთილად წარმოებული ომები, შინ საკეთილად მომართული წეს-წყობილობა და დიდი სარკვი, რომელსაც მტრისათგან იღებდენ, რასაკვირველია ქვეყნის კეთილ-დღეობას ცოტას არ ესმარებოდნენ და უოკულსავე ამასთან ერთად გულტურაც წარმატებაში შედიოდა. არას დროს საქართველოს იმდენი შეზობანი არ აუგია, როგორც მაშინ; ამას მოწმობენ მრავლად დაშთხილი: მაშინდელი უკულესიება, მონასტრები და ციხეები უკულა ეს თვალთ დასახსნავი სახსოვარნი განსაკუთრებულის ხასიათით განსხვავდებიან, და თემცა ის განვითარება სტილი-სა არ ეტეობათ, როგორ განვითარებასაც მაგ. ბერძნულ-გობ-ზანტურ არხიტექტურამ მიაღწია, მაგრამ მაინც თავანთი სა-

კეთარი გემოვნება აჩნევია, გემოვნება ყოველთვის თვალისათვის სასიამოვნო. ქართველთ სტილი ყოველთვის მარტივია, თუმცა წარმოდგენის ნიჭი ქართველთა მდიდარია და მათი გარემო ბუნებაც დაუსრულებლად მრავალ-ფერია. ამ მხრივ იგი-ნი მტკიცედ იცავდენ სიმარტივეს და შესაბამი ჭარბობისას განზომილებათა შორის. ეს გარემოება კვანებით საბუთად მისაღება იმის შესახებ, რომ მათ მშვენიერი გემოვნება ჰქონათ. კეთილ-დღეობასთან ერთად სიმდიდრეც დაიბადა, განაღდა ცხოვრება, სიამოვნებითა და ფუფუნებით აღსავსე. ამ კვარი მინაზებულად ცხოვრება ფესვ-მოკიდებული იყო მომხიბლველის და უმშვენიერესის თამარის სასახლეში. აქ დიდის სწობითვე სუფიქსად სიმდიდრე და გატაცებული ქეიფი, რომელსაც მხოლოდ იშვიათად შესწევებდა აზვრისა და საჭურველის უღრიალი და მერე ამის შემდეგ ისე და ისე იწყობოდა ცოტას-სწობით შესწევტილი ქეიფისა და ნადიმობის რიგ-რიგა ბრძოლის კელზე გამარჯვებით კმაყოფილ რაინდთა წოდებისა. ყოველი დაბრუნება გამარჯვების შემდეგ ნამდვილი დღესასწაული იყო, რომლის განმავლობაში ხელ-ნელა შემოდირდენ გამარჯვებულნი და მათი ცხენები მოდიოდენ ქუჩაში დაგებულ ხაღიკებზე; ამ უკანასკნელთ მათინ დიდი ფასი არა ჰქონდათ, რადგან განუწყვეტილი მოდიოდან სამავჰადიანო აღმოსავლეთის ქვეყნიდან. მათინ იყო დიდებული დრო და იმ დროინდელ თბილისთან შედარებით ასლანდელი მიყრუებული და კატრული თბილისი სულ სხვა ნაირს სურათს წარმოადგენს. იმ დროს თბილისისაკენ მოესწრაფოდენ ათასობით და ორი ათასობით სახელმწიფონი რაინდები ფუფუნებისა და სიამოვნების წყურვილის მოსაკლავად. ვრძლად გაბმული ქარავნები მიდი-მოდიოდენ თფილისის ქუჩებზედ და დაატარებდენ ზღაპრულ განმეულობას; თუმცა თვით

ეს ქვეყანაც უნდა იმდენად ყოველ საშუალებას სიტყვითადასტოვებდად გატარებისათვის. დასძინეთ ამას საშინელით სანაპირ-თველად მოწმენდელიცა, საუცხოვო ბუნება, რომელიც ყოველ-ღვივ ქვეყნიურის დიდებით შექმნიდა, ღვინო სულის აღმან-თობელი და აღმატყინებელი, უმცირესი ყველგან და ტურსა-ქალები, სიმხარეთის და მსვილ-სიტყვიერების მოყვარე ვაჟ-გატები, წარმოადგინეთ ყოველივე ესე და თქვენ შეგუქვით დასაწყობით თუაღწინ გამომხატოთ იმ ცხოვრების ნამდვი-ლი სურათი, რომელსაც მამინდელიც სანაპირველად წარმოადგენ-და და მერე ამ დროს, რომელიც გონებრივ განვითარების სა-ნეტარად დროდ იმდენება სანაპირველად ისტორიაში.

ამ გვარს ნადავლად, აღმტყნებელი პოეზია სხვას რას შეიძლება ნამდვილი ცხოვრების სურათების გამომხატვის მუცს, იმ ცხოვრებისას, რომელიც ყოველივე სიმართლებით და კმაყოფი-ლებით აღსავსე იყო და ამისათვის მომზადზე იფიქრით, შთა-მომავლობის ბედზედ ზრუნვით თავს არ იწუნებდენ მამინდელ-ლი ქართველები.

ამ ნაინად უეჭველად, რომ მეთორმეტე საუკუნის ქარ-თელს გონებრივ ნაწარმოება შინის ცხადად იხატება თანა-მედროე საზოგადოების ცხოვრება და გემოვნა-მისწრაფებანი. საზოგადოდ, ამ დროინდელი ქართველების სურათი მდგომარ-ებობა გამოხატება ღირსიყულს პოეზიაში. და ან გი როგორ-არ გვიმოუქვით თავის მხარეთულება და მწუხარება. ამ ქვეყანაში, სადაც ყოველივე პოეზიისათვის მიგოტაცებს, სადაც ყოველ აგ-ხის გადადგმაზედ სვლებით საუცხოვო ბუნებას, სადაც მოწმენ-დილ ცის კაშკაში და ხელი ჭავა თვით უბნის კაცსაც პოეტად შექმნის.

ამ ამისათვის დამოკუთხედი პოეზია განსაკუთრებით ქველ-

და ამ დროინდელ საქართველოში და ცხოველადაც იყო გამო-
თქმული. ეს პოეზია ბუნებრივით დაჭეუდა და დაჭკენესოდა.
ყოველ მიდამოს.

გრძობათა გამომხატველ თხზულებათაგან მართლ ნაწი-
ლია გადაეცა მომავალ შთამომავლებს; ამ ნაირო ბუდი არ
შესვდათ მხოლოდ ეპიკურს თხზულებათა, რომელნიც ძვირფას
სელ-ნაწიკრებდ იყვნენ და დიდ განძად არიცხებოდენ, ვიდრე
სტამბის საშუალებით ძლიერ არ გაგრცელდენ და ჭკეუნისა და
საზოგადოების საკუთრებად არ გადაიქნენ.

ამ გვარ თხზულებათაგან განსაკუთრებით შესანიშნავია
«კეთხვის ტყაოსანი» ანუ «კეთხვის ტყავით შემოსილი კაცი».
ამ თხზულებაში მოქმედება გადატანილია არაბეთში და ვრცლად
მოთხრობილი ამბავი ჭსტავს მამინდელ ქართველების დიდებულ
ცხოვრებას...

შინაარსი ამ ეპოპეისი შემდეგია: დიდებული არაბეთის
მეფე რომტეგან სამეფო ტახტს ულოცავს თავის ასულს თა-
ნათინს, რომელიც, პოეტის სიტყვით, როგორც აღმოსავლეთის
მზე, ისე ბრწყინავს თავის სილამაზით. ღვინისა და დარ-
ბაზობის დროს მეფე უცებ მოიწეებს და როცა ეკითხებიან
დადრეკილობის მიზეზს, ვასუხად ამბობს: მე ის მაწუხებს,
რომ ჩემს რაინდობას სამამაცო წნე დაეკარგაო, მათ შორის
ერთი არ არის, რომ მე შემეღაროს, ან გუელადობით ან მხნე-
ობითაო. ამ დროს ერთი მისი დახლოებული თანაგანი, ავთან-
დილი სთხრავს, რომ ნება დართოს მას მისი სიტყვების უსა-
ფუძვლობა დაამტკიცოს. მეფე ნებას აძლევს და ჭმართავს ამ
პირით ნადირობას. ნადირობის დროს შესვდიბიან მტირალს
ახალ-გაზდა კაცს. მეფეს უნდა შეიტყოს მისი მიწუხარების მი-
ზეზი, ჭკეუნის კაცებს, მაგრამ ახალ-გაზდა უცებ გაქრება თა-

ვის მეჩანის შემწეობით. ეს შემთხვევა უფრო უმატებს მწუხარებას მეფეს და კვლავიერი ვერ ამხიარულებს. მაშინ მეფის ასული თავის მამის მწუხარების ასაცილებლად ჭგზავნის აკთანდილს შორ ქვეყნებში იდუმალის სასაღვანდად კაცის მოსამძებნად და ამ შრომისა და გაჭირებისათვის კვილდლოთ ჭვირდება, რომ ჩემს გულსა და სულს შენ მოგცემო. აკთანდილი ხალიხით ასრულებს ბატონის ასულის სურვილს, რამდენსამე წყლიწადს მოგზაურობს აღმოსავლეთის სხვა-და-სხვა ქვეყნებში და ბოლოს მოსამძებნის იმ სასაღვანდადს და შეიტყობს მის თავ-გადასავალს. გაცხარებულის ქარწილით თავდება ეს გაჭიანურებულად, მაგრამ ალაგ-ალაგ საუცხოო ოდისეა. ეს მხოლოდ მოკლედ ნათქვამი შინაარსია პოემისა, რომელიც მშვენიერს ეპიზოდებს შეიცავს მოთხრობის მთავარის აზრის შესამკობლად.

ჩვენთვის ძნელია ნამდვილი ფასი დაკდლოთ ამ ქართულის პოეზიის მარგალიტს, რადგანაც ყოველის უწინააღმდეგარსი შინაარსი პოემისა მეტის-მეტად უბრალო გვეჩვენება, ხოლო დაწერილი ბანი ჩვენთვის მეტად დაფერილია აღმოსავლეთის ტანტაზიის ატრელებულის სურათებით. მაგრამ მხედველობაში უნდა მივიღოთ, რომ პოემა დაწერილია მეთორმეტე საუკ. და დამწერი იქაურია. ხოლო იქ გაზვიადება ისე თავლებში არ ეხიარება კაცს, როგორც ჩვენში. ყველა ამ ნაკლებეანებათა გარეშე, პოემა აგვიხსნის ტუარსანიი სახესა აღურიცხველის მშვენიერის ადგილებით და სწორედ რომ მართლსა სულისწამტარეულის სურათებით ჭხატავს ისეთს ცხოვრებას, რომელიც გაცხარებულად და ძველვარებით მიმდინარეობს, მაგრამ ისეთი პატრიარქალური ხასიათი კი აქვს, რომ უკვე გამქრალი ქვეყნის ცხოვრებასა ჭგავს. აღწერანი სასახლეში შეგობილება

თა, ნადირობისა, აგრეთვე მოქალაქეთა და წინდთა უნუჩვეულებათა, უცხო პეიზაჟებისა და სცენები შეუვარებულთა ცხოვრებიდგან. — მომხიბლავია და დიდათ პოეტური. მარტივი სინამდვილე ხშირად დათრგუნვილია პოეტურის სურათებრივის მსატკრობით, მაგრამ სამაგეოროდ ამ გვარადვე ხშირად, აწერილია ხალხე ისე თვალ-საჩინოდ და ნიშანდობლივ, ისე თავისუფლად, რომ მკითხველი ძალა-უნებურად სთვლის პოეტს ნამდვილ სულთ ამალეებულად. სხანს, რომ პოეტი სიყვარულით ყოფილია ამაღლებული, როცა შეუქნია თავისი პოემა და ის განსაცვიფრებელი მსატკრობა, რომლითაც ჭხატავს იგი მშვენიერის თინათინის სახეს და აგრეთვე ავთანდილის სიყვარულის გატაცებას, ეჭვს აღარა ჭბადვენ იმ გადმოცემის. სიმართლეში, რომელიც ამბობს, რომ პოეტს საიდუმლოდ უყვარდა მეფე თამარი. თინათინის მთავარ როლი ში გამხატვა იგი და თავად მისი მალმერთებულის როლი იტვირთა, (ასაკვირკველია).

«ვეფხვიან-ტყაოსნის» დამწერი არის შოთა რუსთველი, რომლის ცხოვრებაზედ არაკითარი დაწერილებული ცნობები არ არსებობს. ვიცით მხოლოდ რომ მან მიიღო განათლება ათინაში და იჭიდაძე რომ დაბრუნდა, დანიშნულ იქმნა თამარ მეფის საჭურჭლედ უხუცესად (ხაზინადრად). ბოლოს წავიდა იერუსალიმს და იქვე გადაიცვალა.

რუსთველის შემდეგ ქართველთ შორს ისე აღარ ამდგებულა და იმ დროის სხვა პოეტები ბევრით მასზედ დაბლა დგანან, თუმცა მათ თხზულებებშიც, როგორც გვარწმუნებენ ძველი ქართულის მცოდნენი, არა ერთი და ორი მშვენიერი ადგილი შეგვხვდებათ. ამ გვარ მცოდნეთა რიცხვი ესლა ძალიან მცირეა და მხოლოდ ამ უკანასკნელს დროს მხედ მოჭკიდეს მათ ხელი ამ გვარის მწერლების თხზულებათა გავრცე-

ლების საქმეს. ამ მწერლებს კლასიკურ მწერლებად სთვლიან, და მათ თხზულებათა გავრცელებას შეუძლიან დიდი სამსახური გაუწიოს აწინდელ ისე ძლიერ გათუქვებულ და გარყენილ ქართულ ენას. კლასიკების ბუჭდვას შესდგომია შაქარია ჭიჭინაძე(?) და პირველი წიგნი ამ ბიბლიოთეკისა რამდენიმე კვირის წინადაკიდევ გამოვიდა. ეს წიგნი შეიცავს ჩანჩუხადის პოემას: «თამარ მეფე და მისი მეუღლე ღვათ».

მეთორმეტე საუკუნის კვიკურ თხზულებათა შორის «ვეფხისტყაოსნის» შემდეგ უფრო შესანიშნავნი არიან: «ბარამიანი», «როსტომიანი», «ვისრამიანი» სარგის თმოგველისა და «დილარაიანი» მასე ხონელისა. არა უფრო შინაარსის ღირსეუბთ, არამედ უფრო გარეგანი ძირობის სიმშვენებით განიარსება პოემა «თამარაიანი», რომელშიაც თამარ მეფეა ნაჭები. ამ თამარ მეფის სახელი არამც თუ ქართველებში, არამედ კავკასიის უგულს ხალხში რაღაც სულის წარმტაცველი მომხიბვლების ძალით არის გარემოცული, ხოლო თვით მეფე წარმოადგენილი ჰყვით, როგორც ყოველ სახიერებისა და ქალურ სიმშვენებურთა განმხორციელებელი. მოწიწება, რომელითაც იმის სახელს იხსენიებენ, თითქმის რელიგიურ მნიშვნელობას აძლევს მის, და რამდენადაც ვიცო, არც ერთი ხალხი არ ყოფილა ისტორიაში, რომელსაც ისე გაელმურთებინა ქალი, როგორც იქ თამარს აღმურთებენ. ამ გვარად კერძის შექმნა იმითა გი არ აიხსნება, რომ გარდმოცემამ იმოქმედა, ან წარსულის ცხოვრებით გატაცებამ და სურვილმა, ასე შალსა აუღვანათ იგი. არა, თვით თანამედროვენი თამარისა სიტყვებს ვერა პოეზიის ბენ რომ შესაფერად შეაქონ და ორისა და სამის დიდის პოემის გარდა, მისდა საჭებრად დაწერილებისა, მრავალ წერილსა და სიტყვებში იგივე გრძნობა და აზრები იხატებოდა. ჩვენის ფიქრის

რით ეს იმეტიმ მოხდა, რომ თამარს ვატიდას სცემდენ, რომ გორც ხალხის მოკეთეს და გამბედაობებულს, რადგან მმარ-
თველობა მისი კაცთ-მოყვარული იყო, ხალხ მოღვაწეობა —
თვით სიმართლე და სხვებებს.

პოეზიასთან ერთად პრინციპს მისდევდენ მამინ საჭარ-
თველობაში, მაგრამ პრინციპს ეტყობოდა ზერძებით გაკლების ბე-
ჭადი; მამინ რომესაც პოეზიაში უფრო სპასნთა და ანაბ-
თა გაკლებას უფრო ზრძინობს კაცთ უფრო შესანიშნავი პრინ-
ციპის მწერალნი იმ დროს იყვნენ: ევრემ მცინე, ივანე თაბუკაძე,
ივანე ტაბუკაძე (?) შავთელი და პეტრიწი, შავთელმა დასწერა
ისტორია აბდულ მესაია (?) და, როგორც მოწიბობენ შემ-
დგომნი მწერალნი, დიდათ ძვერფასი წიგნიც ყოფილა, მაგრამ
სხვა იმ დროის წიგნებთან დაკარგულს, რადგან მამამდინი
მტარვალნი თავინთ შემოსულს დროს ბაზაროვებოვის სო-
შმაგით სწვამდენ და ახადგურებდენ დიდროვან წიგნთ-საცავებს
მონასტრებსა და ციხე-დაზნაბებში, აღნიშნულ პრინციპის მწე-
რალთა შორის უფრო გამოჩენილია ივანე პეტრიწი, წოდებუ-
ლი ივანე თაბუკაძე, რომელიც თავი ისახელა ანა მარტო
იბითი, რომ პლატონის და არისტოტელის თხზულებანი კად-
მოსთარგმნა, ანამედ რომინჯლური ნაწერებთაც, ანტონ ქა-
თალიკოზი, რომელიც სტროგოვობდა მეურავმეტე საუკუნის მე-
ორე ნახევარში, ანობის პეტრიწისე, რომ ამან ანამც თუ მარ-
ტო ნიკონი, მათი მძებნი და ურთი-ერთ შორის დამოკიდე-
ბულეებც იცისო, რისთვისაც ის ნამდვილი ივანე თაბუკაძეა.

ამ გვარის გონებრივის განვითარების შემდეგ საქართვე-
ლს დაუდგა დრო დაცემისა. თამარის ქალის მეფე რუსუდა-
ნის გამეფებამდის ოსმალები დაეცნენ საქართველოს, ბევრს
ცდილობდნენ ამ დროს ქართველები დაეცვათ სამშობლო მტრის

ახსრებისაგან, მაგრამ მათ, სამწუხაროდ, ეს კვლავ მოახსერს. საქართველოს გონებრივი აღორძინება ამ დროს შეაფერსა არა მარტო ვარძე მტრის შემოსევამ, შინაური არეულდაარეულობაც ხელს უწყობდა ვარძე მტრს, რათა მას შეეჩერებინა საქართველოს განვითარება. შინაური უთანხმოება მეფის სახლიდან დაიწყო, რომელიც რამდენსამე მოწინააღმდეგე დასათ იქმნა გაუოფილი ურთი-ერთ შორის უთანხმოების გამო. ამ ვარძეობამ დაჭყო, განაცალკეა საზოგადოებაც, მოსპო კავშირი რანდობისა სხვა საზოგადოებასთან. ამ ვარძე სულ სხვა მიმართულება მიიღო სახელმწიფო წიობილებამ. ცხოვრებაში აღარ განნდა სხვა-და-სხვა ახალი ელემენტები, რის გამოც ისე განიწინა სახელმწიფო წიობილება, რომ აღარა მსრით არ შეძლებოდა აღდგენა რანდობა და მიწად-მომქმედთა საზოგადოებისა. ამ ელემენტს, როგორც ცნობილია, მუდამ ბურჟუაზია შეადგენდა. ეს წოდება, რომელიც საქართველოში საშუალ საუკუნეობის დროს საკმაოდ ძლიერი იყო, დაეცა აგრეთვე, და მხოლოდ ამ საუკუნეში ვკლავ ძლიერდება.

საქართველოს დაცემის დროს, რომელიც ვარძელდნ რამდენსამე საუკუნეს, სრულად მისუსტდა ლიტერატურული წარმოება; მხოლოდ დრო-გამოშვებით განდებოდნენ სოლმე საღვთის-მეტყულო თხზულებანი, რომელნიც მხოლოდ სუსტს სხივს შეადგენდნენ უწინდელის სამღვდელოების სწავლელობისას. პირველის ტიპოგრაფიის გამართვამ 1712 წ. კვლავ განადგვიდა საქართველოს გონებრივი ცხოვრება. მეფე ვასტანგ მექესემ, რომელიც თვით მწერალი იყო, ხელი მიჭყო მრავლად საერო და სასულიერო წიგნების ბეჭდვას. ვასტანგზე ცოტადრე მცხოვრებმა სულხან ორბელიანმა გამდიდრა მწერლობა თავის ქვეყნისა რამდენიმე თხზულებით, რომელთა შორის ერთს

უეჭველი ღირსება აქვს. ეს თხზულება არის ლექსთა-გონა, ანუ ქართული ლექსიგონი, რომელიც შეიცავს ოც-და-ხუთი ათას (25,000) სიტყვას, შეკრებილს მის მიერ ოც-და-ათის წლის განმავლობაში წინანდელ მწერალთა თხზულებათაგან. სულხან ორბელიანის ცხოვრება მრავალ შემთხვევებით არის საგსე; მან ბევრი იმოგზაურა ევროპაში, მიიღო ფრანგული სარწმუნოება, მაგრამ ბოლოს დროს უარ-ჰყო იგი. ლექსიგონის გარდა დასწერა «მოგზაურება ევროპაში» და «იგავთა კრება», რომელიც შიდა დიდის იუმორით ჰხატავს თავის მემამულეთა ნაკლულე-ვანებას. ჭათალიკოსი ანტონი, რომელიც მეთვრამეტე საუკუნის ცხოვრობდა და რომელსაც ორბელიანი სჯულად გამორცლისათვის არ უყვარდა (?), ამბობს იმაზე, რომ ყოველივე მის მიერ დაწერილი ძალიან კარგიაო. განცხობელებს ლიტერატურისა; რომელიც გამოიწვია შირველმა ტიპოგრაფიის დაარსებამ, დათრგუნვილ იქმნა სპარსელების შემოსევით საქართველოში, რომელთაც მოაოხრეს ტიპოგრაფია და მრავლად დაბეჭდილი წიგნები დასწვეს. ესევე ბედი ხვდა წილად მეორე ტიპოგრაფიასაც, რომელიც კრეკლე მეორისაგან იყო დაარსებული სპარსელთა უგანასგნელ შემოსევის დროს.

ამ გვარად მეთექვსმეტე საუკუნემ გაიარა მუდმივ ზრუნვასა და წუხილში ხვალისათვის. მუსულმანთა მუდმივ თავ-დასხმით და თავადთა შინაურ არეულ-დარეულობათა გამო დატანჯულმა ხალხმა ყველაფერზე ზრუნვა დაუტოვა. თვით სიცოცხლე კერძო კაცისაც ვი აღარათრად არ ფასდებოდა. ამ გვარმა მუდმივმა გაჭირვებამ გაახეჩავა ხალხი და სრულიად მოუგლა მხნობა თავისი ყოფა-ცხოვრების გაუმჯობესობის საცდელად. თუმც ვი დასაუღეთთან გახშირებულს ურთიერთობას ხელი უნდა მოეძარბონ ამისათვის. ცოტადღენი განათლება შემოიტანეს ამ

დროს საქართველოში ფრანგების (კათოლიკების) მისიონერებისა, მომეტებულად იტალიისა. მაგრამ გაკრძელებული მათი პრაქტიკაში უშლიდა მათ მიერ ცოდნათა გავრცელებას, და გამოიწვია ადგილობრივი მცხოვრებლებში უფრო უგულვობა, ვინც სარგებლობდა მათგან გამართულმა სკოლებმა. მისიონერების მიერ გამოწვეულ გაუგებრობათა გამო სასულიერო წოდებაში, მეფე თეიმურაზი იძულებული იყო მოემორჩინა ქვეყნისათვის იგინი და ცოდნათა გასავრცელებლად ხალხში დაასა სასულიერო სემინარია თელავში და ჩვედენიძე საერო სასწავლებელი.

უგანსებულ გამოჩინებულ მეტონამეტი საუფ. მწერალთა შორის იყვნენ ვახუშტი, ვასტანგ ძეგვსეს შვილი, და ქათალიაიანი ანტონი, იმავე მეფის ძმა. ლიტერატურული მოღვაწეობა პირველისა იყო ფრიად ვრცელი და მოწიბოს, რომ იგი დიდად განათლებული იყო. სხვათა შორის მან დასწერა ვრცელი საქართველოს ისტორია, რომელიც შეიცავს გეოგრაფიას საქართველოსას, გეოგრაფიულს ლექსიკონს. ეს უგანსებელი სათუთველი შექმნა სხვათა ამ გვართა შორისათვის.

ანტონ ქათალიაისის თხზულებანი აგრეთვე მრავალნი ზუსტად-დასხვა გვარნი არიან. ჩვედენთაძე საღვთის-მეტყველო თხზულებათა კარდა, მან დასწერა საქართველოს ისტორია, წუობილ-სიტყვაობა საქართველოს მეფეთა, წმინდანთა და მწერალთა საქებრად, და ქართულის ენის გრამმატიკა, რომელიც პირველი თხზულება იყო სხვა ამ გვარ თხზულებათა შორის, და ამისათვის, რასაკვირველია, სასურველად ვერ არის დაწერილი. მან გადასთარგმნა ნემეცურის ენიდან საზოგადო ფილოლოგიის ბაზუმიტურისა, ჭიზიკა კოლქისა, რიტორიკა მისათ-

რისა და სხვ. მისი თხზულებანი არიან დაწერილი მედიდურის ენითა, რომელშიაც ადგილ ადგილ გამოსტვირის ძველებური გულ-უბრყვილობა. იგი ორ-გვარ წერის წესს ადგია: ერთია მარტივი, ხოლო მეორე მძივებრ-წყობილი და კეთილხმოვანი. პირველი კილოა წერისა უნდა იხმაროს ყველამ, ვინც მამართავს ხალხს, ხოლო მეორე პოეტებს, რადგან მისი ენა უნდა იყოს ისევე აღმატებული, როგორც აღმატებულია თვით ის საგანი, რომელზედაც იგი სწერას. მისს რჩევას მიჭყენებ ბერნი და ეხლაც კი მრავალნი ქართველნი მწერალნი მისდევნი იმ მედიდურს კილოს წერისას, თუმც კი ამ მხრით იგინი უფრო გაზვიადების უნათ არიან გატაცებულნი, ვიდრე ქათალოკოსის რჩევით.

მეტყრამეტე საუგუნის ბოლოს თავდება საქართველოს დამოუკიდებლობის ხანა, რადგან ქვეყანა გადადის რუსეთის მიფლობაში, რომელმაც შეაყენა სპარსელებისა და ოსმალების შემოსევა, რომელიც ანიჭებს მას მშვიდობას და აძლევს საქართველოს შეძლებას ეკრძპასთან ადვილის ურთი-ერთობისათვის.

II

მეტყრამეტე საუგუნისადამ იწყება მათთვის ახალი ხანა, მაგრამ ცივილიზაციური მოძრაობა ნელ-ნელა იდგამს ფეხს და მხოლოდ ამ საუგუნის მეორე ნახევრიდან კმლკვა ჟეროვანი მსკლელობა. ევროპული ცხოვრება მათთვის ისეთი ახალი და უცნობი რამ იყო, რომ გაკვირვებით და გულ-გრილად შესტკროდნენ მას, და მხოლოდ რამდენიმე მათგანმა, შეიგნო ცივილიზაციის ძალა და მნიშვნელობა. მომეტებული ნაწილი

ქართველებისა უმეტრებაში იყო ჩავარდნილი და მათ ცხოვრებას მძიმე ტვირთად აწვა ზანტი აღმოსავლეთი, რომელსაც მრავალ საუუუნეთა განმავლობაში ისეთი ზედ-მოქმედება ჰქონდა მასზე, რომ მხოლოდ საწმინდოებით-და თუ განირჩეოდნენ მათ გარშემო მცხოვრებ მუსულმანთაგან, ზნითა და ჩვეულებით კი სრულიად მათ წააგავდნენ. ეს ჩვეულებანი მადალ-ზნობრივი მნიშვნელობას და შინაარსს მოკლებულნი იყვნენ, მომეტებულ ნაწილად წარმოადგენდნენ უაზრო ტერმინებს და მათი ყოველივე ძალა იხატებოდა გარეგნობაში. იგივე ჩვეულებანი სქელ ქერქსავით შემორტყმულ ქართველთ ცხოვრებას და წინ ეღობებოდა ყოველსავე თავისუფალ მისწრაფებას; მით უმეტეს პრაგმატის გადაუღებოდა წინ. ამისათვის გასაკვირველი არ უნდა იყოს, რომ მრავალმა წელმა განვლო იქამდე, ვიდრე ცივილიზაციამ არ შემუსრა ეს ქერქი და საზოგადოების იმ წრეებში, რომელნიც დაახლოებულნი იყვნენ რუსეთთან, განადგობა ცვლილებათა სურვილი. ამ უმად საქართველოს სწორედ ისე მოუვიდა, როგორც მოსდის ხოლმე იმ ქვეყნებს, რომელნიც ძალა-უნებურად გაუტაცნია განათლებისა და აღორძინების გზაზე სიარულს: განცხოველდა ცხოვრება, დაიბადა სხვა-და-სხვა ახალი საჭიროებანი და ყოველივე თქვი და გონება ეკროპიელმა ცივილიზაციამ წაიტყუა და გაიტაცა. ეს განცხოველება ისეთის სისწრაფით მოქმედებს, რომ დათვქრებისათვის დრო არაჰქონება და ახალ-შემოდებულ წესთა კრიტიკულად განსასილველად ხომ სულ კვლავ იცლიან. ეს ერთის მხრით ცივილიზაციის კომპლექსს ჰგავს და ამ კომპლექსით თვალე-სწავლი ერთი ვიდრე ცივილიზაციის ნამდვილ შინაარსს შეიგნებდეს, შეიძლება ზნობრივად და მატერიალურად გაკოტრდეს. სამწუხაროდ, გატაცება გარეგნობით და ახალ-ცხოვრების მიერ სარგებლობით

დიდ-სანს ყოფილა ბერძენ მთავარი მიწეში ჯერ ასევე ნორჩის პრეგრესის შეფერხებისა. ქუთაისსა ღ თბილისში გაიმართა ნადი-მი ნადიმზე, ბალი-ბალზე და დარდიმანდული ცსოკრება რამ-დენსამე ათს წელიწადს გაგრძელდა, ვიდრე საშუალების შესუს-ტებამ არ შეამცირა მოქვეყნა რიცხვი. მაგრამ, ღვთის წინაშე, უნდა ვსთქვათ, რომ მასწინა ც იყვნენ პირნი, რომელთაც ესმო-დათ რომ უპირველესად ყოველისა საჭიროა განათლება გონებ-რივის გამოფხიზლებისათვის. საუბედურთ მათმა ცდამ ამაოდ ჩაიარა. მაინც ამ გვარ გარემოებათა შორის ყველა საქმე პირ-ველად ძნელი გასაკეთებელი იქნებოდა, რადგანაც არ იცოდნენ, როგორ ან საიდან დაეწყოთ იგი. უნდა ვი ვსთქვათ, რომ დროს განმავლობაში საქმის დასაწყისი თავისთავად გამოიჩენს თავს. სკოლების დამართვაზედ სად იფიქრებდნენ, რომ მას-წავლებელნი არა ჰყავდათ, ხოლო ასეთი შეფერხება ამ საქმისა ამ გვარ ვითარების დროს, სასარგებლოც არის ხოლმე. ამ გვარად შეგვიძლიან ვსთქვათ, რომ საქართველოც ამ მხრივ ბუნებრივ მსკლავობას მიჰყვა, იმიტომ რომ, ქვეყნობისაგან თავ-ბრუ-დასხმული ქართველთ საზოგადოება გამოფხიზლდა თუ არა, სელი მიჰყო ასალ ცსოკრების მიერ წამოყენებულ უსაჭი-როესთ საგანთა განხილვას და კიდევ ჰპოვა მრთელი დასი ხელ-ძმღვასეულთა, რომელნიც რამდენამე ათი წლის წინად არ არსებობდნენ.

გონებრივის ცსოკრების განცხოველებისათვის, პირველად-ვე მათ დააარსეს ყურნალი, რომლის შემწეობითაც შესაძლო ყოფილიყო უმთავრესი საგნების განხილვა საზოგადოების უმ-რავლესობის მიერ. პირველად სცადეს ეს საქმე 1832 წელსა, მაგრამ ცდამ იფუჭად ჩაიარა. ამ გვარივე ბედი ეწვია მე-50-ე და მე-60-ე წელთ ყურნალებს, რადგანაც მკითხველების რიცხვი

ძალიან მცირე იყო. ქართველთა შიშველი პუბლიცისტების ღვაწლი დიდი იყო, რადგანაც იმათ უნდა ებრძოლნათ არამც თუ თვისთა თანამეგობრულთა ცრუ-მოკრწმუნეობათა წინააღმდეგ, არამედ ამას გარდა იმათ უნდა შეეშინებინათ ენაც, რომელიც სუსტი აღმოჩნდა ევროპეულის ცივილიზაციის იდეათა გამოსასატყავად. მაგრამ ბოლოს ქართულ მწერლობასაც უფრო გარკი დრო დაუდგა და 1866 წელს დაანსებულ იქნა «დროება» აჭამდის კარგად იბეჭდება. ეს გაზეთი თუძცა პატარაა, მაგრამ კარგის ხელმძღვანელობით გამოდის, ყურადღებას აქცევს განსაკუთრებით შინაურს საქმეებს და სჯის მათს შესახებ ძალიან პრაქტიკულად. მისი რედაქტორი მესხია არის. მორე გაზეთთა ქუთაისში იბეჭდება და თითქმის სხვა ბნაგს ეკუთვნის, მაგრამ იმავე აზრებს აღიარებს, რასაც შირველი. ამ რრი გაზეთის აზრებთს სხვა-და-სხვაობა, რომელიც სშირად შეინიშნება, ამტკიცებს საზოგადოებრივის აზრის განვითარებას. ამ გაზეთებს გარდა, ქართველებს აქვთ სამი ყოველ-თვიური ყურნალი, რომელთა შორის საუკეთესოდ ითვლება «ივერია» — ძველი სახელ-წოდებაა საქართველო, — «ივერია», რომელსაც ჰბეჭდავს პოეტი და მოთხრობათა მწერალი ილია ჭავჭავაძე. ეს ყურნალი, რომელშიაც მონაწილეობას იღებენ საუკეთესო მწერალნი, შინაარსითაც არ ჩამოუვარდება დასავლეთის ევროპის ბევრს ამ გვარ ყურნალებს. საზოგადოთ ამ უამად საქართველოში განცხობელებული ღიტირატურული მოძრაობა და მწერალთა რიცხვი დღითიდღე მატულობს, თუძცა მათ შორის ბევრი უხეირლც ურკია.

უცხო კაცისათვის, რომელიც ავირდება, ქართველთა გონებრივის მოღვაწეობას, ამ უგანასკნელს დიდი მნიშვნელობა არა აქვს, საუძეოს განხილელს მან ის წაწამობენი, რომელნიც

ადგილობრივს ცხოვრებას გამოხატავენ და მცირეოდენი ლიტერატურული დიკცია მინცა აქვს. უწინაეს უკვლისა უნდა ვიკითხოთ: ქართველების ესლანდეტს ლიტერატურას აქვს რამ მჭიდრო კავშირი მათს ცხოვრებასთან, თუ იგი მხოლოდ მწერაღთა კერძო გრძნობათა და შესუდულობათა გამოხატულება? ამ კითხვაზედ პასუხის მიტება ძალიან ძნელია, რადგანაც ერთის მხრით ლიტერატურას ეტუობა, რომ ჰხატავს ნამდვილს ცხოვრებას, მაგრამ მეორეს მხრით ბევრი შეუსაბამობა და ალაგ-ალაგ გაფანტული ნაგლეჯები ეკრობის გონებრივ ნაწარმოებთაგან და ხან ავტორის კერძო შესუდულობაც შეინიშნება.

აქ ვიდევ უნდა ვიკითხოთ, შეინიშნება რამ განკერძოებული მიმართულება ქართველთ ესლანდეტ გონებრივ ცხოვრებაში და წარმოდგენილი აქვს თუ არა საზოგადოებას ეკლასიკან ცხადად ნაგრძნობი და შეგნებული იდეალები და მისწრაფებანი?—უნდა ვსთქვათ, რომ ერთიც და მეორეც შეინიშნება, მაგრამ ჯერ ცხადად არ არის გამოჩეკული და საფუძვლიანად შემუშავებული; როგორც ერთი, ისე მეორე, საზოგადოების ერთობრივ კუთვნილებას არ შეადგენს, რისათვისაც, მათი გავლენაც საზოგადოებრივ მოღვაწეობაზე საყოველთაოდ არა მოქმედობს. როგორც სხვაგან, ისე საქართველოშიაც, წინ-მსვლელობასთან ერთად, შეინიშნება სხვა-და-სხვა ციკლიზაციის შემთხვევები გარემოებანი, რომელთათვისაც ჩინადაც ბევრად ხელის შემწეობელია აქ, ვიდრე სხვაგან სადმე; მაგრამ თვინიერ ამისა ამ გარემოებათა ძალა ძალიან მცირეა და დიდ გავლენას მოკლებული ცხოვრების ზრდასა და განვითარებაზე, იმიტომ რომ ამისათვის საშუალებას საჭირო და ეს საშუალებანი უფრო ბლომად აქვთ ახალ ქვეყნებს, შროგრების მო-

მხრებს, რომელთაც ხელში განათლების დროშა უჭირავთ.

ქართულ ლიტერატურაში რასაკვირველია ამ საუკუნის დიდი საგნების გადაწყვეტას ვერ იზოკით, მაგრამ იქ შეიძლება სწორად შესვლეთ საღ მსჯელობას აწინდელ მდგომარეობასა და ვითარებაზე და სამართლიანს წუხილს საზოგადოების განუვითარებლობაზე. ამ მიმართულებასთან ერთად ქართულ ლიტერატურაში შეინიშნება აგრეთვე: სურვილი წარსულის შესწავლისა, შინაგანი ზნეობრივი საჭიროება განათლებულის მოძველისა...

ეს კილო ერთ-გვარის ძალით შეინიშნება ლიტერატურის ყოველ სფერაში — პოეზია, მოთხრობა თუ დრამა. ესლანდელი პოეზია ქართველების განსაკუთრებით ღირსეულია და ამისათვის ესლანდელ ცხოვრების გამომხატველად ვერ ჩაითვლება. მის საგანს უფრო სწორად შეადგენს გრძნობა სიყვარულისა და შეუნიერი ატე-მარანი, რომელნიც საქართველოს ბუნების წყალობით მრავლად შეგზვდებათ იქაურ მთებზე, ხეობებში და დაცემულ ველებზე. ეს საგანი წაიტყუებს გაცს — საქართველოს ქალნი განსაცვიფრებელის შეუნებისანი არიან — იქაც კი, სადა ბუნებას ყოველივე ძალა უხმარნია, რომ გრძნობა სიყვარული-სა პოეზიის სხვიით იუოს გარემოცული. აქ პოეტები არა საჭიროებენ რომ მათიან ფანტაზიამ შექმნას და მოიგონოს რა-მე, იმიტომ რომ თავაწინ უდგათ საუცხოვრო დეკორაციები, რომელნიც დააშვენებენ მის ლექსს. ბუნების ამ გვარი პოეტიური სიმდიდრე ძლიერ შეულის დიდი ნიჭის პატრონებს, მაგრამ მეორეს მხრით დიდი საშიშაა შეათანა ნიჭის პატრონისათვის, რომელთაც გაზვიადება უყვართ. ამას ამტკიცებს ან-ლანდელი დროის ღირსეულ თხზულებათა უმეტესი ნაწილი,

რომლებს შიდა გრძნობენ და მღერაის ზომასზე გადაჭარბებენ, მაგრამ ყველანი ამ გვარსი არ არიან. გრ. ორბელიანს, ილ. ჭავჭავაძეს და ავაგი წერეთელს სრულად არ ეტყობათ ეს ნაკლებულებანება. მათ ყოველსავე უჭეს გარეშე მალაღი ადგილი უჭირავთ ქართულ ლიტერატურაში და შესანიშნავი შემოქმედებელი არიან ლირიკულის ზოესიისა. ეს მწერლები ღირსნი არიან პირველ ხარისხის მწერალთა სანსულ-წოდებისა, მით უმეტეს, რომ ყველა მათგანს დიდი თავისებურება ეტყობა.

გრიგოლ ორბელიანის ზოესიას, როგორც ლირიკულს, ისე ეპიკურს, აღტაცებაში მოჭყვას კაცი თავისი მალაღი აზრით, კეთილ-შობილური ენით და სიმშვენის დრმა გრძნობით. მის უტყუარ ღირსებას შეადგენს ბუნების უმშვენისებრი აღწერა, რომელიც მალა-უნებლიედ გაგონებს პუშკინს და ჭერ-მონტოვს. გრ. ორბელიანს გატაცებით უყვარდა წარსული თავის მამულისა და დრმა ზატივის-ცემით და შეუღარებელი სიყვარულით უძღვნა კიდევ მრავალი ლექსი მათ.

«რომელთა დასდგეს სიტყვისა მამულის სასამაღლებლად».

სხვათა შორის არა ერთი გრძნობით სავსე ლექსი უძღვნა ქართველების მიერ დაუფრწხარ თამარ მეფეს, ამ მეფეს, რომლის ერთი მოგონება კიდევ არა ერთხელ ააყვარებს საქართველოს ზოესების ჩანგს. თუმცა ლიტერატურული მოღვაწეობა გრ. ორბელიანისა გრძელდება თითქმის ნახევარი საუკუნე, მაგრამ მისი ზოესი არ არის აღმოცენებული ქართველების ახალი ცხოვრების ნიადაგზე, რომელიც დაიბადა დასავლეთ ევროპის ახალი იდეების გაცნობით. ორბელიანი არაა ნამდვილი ქართველების ვიკენტი ზოელი. იმან იცის მართლ აღტაცება, თაყვანის-ცემა და სიყვარული. ასე რომ მისი ლექსიდან ცხადათ გამოსჭვრეტს აღტაცებული ზატივის-ცემა წარსულისადმი და ამ

შემთხვევაში უფრო ზეგანვან დროდ მოწმუნე კაცის ლოცვას. ორბელანნი გადაიწყვალა ამ მოკლე ხანში 83-ს წლის მოხუცი. საქართველომ დაჭკარვა მით ჭემმარტი წარმომადგენელი და გამომხატველი წარსულის ცხოვრებისა. დასაფლავება მისი იყო ისეთი შესანიშნავი, თანაგრძნობა, რომელიც გამოყურადეს მას ყველა წოდებაში, იყო ისეთი ძლიერი, რომ დაჭემმარტებით ვითყვით, რომ ჩქამომდე ანც ერთს პოეტს გვეგასიანას ანა ჭლინსებია ასეთი დასაფლავება. მისმა ასოგვდილმა უცხო გამსჭვალა ყოველი წრის და წოდების წარმომადგენლის. გუული და გამომწვია მათ მიერ მწარე გოდება, ჭემმარტი კვლავ და შებრალება გარდაცვალებული საყვარელი პოეტისადმი. ხანა წარსულის ცხოვრებისა, წარსული აზროვნებისა, დრო და უშიშა-მამა-შაშურის საქართველოსა ჩავიდა საფლავს სამუდამოდ და უვიწარ პოეტთან ერთად. ესლანდელ ახალ-გაზრდობას აქვს სრულიად სხვა გვარი შეხედულებანი და დიდის სიხარბით, აწავება უცხო ხალხს და უცხო ცივილიზაციისი აზრებს, რადებს, რომებს, სამწუხაროდ, სთრგუნავს იგი ადგილობრივის ცხოვრების თავისებურებას, განსაკუთრებულს ვითარებას.

ახალ ცხოვრებას უფრო შეუთერებანი ილია ჭავჭავაძე და აკაკი წერეთელი, ეს ორი პოეტი, თუძვა ურთიერთ შორის ძალიან განსხვავდებიან, მაგრამ ორნივე ერთხანის მხნეობით და ძალით მოღვაწეობენ და ცდილობენ გააფრცვლდონ თავიანთ თანამეძემულეთა შორის დაწინაურებული აზრები და იდეები. პირველი ნაწარმოებნი თ. ილია ჭავჭავაძის კალმისა, გამოყიდნენ ლიტერატურაში ამ 20-ს წლის წინად და მაშინვე დაიჭირა მან საპატიო და თვალ-საჩინო ადგილი თანამედროეთა შორის. მთავრობამ განიზრახა დე არა გლეხების განთავისუფლება, ჭავჭავაძემ პირველმა დაიწყო საქართველოში დალაღება და თა-

ვის ნაწილებით მოაშრდა და სასოგადო აზრი ისეთი დიდი გუ-
მანოური რეჟიმის მისწავლად, რომელიც იყო ბატონ-ყმბ-
ბის მოსაზრება. არ ვიხსენებ თავის მოთხრობაში, «კაცია — ადა-
მიანი» და «გლახის სასაზღვრო», მან გამოსახა ისეთი სურათ-
ები გლეხთა უბედური და ტანჯული მდგომარეობისა, რომ
მათი წაგონება შეამწუხებს და საღელვებს უოკეის კაცის კე-
თილ-შობილურს გრძობას.

მოთხრობაში გამოყვანილი პირობები არიან გარემოცული
საშუალო-საუკუნოების ენაზე, ხოლო უოკეის მათგანი შეჭურ-
ვილია მძლავრი ენაზე, რომელსაც ძვირად შესვლით ჩვენ
დროში და ჩვენ სასოგადოებაში. მართალია, იმათ ზრდა სწამთ
მუსულმანთა «ბედის-წერა», რადგან ქრისტიანები არიან, მაგ-
რამ მათ სიცოცხლის საფუძვლად მანც გამლეტის «to by
or not to by» არის. სიცოცხლეს იმათი შესვლით, არ
აქვს დიდი ფასი, მზედ გაცილებით მაღლა აყენებენ საყვა-
რულს, მიძღვნილს, მაღლობის გრძობას და სისხლის ზღვე-
ვას ანუ მიებას. უკვლავ ხანათები ზემოთ დასახელებული მო-
თხრობებისა არიან შემუშავებული შესაძლებლობის სულთნებით.
აქ ჩვენ გხვდებით ბაზარის თაყვანს, რომელიც თუშცა თაყვან
მწიქში თავის თანასწორთან წყვეტა კაცურად, სანდისხან დი-
დად ბატონისადაც, მაგრამ თაყვანს უმებთან, გლეხებთან საქ-
ცილებში რა ზღვარავს უოკელ-კვარ კაცის დირსებას. მისი აზ-
რით, გლეხი იმით არა დირს, რომ მიაქციოს მათ თავან ჩავანს
მცირედ. უურადღებს მანც იმამ უბედურთაც დედის მუქმადან
ქურდად მუთვისებულად აქვთ და აზრი, რომ ისინი გაჩენილი
არაიან ყმბად, ბატონის თვის მტკრად. უკვლავნი დარწმუნე-
ბულინი არიან, რომ განებამ ესენი შექმნა მხოლოდ მისთვის,
რომ გასწულენ უოკელი განკარგულება (თუნდ იგი იყო ანა-

ყოფი სულელი ჭკუისა), ვითარცა პირუტყვმა სიტყვის შეუბრუნებლად. თუმი ეს ასეა, მაგრამ ჩვენ ისიც ვიცით, რომ შშიერი ვაცის მოთმინებას აჭკვს თავისი საზღვარი და როდესაც ბარბაროსი ბატონი შეესება მას, რაც მის წმინდებით არის წმიდა და სელ-შეუსებელი, მაშინ ყმის გულში გაიღვიძებს ვაცობრიული ღიწსების გრძობა. ამ ხარ გაღვიძებას ვიდევ მოსდევს აღრეულობა, სისხლის ღვრა და სსკ.

ჭავჭავაძე დიდი მტოდნეა თავის თანამემდევლეთა სსსათისა და გულისა. მისი მოთხრობები, რომელთაც საგნად აჭკოთ აგვიწეროს აწმყო ცხოვრება, სავსე არიან უმშვენიერესი სურათებით და გვისატყენ უფრო ბნელ მხარეებს ქართველების ცხოვრებისას, ვიდრე ხათელს. ჩვენ გგონია, რომ სსკა მოთხრობა არ მოიძებსება ქართულ ღიტირატურაში, რომელიც ისეთის სიმართლით და ისე დამთავრებულად გვისატყავდეს ძველი დროის თავადობის ცხოვრებას, როგორც «ვაცია—ადამიანი.» ეს მოთხრობა შეიცავს ყოველისფერს, რაც ვი საჭიროა ამ სახლის გასაღწობად. აჭ ჩვენ ვსუდავთ სოფელელ მდიდარ თავადს, რომლის სინოცსლე მიმდინარეობს ჩუმიად, უზრუნველად, უსაგნოდ და უზროდ. ოჯახსაც ის არ უყლის, რადგან შრომის არ არის შეჩვეული და არც უყვარს იგი. მისი სატროფონი არიან: გემრიელი სადილი, მშვენიერი ვასური და განცხრომით ძილი ქართულ ტახტზედ. პროგრესი მას არა ჭსწამს, სწავლას და ცოდნას ის მუჭოთ ბარგად სთვლის, წიგნი ეჯავრება, როგორც საკვდილი. ნაცვლად ამისა მას მტვიცრედ სწამს თავისი მოწოდება, ესმის და აფასებს თავის უფლებას, რომელიც მას აჭკვს ნაბობები თვით ღვთის მიერ. ამ მხრივ, მის აზრით, თავის დღეში არა უნდა შეიცვალოს-რა, ან როგორ შეიძლება ჩამოერთვას თავადს უფლება—სყოფი მის მამა-პაპათ დიდე-

ბუფი სამსახურისა სამშობლოს წინაშე. სამშობლოსი და თავისი გვარის ისტორია ცოტა არ იყოს ახალისებს ჩვენ თავად და ამ საგნის შესახებ მოეპოვება მცირედი ცოდნაც. ყოველად პატიოსანი და ბრწეინვალე მისი ძეუღლე და რეჟანი ძალიან წააგავს ქმარს, თუშცა წიგნების კითხვის წყალობით მან ცოტათი გაიცნო ქვეყანა. იშვიათი შემთხვევა არ არის საქართველოში, რომ დედა-გაცი სჯობდეს მამა-გაცს თავისი აღზდით და ცოდნით. გენიან და რეჟანს უყვარს წიგნები, მაგრამ მან რკერ განთავისუფლებულა იმ ცრუ-მორწმუნეობისაგან, რომლითაც არის გარემოცული მისი ქმარი. ნიჭიერი პოეტი გვისატავს მრავალ სურათებს ძველებური ცრუ-მორწმუნეობისას, რომლითაც იყო მოდებული ძველებური საქართველო.

ისტორიულ მოთხრობებში ჭავჭავაძე სჩანს დიდი თავყვანის-მცემელი თავისი საყვარელი საქართველოსი. უყვარს მას სამშობლო გატაცებით. ყუელა ლექსებიდამ, რომლებიც უძღვნა მან სამშობლოს, მოასმის შესაზარი კენესა და ოზგრა, თუმცა ამავე დროს გამოსჭვრეტს სხივი ბედნიერი მომავლისაც. მაგალითებ:

გაზათხელი.

ტყეს ესმება ფოთოლი

აგერ მერცხალი ჭვივის.

ბაღში ვაზი ობოლი

მეტის ღხენითა სტირის.

აუკავებულა მდღეც,

აუკავებულა მთები,

და სსუ.

ანუ

ელეგია.

მკრთალა ნათელი სასუ მთვარისა,
 მშობელს ქვეყნას ზედ მოჭყენოდა
 და თუთი ზოლი შორის მთებისა,
 ლაყვარდ სივრცეში ჩაინთქებოდა.
 არსაიღამ ზმა, არსით ძახილი!!...
 მშობელი მშობელს არას მეტყოდა,
 ზოგჯერ კი, ტანჯვით გამოდასილი
 ქართლის ძილშია კვნესა ისმოდა.
 ვიდუქ მარტოკა... და სსუ.

ილია ჭავჭავაძეს მხარს უშვენებს აკაკი წერეთელი, რომლის პოეზიას დიდ ფასს სდებენ ქართველები. მის ლექსებს, თორიად საინტერესო შინაარსს გარდა, ამშვენებენ აგრეთვე მეტის-მეტად ტკბილი და სუფთა ენა და ადვილი ლექსთა-წყობა. უმეტეს ნაწილად ლექსის შინაარსად ის იღებს თანამედროვე ცხოვრებას, რომლის გულის-ცუმა და უოკელი ცუდი და კარგი ამხარე მას კარგად ესმის. წერეთელი დრამატული მიწერაღიც რის.

აი, ამდამა შოკრმა უმირველესად შეამუშავა ქართულა
 ზოგისა. სოლო მათ, მოსდევენ მრავალნი მეორე და მესამე ხან
 რისხის შოკრნი, რომელთა შორის უმრავლესობა ერთობ
 ტყუილად ცდილობს პანასწოდ აუსლას. თანამედროვე შოკრე
 ზად ითვლებიან აგრეთვე ბარათშვილი (?) და რაფ. ერისთან
 ვი. ამათ შორის უგანასუნელი დაჭმდერის განსაკუთრებით
 სოფლის ცხოვრებას და საქართველოს განსაცვიფრებელს ბუ
 ჩების სიმშენიერეს წრთელი და მარტივი გონობა შეადგენს
 მისი შოკრის უმთავრეს ღირსებას. აი ნიმუშიც:

სამშობლო ხევსურისა.

სადაც ვმობილვარ, გაეზდილვარ და მისრულია ისარი,
 სადამაშაშა მეგუფისა იმათი გუფოს ფიცარი,
 სადაც სფრმითვე ვიგუფვარ, — ჩემი სამშობლო ის არი,
 არ გასცვლი სალსა ვლდეებსა უგვდავებისა ხეზედა,
 არ გასცვლი მე ჩემს სამშობლოს სხვა ქვეუნი სამოთხეზედა!
 მე მინჩენი შავი ვლდე, თრვლიან-ყინულიანი
 რბი რომ სუდობს, ჩანჩარიც ვადმეჭუნს ბრლოა წყლიანი
 ვიხვი და არჩვი მეუფავ, სოცრი აქს მარლიანი...
 არ გასცვლი სალსა ვლდეებსა უგვდავებისა ხეზედა,
 არ გასცვლი მე ჩემს სამშობლოს სხვა ქვეუნი სამოთხეზედა!
 ბარად რომ ვიყო ლაღად, სუფი მთისკენვე იხარის,
 სალი ვლდე ანდამტივით გუფსა, სუფი იქითკენ ახარის,
 იქ მიჯობს შავი სიკვდილი, ბარში სიცოცხლეც იმწარის!
 არ გასცვლი სალსა ვლდეებსა უგვდავებისა ხეზედა,
 არ გასცვლი მე ჩემს სამშობლოს სხვა ქვეუნი სამოთხეზედა!
 ბარად რომ მომცე დიდება, ქონება უფვლავია,

სასასლუ რქრას ტასტითა, ჯარნი და სლვასუ ნავია,
 არა ვინდომო ეგენი, არ მოკვდეს ჩემი თავია...
 არ გავსცვლი სალსა კლდეებსა, უგვდავების სეზედა,
 არ გავსცვლი მე ჩემს სამშობლოს სსვა ქვეყნის სამოთხეზედა!...
 სამშობლო, დედის ძუძუთა, გაიცვლების სსვაზედა
 რჩივ ტვილითა, ძმობილო, მიჩქენის რთავ თვალზედა,
 როგორც უფაღი, სამშობლოც ერთია ქვეყანაზედა.
 არ გავსცვლი სალსა კლდეებსა უგვდავების სეზედა,
 არ გავსცვლი მე ჩემს სამშობლოს სსვა ქვეყნის სამოთხეზედა!...

მოთხრობების წყარა ასაღი ამბავი არ არის საქართველოში. ზირკულად იგი არის შემოტანილი სპარსეთიდან და არაბისტანიდან. როგორც უწინ, ისე ესადა, მოთხრობანი შეადგენდნენ ერთ უსაყვარლეს საგანს ქართველებისათვის, რომ გორც სსვა აღმოსავლეთის ხალხისთვისაც და მათი დაუსრულებელი თანტანია ვერ გამაძლარა ამ გვარ ნაწარმოებთა კითხვითა. სამწუხაროდ ეს მოთხრობანი, ანუ ამბები, როგორც ლიტერატურული ნამოქმედარნი, ძალიან იათვი თასისანი არიან და წაავანან უბრალო იგაგებს. ეს ამბები მით უმეტესად არ არიან ღირსნი ყურადღებისა, რომ გადმოტანილნი არიან სსვა აღმოსავლეთის ხალხთაგან და ნამდვილი ხალხური ნაწარმოებნი კი ჯერაც არა აქვთ შეკრებილი ქართველებს. დიდი ხანი არ არის, რაც ალექსანდრე ცაგარელმა გამოსცა ერთი ტომი სახალხო იგაგებისა და ამბებისა, რომელნიც მას სამეგრელოში შეუკრებია.

ესლანდელ ქართულ მოთხრობებსაც კი ცხადად ატყვიათ ხალხური მრავალ სიტყვაობის და უბედობის ბეჭედი და ვერა შემთხვევაში ვერ დაუდრებია ვერაზიელი ლიტერატურის ამ

გვარსავე ნაწერებს. მხოლოდ ამ საუკუნის ნასკვარში იწერება ნამდვილი მოთხრობები, ეკრავიული მოთხრობების სახით და შეიცავენ ორიოდ სურათს, ამოღებულს ნამდვილი ცხოვრებიდან. ნამდვილ დამაარსებელად ჭეშმარიტად მოთხრობისა ითვლება ილია ჭავჭავაძე, რომელზედაც ზეით უკვე მოგასსენეთ. მან გაამშვენებია ენა და მისი ჭოწმები და, უმნიშვნელად რცხებათა სამაგიეროდ, შეიტანა მოთხრობაში სჯა ისეთ საგნებზედ, რომლებიც აღუკვებენ საზოგადოებას. მის მაგალითს მალე მიჰბამეს ბერძნა სსკებამც, და რამდენიმე ასალ-გაზდა განათლებულმა ქართველებმა სცადეს ემუშავნათ ამ გზით, ხოლო ჟურნალრობით ერთობ მცირედ გამოიჩინეს თავი.

ესლა, ჭავჭავაძის შემდეგ, მოთხრობების წერაში თავლსახინდა ადგილი უჭირავს მოჩხუბარბიქს. ეს ავტორი, ნამდვილ ჰოეტურ ნიჭთან, დიდის ხელაენებისა და ცხოველად მომთხრობელის ნიჭის ჰატრონიც არის. მის საწერარ საგანს შეადგენს—მთელების ცხოვრების აღწერა. ეს ცხოვრება, როგორც ვიცით, მდიდარია დრამატული, გულს-სასწარი ეპიზოდებით. საწმუნებრობით ფანატიზმი, ამაუობა და აქამომდე დარჩენილი სისსლის ბიება არიან ხოლმე მიზეზი ხშირად სისსლის ღვრისა და ხშირად მთელი საგვარეულას გაწეუტისა. არა მცირედი ადგილი უჭირავს ამ ცხოვრებაში აგრეთვე სიუჟარულს, სიუჟარულს გატაცებულს, მსურვალეს, შემკულს ამასთან ათას-გვარი ცრუ-მოწმუნებობით. ამ გვარი გრძნობანი სისსლის ზოლივით აქვს მოჩხუბარბიქს და მასზედ ქსლავს შემდეგ მოთხრობებს: მას მიჰუავს მკითხველი განსაცვიფრებელ მშვენებარ ბუნების მიდამოთა შორის, მთელის, განმარტობულ ჭოწამდე და აქ, ამ ბუნების სამოთხეში აცნობებს მას კალბით აუწერელის სილამაზის მეფას—მთელს ქალს, რომ-

ღნც თავის სილამაზის ძალით უნდად ხდება მკითხველის
 გულის ბატონი, მაგრამ, დასე ამ სოფლის სამიწხთლეს ეს
 მთის ანგელოზი, ეს მშვი-თვალ-წილობა ციკო, ანუ გულისა, რომ-
 ლის სიუკარულთ არა ერთი ახალ-განდა ჩადგებოდა თუნდა
 ანთებულ ცეცხლში, არ დაენდობოდა სიგვდილს, ეს სამიწე-
 ნიქის დმეხთი უკვე ყოფილა განწირულად სმინელ ტანჯვათა-
 თვის, რომელთაც ბოლო ეღება მის სიგვდილით. მცირედის
 ბედნიერების შემდეგ, რომელიც მოჭყვას ერთი გაყუჩადის მთი-
 ღის შეჩვენს, იწყება დაუსრულებელი ტანჯვა, მიუწებულად
 მისდაში შურის მიძებულთ პირთაგან. ასე გასტანს, რამდენიმე
 ხანი, ვიდრე არ დაჭკვებს საათი სისხლისა ძიებისა, ანამაზს
 ღოკდება ბედ-შავი დრო სიგვდილისა, გეგანებათ, ატორი
 ჭპოკებს რაღაც სიტუბოებსამ დრამატული სცენებშიო, რადგან
 გვინატავს ამ უბედურებას იშვიანთის ძალით, გატაცებულად გრძნ-
 ბით. ბუნების სურათები, რომლებსაც ისამავე დროს გვიშლის
 წინ თავის სამიწენიერთ აოცნებენ და აღტაცებაში მოჭყვან-
 კადი. ძალა უნებლად ამოებს, რომ მათ ატორის წილად ჭხდო-
 მის ანტიოსტიული გრძნობა სამიწენიერისა.

მინსუბზრამის გარდა უნდა მოგონებინათ ვიდრე ან რა-
 ბედიანი და ნ. ნიკოლაძე, რომელთაც უკვლავ თავის მოთხრო-
 ბებში თანამედროვე ცნობვება აქვთ საგნად, ძლიერ უყვანთ
 საქართველოში ატორთაგან ისტორიული მართხრობანი, ამბავნი,
 ამ მხრად დიდი ღვაწლი მიუძღვით იმავე ილ. ჭაჭავაძეს და
 ბ. რჩეულადშვილს. ამ უკანასკნელის ისტორიული მართხრობანი
 «თამაზ ბატონიშვილი» და «ანუკა ბატონიშვილი» რამდენჯერ-
 ძე იქმნენ დაბეჭდილნი. უმცროსი შვილი ქართული ლიტერატ-
 ტურისა დრამატული ჰეიბია არის, რომელიც დაიბადა 1850
 წელს პირველ ქართულ თეატრთან ერთად. მისი ძამა-მთავრად

სამართლდინად ითვლება თჳ. გიორგი ერისთავი. დაბრუნდა თუ არა ზოლშიდაძე, სადაც იმყოფებოდა ათი-თორმეტი წელი, ერისთავმა დაიწყო ზრუნვა ქართული თეატრის დასრულებად სამწესიერად მისი კეთილ განზრახვას ბევრი დამანჭროლებელი მიზეზი გადაელაბა წინ. არ იყვნენ სერიანი მოთამაშენი, არ იყო რეპერტუარი სრულად მკაცრად თუ ყველა ამის მოკრულად ენერგიით სავსე კაცად, მაინც დიდ სიბნელეს წარმოადგენდა საზოგადოების ცრუ-მოწმუნებასთან ბრძოლა. ეს საზოგადოება, დაჩვეული კარ-ჩაკეტილში ცხოვრებას, ეჭვის თვალთ უყურებდა თეატრს. რეპერტუარის შედგენა მნელი არ იყო, საჭირო იყო მხოლოდ გადმოეთარჯინათ სერიანი პიესები. სოლო ერისთავი კარგად იცნობდა თავის თანამემამულეთ და ჭკობნობდა რომ ნათარჯინი პიესებით თავის საწადელს უკ მიაღწევდა, რადგან იგინი უცნობი ცხოვრებიდან იქნებოდნენ ამოღებულნი. საჭირო იყო დაწერილიყო რამდენიმე დრამა სამშობლო ნადაგებად, სამშობლო სურათებით. ამ აზრით ერისთავმა დასწერა კომედია «გაყრა» და დადგა მალე ტფილისის სცენაზე. ამ პიესეებში ნაბიჯში სამუდამოდ გადასწვებია ქართულ თეატრის ბედი და რეპერტუარში მალე გაავსო პიესებით, რომელთა უმეტესი ნაწილი ეკუთვნის ერისთავის ხელს. მის კომედიაებში უფრო შესანიშნავნი არიან: «ბუნწი», «მე მინდა ვინა გავხდე» (?), «მზის დაბნელება» (?), «ქმარი ხეთის ცოლისა» (?), «ხევსურების ქორწილი» (?), «განა ბიძამ ცოლი შეირთა» (?), «ლიტერატორების მოგზაურობა» (?). ყველა ამ ნაწარმებში ისტება ნამდვილი ქართული ცხოვრება, ნამდვილი ქართული სასიამოებო. აქ შეხვდებით ძველებს თავადებს, ილიამ და სოლომან გოდოლბრელიებს, ტფილისელ ვაჭარ-სამეხს კარაპეტას, ნაციონალური, ეროვნული სასიამოებო ქართული

თველ-ქალებს—ერთის სიტყვით მთელ დასს შესანიშნავი ტიპებისას. ამასთან არ აკლია მათ იუმორი, რომელიც ქართველების განსაკუთრებულ თვისებას შეადგენს, რის გამოც აქ პირველად აუგავდა კომედია და დრამა კი ჰეროდოტის ივეს აუდგმელია.

ერისთავს მოჭყენენ სსეებიც. კომედიებს სწერენ აგრეთვე: მეფაინანი, თუთავეი, გარსევა-შვილი (?), შარვაშიძე და სხვანი. ასე რომ ესლა ქართული თეატრის რეპერტუარში მოიპოვებინ მრავალი ორიგინალური კომედიები, რომელთა უმრავლესობა, სწორედ უნდა ვსთქვათ, დიდის ღირსებით ვერ დაიკვეხებს, თანამედროვე კომედიის მწერალთ შორის უფრო ცნობილია აკაკი წერეთელი, რომლის ნაწარმოებნი განსსაკავებისანა მარტო ცხოველი იუმორით, არამედ საინტერესო და სასიამოვნო შინაარსითაც, რომელიც არის ნამდვილი ცხოვრებიდან ამოღებული.

დრამის სათავე იწყობა «ვეფხისტყაოსნის» (?) გადმოკეთებით. შემდეგ ანტონოვმა დასწერა ტრაგედია «ქოროლი», ორბელიანმა (ალექსანდრემ)—«მეფე ირაკლი», ფურცლავამ—«ავასანი» და სხვ. ყველა ამ ნაწერებს ისტორიული ხასიათი სდევთ და აქვთ ინტერესი და ფასი მხოლოდ სცენისთვის, რადგან ყოველ ლიტერატურულ მნიშვნელობას მოკლებულნი არიან. უკანასკნელ დროში გამოვიდა კიდევ ორი დრამატურგი, რომელთაც კაცი ნიჭს ვერ შეეცილება: მოხსუბარიძე და ავ. ცაგარელი. ორნივე იღებენ მასდას-თანამედროვე ცხოვრებიდან, ამიტომ მათნი ნაწარმოებნი უფრო სერიოზუბი არიან. დრამებში ყურადღების ღირსია «ბაგრატ IV» კ. მესხისა, რომელშიაც მყურებლის თვალწინ გადიშლებიან საქმენი ამ იმერეთის ისტორიული მეფისა. უფრო კარგია, თუძა კი უც-

სა ქვეყნის ლიტერატურიდან აჩის გადმოკეთებული დრამა «სამშობლო» დ. ერისთავისა. ესაა ჩვენ გადავშინჯეთ ქართული ლიტერატურის ორიგინალური ნაწარმოები. ან შეიძლება, რომ ან გაიხსენოთ თარგმანებიც. ამათში პირველი ადგილი უჭირავს მოთხრობებს. რამდენიმე ახალ-გაზდა ქართველმა ქალმა საზოგადოებაც კი შეადგინეს და ჰბეჭდავენ ქუთაისში ყურნალს «ქართული ბიბლიოთეკა», რომელშიც განსაკუთრებით ნათარგმნი მოთხრობები იბეჭდება. მათ აკლიათ აგრეთვე ბევრი ევროპიის საუკეთესო თხზულებანი. მომატებული ნაწილი თარგმანებისა გადმოღებულია რუსულიდან, რომელიც ყველა სასწავლო ქართველებში უკიდ-მიწევნით იცოან.

ქართული თეატრის დამაარსებელმა, გ. ერისთავმა სთარგმნა რამდენიმე ლექსი მიტრეპეიიდან, რომლებიც ესაა მეორედ იბეჭდება.

სამეცნიერო წიგნებით ქართული ლიტერატურა ძალბან ღარბია, რაიცა უნდა ორ-გვარი მიზეზით ახსნათ. უპირველესად ქართველის ხასიათით, რომელიც ძლიერ მოძრავია. მეორე მიზეზი აჩის ქართული სკოლების უქონლობა. ყველა საშუალო სასწავლებელში სწავლა რუსულ ენაზედ სწარმოებს.

უკანასკნელ დროში დიდი ყურადღება მიაქციეს სამშობლო ისტორიას, ასე რომ ესაა მოაზრებებიან რამდენიმე თხზულებანი, რომელნიც ჰყვანენ შუქს წარსულს ამ ოდესმე მძლავრი ერისას. დიმიტრი ბაქრაძეს, ძამსაშვილის და მამა გვარამაძეს ნაშრომნი ან აჩიან მოკლებულნი მნიშვნელობას და ჰმეწმობენ დიდ ღვაწლს ამ პირებისას. ამ შრომათა გარდა ქართველებს მოაზრებათ მრავალი ძველი მონოგრაფიები, რომლებიც შეძვეგ გამოდგებიან საჭირო წყაროებად ისტორიის შესწავლისათვის. აგრეთვე ბევრგვარი საისტორიო წყარონი და

ხელ-ნაწერნი მოიპოვებინ კერძო სახლებსა და მონასტრებში, რომელნიც გამოქვეყნებულნი არ არიან. რაიცა შეეხება საშუალოს საუფუნებს, ერთადერთ წყაროს ისტორიისას წარმოადგენს «ქართლის ცხოვრება», რომელიც არის მეძატაინეთაგან მეფეების ბრძანებით შედგენილი.

სხვა მხრით ქართულ მეცნიერებას ჯერ ვერ მიუხწევია თვით-არსებობადის და თუ რაოდენ რამ მოუპოვებათ, უთუოდ არიან ან ნათარგმნი, ან გადმოკეთებულნი უცხო ორიგინალუბიდან.

სრულ ეს გარემოება არავის არ უნდა უგვირდეს, თუ მივიღებთ მსედველობაში იმ მოკლე დროს, რომელიც გავიდა მათი აღორძინების შემდეგ. რაც იმათ დაბადეს თავიანთ ლიტერატურაში ამ მოკლე ხანში, ისიც სრულად ვიძინა, თუ მეტიც არ არის, რომ დაბეჭდვით ვსთქვათ, რომ გონებრივი მოძრაობა ქართველებისა არ დაჩნება უმნიშვნელოდ. რამდენიმე წლის წინანდ დააარსეს «წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოება», რომელიც შესდგება მრავალი წევრებისაგან და იქნეს საჭებურს მოქმედებს. მტარე ხანს შემდეგ, უეჭველია, უკვლავ დაინახამს ამ საზოგადოების შრომის კეთილს ნაყოფს.

ლიუბანი რომის ვედაზი.

სამადა დასახელა ლიუბანი, რომ ყოველმა გერმანიელმა და სრულიად განათლებულმა ევროპამ იგრძნოს ანტიკუის ძალად მიწვევობა. ევროპაში ლიუბანის სასულითოქმის ბავშვებმა კი იცის, ჩვენში კი კვლავ უმრავლესობა გავრცელებული არ გაუგონია. ამიტომ მე მსურს გავაცნო ჩვენს მკითხველ საზოგადოებას იგი, როგორც პედაგოგი. მას აქვთ, რაც ღადიანმა დედამწასე თავის უნაობა შეიტყო, ისტორიის-ხუთ-ქვეს კაცს თუ გვიჩვენებს ლიუბანის მსგავსს, როგორც ნიჭით, მოქმედებით და გამბედაობით, ისე შრომის-მოყვარეობით და მჭევრ-მეტყველობით. მართონ ლიუბანი რომ მართლ-პედაგოგი ყოფილიყო და სხვა საქმეები არ ქონოდა, თამამად შეგვიძლიან ვთქვათ, რომ მას პედაგოგიის ისტორიაში პირველი ადგილი ეჭირებოდა; ამ ბრწყინვალე გენიოსს არც ესლ-უჭირებს უკანასკნელი ადგილი. ლიუბანი რომ არ გამოჩენოდა თქვისის უსაზღვრო ნიჭით, გამბედაობით და ძლიერი და მკვირცხლის სიტყვით თავის ქვეყანას, რომელიც ამ საუკუნის სიჭადუღს შეადგენს, მისი სამშობლო ერთი საუკუნით მანც უკან ჩამოეჩებოდა ევროპის სხვა ხალხებს. ლიუბანის ერთ წერილს, მართებლობასთან და გერმანიის მოწინავე კაცებთან მიწერილს, ის გავლენა ქონდა გერმანიის ბედ-ღობაზე რომ ეს ქვეყანა ოთხი-ხუთი წლის განმავლობაში სკოლებით და ბიბლიოთეკებით გაავსა. ამ წერილის წყალობით მთელი გერმანი-

ნის მონაწილეობა მხოლოდ სწავლა-განათლებლაზე დაზარალებულად, ლიუტერისაგან მართებლობისა და თავი გასცემისადმი მიწერილს წერილს შემდეგ მოვიყვანო, რაც შეიძლება ვიწვინად.

ასეა კი თავდაპირველად გაგაცნობთ, მკითხველო, მოკლედ ლიუტერის ცხოვრებას.

მარტინ ლიუტერი დაიბადა ეისლებენში 10 ნოემბერს, 1483 წელს. მას აქვთ, შარშან ნოემბრამდის გავიდა 400 წელიწადი. ლიუტერის თანამემამულეებმა 10 ნოემბერს იდუხასწაულებს 400 წლის იუბილეი ლიუტერის პატივის საცემლად. ამ დღესასწაულმა მთელი კაცობრიობის განათლებულ ნაწილს მოაგონა ამ კაცის მნიშვნელობით სავსე ცხოვრება. მთელი ნოემბერი და დეკემბერი ამის მოქმედების აღწერას მოაზრებენ უურნალ გაზეთებში, ჩვენებურ გაზეთებში კი მხოლოდ ერთი ტელეგრაფი იყო იუბილეის შესახებ და ამ დიდებულ კაცზე მხოლოდ იმით გაათავებს დაზარალები. ჩვენ მამინეკ ვკარგად გვეტყა ორივე სიტყვა ლიუტერზე, მაგრამ დრო არა ვაქონდა. თუბრა ცოტა დავიგვიანეთ, მაგრამ ამისთანა კაცზე დაზარალები და წერა არა დროს არ არის გვიან.

პირველ-დაწყებითი სწავლა მიიღო ლიუტერმა მიერის სკოლაში და მშობლებთან; თორმეტი წლისა რომ შეიქნა, ლათინურ სკოლაში სწავლობდა. თორმეტის წლისამ ერძეურტის უნივერსიტეტში იწყო სწავლა-დებულების (PRAELECTIO), სკოლასტიკურთ ფილოსოფიის და რომის კლასიკების სწავლა. ხოლო 1505 წელს ე. ა. 22 წლის სახალ-გაზდა ლიუტერი ავგუსტინის უდაბნოში გაგზავნეს, 1508 წელს კატინბერგში მიიწვიეს ეტიკისა და დიალექტიკის მასწავლებლად. ავგუსტინისა, ტაულორისა და სხვათა ღვთის მეტყველთა განხილვამ და იმ დროის რომაელთა გარყვნილი ცხოვრების ჩაკვირებამ ათ-

ჭმეკინა დიდებულს რეფორმატორს, რომ მართლ ცნობილი სარწმუნოება უსაქმოდ მკვდარ არს. ამის შემდეგ ე. ი. 1517 წ. ერთ დიდ დღესასწაულზე, საცა აუარებელი სალხი იყო, ლიუტერმა თამამი და გრძნობით აღვსილი სიტყვა წარმოხსთქვა. ამ სიტყვაში ის ამტკიცებდა, რომ ვაჰას არა ვითარს შეცოდების მიტკეება არ შეუძლიან, ის ტყუილ-უბრალოდ ატყუებს სალხსა... ყოველ კაცს იმედი უნდა ჰქონდეს ღვთისაგან ცოდვის მიტკეებისა, თუ ვი წმინდა გულთ სთხრავს მას ცოდვის მიტკეებისა. ცოდვის შესანდობლად საჭირთა მხოლოდ წრთქლი გული და ამიტომ ყოველმა დახადებულმა სუელმა უნდა იცოდეს, რომ ფუღით ცოდვის მონანიება შეუძლებელია. ჩვენ რომ ლიუტერის რელიგიურ სწავლას და დარბეებს მივუყუთ, შორს წაგვიყვანს, საკმათა მხოლოდ ვსთქვათ, რომ ლიუტერი იყო კაცი, რომელსაც ჰსურდა დამეარებისა ქვეყანაზე ძმობა, ერთობა, თანასწორობა და კეთილ განწყობილება, ე. ი. მას ჰსურდა ზსრულეულოყო ის, რასაც თვით მაცხოვარი გვიჩადაგებდა. რადგანაც ვაი მთქმელს კარგი გამგონე ესაჭირებოდა, ამიტომ ლიუტერის ურადლება მიიზიდა სალხის განათლების საქმემ. ლიუტერი ამბობდა: თუ ღმერთმა ჰქნა და ამ ზასათ-გაფუტებულს სალხს შევასმინე თავიანთ შეილების რიგიანად აღზრდის საჭირობა, ზომ ქრისტეს სწავლას მამინ ჟფრო დამეარდება ქვეყანაში და სალხთა-შორის ბედნიერება დაწესდება. ვატარების აღზრდასთან არც დიდებს იკიწებდა ლიუტერის დიდებული გონება. ამისი ნიჭი ყველაფერს ჰყოფნიდა და რასაც ხელს მოჰკვიდებდა, იმ საქმეს უსათუოდ კვალს დაანჩევდა. გენიოსიც იმიტომ არის გენიოსი, რომ ყველაფერს, რასაც ხელს მოჰკვიდებს, სისრულე და დამაურება მისცეს.

რეთორების შემოდებნი ყოველთვისა და ყოველგან იმ აზრისანი იყვნენ, რომ ხალხისათვის სწავლა-განათლება მიეცათ და ამით ჭკუა-გონება გახსნილი ხალხი თავიანთ მოძღვრების მიღებისათვის მოემზადებინათ, მაგრამ ყველა რეთორმატორებში შეგვიძლიან ვსთქვათ, პირველი ადგილი ღიუტერს უჭირავს. ღიუტერი ყმაწვილებს და იმათ აღზრდას ესოდენ დიდ მნიშვნელობას აძლევს, რომ იგი მათ დედის მუცელშია ცხად იგი იყავს, და ამ საგანზედ ვრცელს დარიგებას აძლევს იმ ქალებს, რომელთაც დედათ გახდომა მოუვლით. ერთს ადგილს ღიუტერი აშობს: ყმაწვილები არიან გამომხატველნი ღვთის ყოველად შემძლებლობისა, სიბრძნისა და ხელკონობისა. საცა ბეკრი ბავშვია, იქ ბედნიერებაც ბეკრია; ამისი გამო მე მსურს რაიმედე სიტყვა ვუთხრა იმ ქალებს, რომელნიც თავისი დაუდევრობით მუცელშივე ჭლუხავენ შვილებს. ორსულნი ქალები მხოლოდ ყმაწვილის ბედნიერობისათვის უნდა უფრთხილდებოდნენ თავის-თავს... ყმაწვილს უსათუოდ თავისი დედა უნდა ზრდიდეს და არა სხვა ვინმე. უსანიდისობა და სამაგლობაა, ვინც თავის შვილს თვითონ არა ზრდის. ქალს იმისთვის აქვს ძუძუ და რძე, რომ მანვე გაზარდოს თავისი შვილი. სხვისგან აღზრდა ბავშვისა იმიტომ არის ცუდი, რომ იგი აღზრდის დროს ძიძის და იმის ოჯახობის ხასიათს მიიღებს, ეს ჭკუამარცობა ყველამ გამოცდილებით ვიცით. ძიძები უმეტესად ან გაჭირვებული და ჭკუა-გაუხსნული ოჯახებიდან არიან ხოლმე, ანა და ზნეობით დაბალ ხალხისაგან. თუ ყმაწვილი ცუდია, ამაში მშობლებს აქვსთ მონაწილეობა. მშობლები ორ რიგად აფუჭებენ შვილების საქმეს: ან მეტის-მეტად ახეობერებენ, ან მეტის-მეტად სასტიკად ეპყრობიან!...

ჩვენ რომ ჰედაგოგიურ ისტორიას ვწერდეთ, მაშინ მთლად

მოვიყვანდით აქ ლიუტერის აზრს სიტყვა-სიტყვად და არც უადგილო იქნებოდა, მაგრამ ჩვენ ვსწერთ მოკლე ცნობას ლიუტერზე, და ამით გვეურს მოკვანით მკითხველს დიდი რეფორმატორის და პედაგოგის მოქმედება და გავლენა ნემეცების ჭკუა-გონებაზე.

«ბერი რომ არ ვიყო, მასწავლებლობის მეტს, სხვა საქმეს ხელს არ მოვჭკვიდებდიო, სთქვა ლიუტერმა, ამასუ სასარგებლოს და პატიოსანს საქმეს სხვას ვერაფერს აიჩიევს ადამიანო». მართლაც სხვანიც იყვნენ რეფორმატორნიც და პედაგოგნიც ლიუტერის წინადა, მაგრამ ასე გადაწყვეტილი ეს აზრი არაუის არ წარმოუთქვამს: «ჩვენ თუ ახალ თაობას აღვზრდით და კეთილ გზაზე დაგვიყენებთ, იცოდეთ, რომ ქვეყანაზე ძმობა, ერთობა და ბედნიერება დამყარდება, და ამის მეტი რაღა უნდა გაცდობრიობას.» ეს სიტყვები არ დაჩივენ ხმად მლანდებულისა უდაბნოსა შინა. მათ აღმოაცენეს კეთილი ნაყოფი და გერმანიას დააწინაურეს. მხოლოდ ამ უკანასკნელს დროს ლიუტერის მიმართულებამ სხვა გზა აიჩიია ზოგიერთა პირთ მეტადინეობით და გერმანიელთ სწავლა-განათლებამ სამხედრო ხასიათი მიიღო. ახალი სწავლა ნემეცებისა ზრდის არა პატიოსან მამულის შვილს, არამედ ადამიანის მოშურნეთ; თუ ამ ახალმა სწავლამ დიდ-ხანს გასტანა გერმანიაში, დაწმუნებული უნდა ვიყუთ, რომ ამ ქვეყნის წარმატებას სასურველად ვერ აწარმოვებს.

ვისაცა ჭსურს ქვეყანაზე ქრისტიანობა ისე აღსრულდეს, როგორც ამას მოითხოვს თვით მაცხოვრის სწავლა, უსათუოდ საქმე უმწვილებიდან უნდა დაიწყოს... თუ მშობლებმა ერთხელვე შეაშინეს და სასწავროკეთილებასში ჩააგდეს თავიანთი შვილები, მერე ამათი გასწორება აღარაფერს არ შეუძლიან. «უმწვი-

ლის ნორჩი სსსიათი შეიქნება მშიშარა და მსდალი; ჩაქერგება გულში მშობლების სიძულელი და მასინ ბავშვები ცდილობენ მშობლების მოშორებას და ისეთი სისძაგლის ჩადენას, რასაც ივინი თავის დღეში, კარგი აღმზრდელის მშობლების სეღში, არ ჩადენდენ.» ამ მშიშარა და მშობლების მოძულე აღმზარს რაღა უნდა მოეთხოვოს. ცხადია, რომ ყმაწვილს მშობლების სიყვარული და პატივის-ცემა უნდა ჰქონდეს და არა შიში. ამ რ სიტყვას მშიშარა და მოყვარულს შორის დიდი სხვაობა ძეგს. ზვისაც მშობლისა ეშინან, იმას უოკელი კაცისაც ეშინან, ვინც მშობელს პატივის-სცემს, ის პატივის სცემს უოკელს კაცსაც, რომელაც კი ღირსი იქნება პატივის-ცემისა.» შორცხვი და სულ-მოკლე ყმაწვილი არავითარ საქმეში არ ვარცა. იგი ყველაფერ საქმის წინაშე კერხვის ფოთოლსავით თრთის. სიყმაწვილეში შექანებულ ყმაწვილს თავის დღეში კვლარ განდი თამამ და გამბედავ კაცად. ამიტომ მშობლებს და მასწავლებლებს უნდა ახსოვდესთ, რომ ცემა-ტყეპით სიტუდის მეტს სიკეთეს ვერ მოუტანენ ყმაწვილებს. ბეკრი მასწავლებელი ღანძლვა-გინებით, სიფიცხით და ცემა-ტყეპით აფუტებს წარჩინებულ, ნიჭიერ ყმაწვილებს. ესენი ფიჭრობენ, ვითომ ყმაწვილებს ფიცხელად მოპყრობა ჭკუას აწავლის. გულის-ყურში ჩააგდებს. კერძანელნი მასწავლებელნი ერთობით ვიჩები არიან და ყმაწვილებსაც ვიჩებათ ჭხდაინ... ერთსულ სადილობამდის თერთ-მეტჟერ გამროსგეს... ჩემი მშობლებიც სსსტიკად მოპყრობოდნენ, ამის გამო მე შევიქენი მოშიში და მსდალი... დედაჩემმა ერთსულ დამპალი ნიგვზის გულისთვის სსშინლად გამჭოხა. გამდელს და მიძებს სსსტიკად უნდა აღეკრძალოს ყმაწვილების შეშინება. მართლთა, ყმაწვილს რაც რამ სსშიშარა,

ომისი უნდა ეშინოდეს, მაგრამ ყველაფერზე რომ თბობდეს, დიდი ცოდვაა.»

აღზრდის საგანი ის არის, რომ ეძაწვილს აწვალთვითის კედრება, კაცთ-მოყვარება, მშვიდობიანობა, ერთგულება, სიწყნარე, სიძაბოთის-მოყვარება, ერთის სიტყვით ყოველთა ის, რაც ბავშვს ზომიერად და მართებულად ამოქმედებს.

აქედამ სჩანს, რომ ყველა საქმეზე უდიდესი საქმეა ეძაწვილების აღზრდა. «ზოგერთი მშობლები დიდის მოწიწებით ლოცულობენ და უხვს შესაწირავს სწირავენ ღმერთს, მაგრამ ღვთის ნამდვილს სამსახურს—შვილების კარგად აღზრდას—ივიწყებენ. ჩვენ გვინებთ, რომ ცოდვის მისატყვევებად სოცრის გვეძას, შვილების აღზრდა ბევრად სჯობიან. მართალია, მშობლებს შვილების მოქმედება, ცუდია თუ კარგი, უმეტეს ნაწილად, მოსწონთ, მაგრამ კარგი იქნება, რომ ყველაფერს არ მოუწონებდენ მათ. ვინც თავის შვილს ცუდად ზრდის, ის არის ზანუხის მგებელი წინაშე ღვთისა და ქვეყნისა. ზოგერთა მშობლები ამბობენ, ჯერ ჩემმა შვილმა არ იცის, რას შერებათ. მართლს ბძანებთ. ძალდი, ძროხა, ცხენი და სხვა საქონელიც ვერ გძმობს, რას სჩადის, მაგრამ იმათაც ვი ვახვევთ წასვლა-წამოსვლას. მამ კაცს რატომ არ უნდა კასწავლათ? ახალ-გაზდა ქალმა რომ ფრანციული ახალ-მოდის გაბა ჩაიცვას, მთელი საზოგადოება იმაზე დაიწყებს ლაზარაკს. თუმცა ეძაწვილის აღზრდა ვი ყველაფერზე კარგია და ამასთან არა თუ ახალ-მოდის ტანსაცმელი, მთელი ხმელეთის სიმიდდრე ამოა, მაგრამ ჩვენდა საუბედუროდ ჯეროვან ყურადღებას არ ვაქცევთ მას.»

«ზოგნი იმითი აფუტებენ თავიანთ შვილებს, რომ ღანძლვა-გინებას, ქურდობას, სხვის დაჩაგვრას, კაცის შეუბრალე-

ლობას და სხვა ცუდ მაგალითებს აჩვენებენ. ამის გამო მშობლები დიდ ცოდვაში დგებიან მით უმეტეს, რომ ყმაწვილის ნორჩი გონება ძლიერ აღვიწად ითვისებს ყოველსავე ამას. ეს არის იმის მიზეზი, რომ ყმაწვილის გონებაში სიცუდე უფრო დიდ ხანს რჩება. სასლ-გაზდებთან დიდი სიფრთხილე გვმართებს; იმასთან იმისი თქმა და ქმნა არ შეგვიძლია, რის თქმა და ქმნა დიდებთან მოგვეტევა. თქვენ გგონიათ, რომ ყველა მშობლები რიგიანად იქცევიან თავის შვილებთან? დიასაც რომ არა. ამიტომ სუფევს ქვეყანაზე ამისთანა სისამაგლე, ბორბლები, უსანდისობა, უპატიოსნობა, უპირულობა და სხვ.

ზოგიერთები ცდილობენ თავის შვილებს დიდ-გატყრი ცხოვრება შეაყვარონ, ე. ი. კარგი თამაშობა იცოდნენ, ბეგრის ტიპტიკობდნენ, მდიდრულად ჩაცმა-დახურვა უყვარდესთ, არაფერს აკეთებდნენ, სხვებს იმსახურებდნენ და სხვ. რიგიანად ჩაცმა-დახურვა ცოდვა კი არა, საჭიროა, მაგრამ მკურის-მკურტი კი ცოდვაა.

ბერულად აღზრდაც არ კარგა. ანსელმა სთქვა: ხალხს მოშორებული და სახლში შემწევადეული კაცი, ვაწრო ქოთანში ჩარგულს მცენარეს ჰგავს... «საჭიროა სასლ-გაზდამ ხალხის ხმაც გაიგონოს, ხალხშიაც გაერთოს, იმათში გამოიცადოს თავი. ქალაქში აღზრდა ყმაწვილებისა კარგია, თუ კი მათ იქ კარს არტყია განათლებულნი, გონიერნი, პატიოსანნი და რიგიანი მოქალაქენი. რის ბრალია, რომ ყოველი ქალაქი მოკლე-ბულია მოსაქმე კაცებს, თუ არ გუშინაის მართებლობისა, რომელიც ყმაწვილების აღზრდაზე ისე ფიქრობს, როგორც ტყეში ნორჩი ხის აღზრდაზე. როდესაც სკოლები გამწავლდება, თავის დანიშნულებას შეასრულებს, იცოდეთ, რომ ხალხთა-შორის კეთილ-დღეობა ჩამოკარდება.»

ასლა გადავდივარ ლიუტერისაგან მართებლობისა და დიდ-კაცობისადმი სკოლების შესახებ მიწერილ წერილზედ და იმითი დავასრულებ ამ მცირე შენიშვნას ლიუტერზე:

აი რასა სწერს ლიუტერი მართებლობას და დიდ-კაცობას: «მშვიდობა და მოწყალება ღვთისა და უფლისა იესო ქრისტესი. ბრძენო და ძლიერო მთავარო! სულთა და გულისათა გთხოვთ, შესედით მოწყალებს თვალთ ამ წერილს და იმისი შინაარსი ჩაიმაწონოთ გულში, ამიტომ რომ ამ წერილით ჩემ ზიარად სარგებლობას კი არა, ღვთის დიდებას და გერმანიის ხსნას ვეძებ. თუ ჩვენ ჩვენის ქვეყნის ბედნიერებისათვის გულის შეგვტოვებ, უმაწვილების აღზრდას უნდა მივუყუროთ ხელი. რამდენი ფული იხარჯება სამხედრო იარაღისა, გზებისა, ხიდებისა და ხალხის სხვა სასარგებლო მოთხოვნილებისათვის: ამდენი ფული სკოლებისა და მასწავლებლების გაუმჯობესებისათვის რატომ აღარ უნდა დახარჯეთ? ღმერთმა ისეთი სიკეთე გვიყო, რომ რასაც უწინ ოც, ოც-და-ათს წელს ვასმარებდით სწავლისათვის, ასლა სამ წელსა ვსწავლობთ. ამ უმად თერამეტი წლის უმაწვილმა უფრო ბევრი იცის, ვინემ უწინდელ უნივერსიტეტებში და მონასტრებში სწავლა-შესრულებულებმა იცოდნენ. ყოველ დღე ჩვენ თვალ-წინ იხადებიან უმაწვილები, მაგრამ ერთი ისეთი კაცი არა სჩანს, რომ ამათ ხელი შეუწყოს. ნუ თუ ჩვენ, ნემცები, სამუდამოდ სულელებად და პირუტყვებად უნდა დავრჩეთ, როგორც გვეძახიან სხვა ხალხები?» ლიუტერი ამბობს, რომ ძველი ენები შეისწავლონ, რადგანაც ეს სასარგებლოა სასულიერო წიგნების რიგიანად შესასწავლად.

«მიუცდილებლად საჭირონი არიან სკოლები. მე ჩვენი თავისა მრცხვნია, როდესაც ვაკვირებ ხალხე:

«სწავლა მარტო სასულიერო წოდების საქმეს, და არა ერის კაცისა...» როგორ? განა თავადია, გლეხია, მემამულეს, ჩინოვნიკია თუ სხვა, სწავლული და უსწავლელი თანასწორია? რომელი უფრო რიგიანად აღასრულებს ქრისტეს სწავლას? თქვენ კარგად იცით, რომ ჩვენი ქალებისა და ვაჟებისათვის სკოლების საჭირო, რათა ვაჟებს შეეძლოს თავის დანიშნულების აღსრულება და ქალებმა — მკვანის საქმე რიგზე წაიყვანონ, თან შეიღებინ ქრისტიანულად აღზარდონ. ბატონებო, ეს საქმე თქვენ უნდა ჩაიგდოთ ხელში, თორემ ხალხის სურვილზე თუ მიაგდეთ, ათასი გოგა წყალი დაილევა და საქმე კი არ გაკეთდება. ნურავინ იტყვიან, რომ ბავშვის სწავლებისათვის არა გვცადიანო. ჭაღალდის თამაშობისათვის და ცუკვისათვის ხომ შოულობთ დროს! მე რომ შეიღვი მუკადეს, იმას მარტო ენებს და ისტორიას კი არა, გალობას, მუსიკას და მათემატიკას ვასწავლიდი.

«მე იმას კი არ ვთხოვლობ, რომ მანცა-და-მანც თითოეული ყმაწვილი დიდი სწავლული გამოვიდეს, არამედ მე მსურს, რომ თითოეულმა ყმაწვილმა სკოლაში იაროს, დღეში, მეტი თუ არა, ერთი ან ორი საათი მანც. ხალხი საუკეთესონი და ნიჭიერნი მასწავლებლად მომზადდენ. ჩვენ დიდი ხანია სიბნელეში და უმეტრებაში ვიმყოფებით. დიდი ხანია, ძალიან დიდი ხანია, რაც «უმეტარ ნემეტებად» ვითვლებით. დროა ვიშრომოთ...»

«ბოლოს მსურს, გთხოვთ, რომ ვისაც გერმანიის კეთილ-დღეობისათვის გული შეგტკივთ, გააკეთოთ კარგი წიგნთ-საცავი, გახსნათ წიგნის მაღაზიები... ურიცხვია გამოუსადეგარი წიგნები, რომლებიც უნდა გარდაიყარონ. აი, ისინი რომელთაც მე გირჩევთ: დაბადება ლათინურად, ბერძნულად, ური-

უფად, ნემეტურად და სსვა ენებზე. უმჯობესნი სიტყვანი მკვერ-
მეტყველთა; ისეთი წიგნები, რომლებშიაც არის მსჯელობა
გრამატიკაზე, მის თავისუფალ ხელკენებაზე, სჯულ-მდებელ-
ბაზე, ეჭირობაზე და სსვ. ამას გარდა საჭირონი არიან კარგი
და მდაბიურის ენით დაწერილი წიგნები, ზნეობის აღმწოდელ-
ნი მოთხრობანი; კაცი არ არის ჩვენში, რომელმაც სახალხლო
ლიტერატურას ხელი მოჰკიდოს; აი მიზეზი, რისთვისაც მთელ
ქვეყანაში სულელებათ ვითვლებით, და სმა-ჰამის მეტი არაფრის
შნო არა გვაქვს. შესედეთ ბერძნებს, რომელს და თუნდ
ურბებს: რა გულ-მოდგინებით დასწერეს თავიანთი ისტორია.
ისიც კი შეაგროვეს, რაც ჩამომავლობის სასარგებლო გაუკ-
თებიანთ ქალებს ან უმაწვილებს, რათა ყველა ესეები შეატყობი-
ნონ მთელ ქვეყანას. მაგრამ ჩვენ... ჩვენ დავრჩით ნემცებათ
და გვინდა უგუნთი უგუნისამდე ნემცებათ დავრჩეთ. გვედრე-
ბით, ჩემო ძვირფასო მეგობარნო, უნდა ნუ ჰყოფთ ჩემ რე-
კას, ჩამარხეთ გულში და მოჰკიდეთ ხელი გერმანიის ხსნას,
ბედნიერებას და კეთილ-დღეობას.»

ამას გარდა ბევრი მხურვალე სიტყვები კიდევ იყო ლიუ-
ტერის წერილში, მაგრამ მე აღარ გავაგრძელებ. ვიტყვი მხო-
ლოდ, რომ ამ გვარი წერილები იყო მიზეზი იმისა, რომ
დღეს გერმანიას სწავლულთ ქვეყანას ეძახიან. წიგნის მალა-
ზიები, ბიბლიოთეკები და სკოლები სკოლასაგით იბადებოდნენ ლი-
უტერის ცხარე წერილების გამო. მაგრამ ყველა ეს უზღანოდ,
უსისტემოდ ხდებოდა. ისევ ლიუტერს უნდა შეეპოა ამ დაწე-
სებულებათა ნაგლი და მართლაც ლიუტერმა მხნედ დაიწყო

მრჩეულებს და თავ-განწირულებით ემსახურებოდა გერმანიის განათლებისა და აღზრდის საქმეს. დიად, ლიუტერი იმის გაჩნდა რომ რეფორმატორი იყო, იგი იყო გერმანიის ერის აღმზრდელი.

ზადალმელი.

საიღვანო წარმოსდგა ქაპიანისაჲსი შახალობა.

(სტატია გ. ღვინიაშვილისა.)

ყაჩაღობა, — ამ ჩვენს დროს კაცში, — უმეტესად სოციალური სენია. ყაჩაღობა შეეხება არამც თუ მარტო იმას, ვისაც იგი პირადად ეხებას აძლევეს, არამედ იმ საზოგადოებას, რომლის შორისაც იგი იბადება, ანუ შეიძლება დაიბადოს. გონიერს კაცს ეს სენი აფიქრებს: საიღვანო წარმოსდგა იგი? რა ჭბადაჲს მას და რა ასაზრდოებს? და, მართლაც, როგორ არ დაფიქრდეს კაცი ამისთანა მოკვლენაზედ, რომლის ძალითაც კაცი ყოველსავე ეკუთვნის სპობს იმ საზოგადოებასთან, რომელმაც იგი ასაზრდოვა და აღზარდა, როგორც თავის საუკეთესო შვილი და რომლის ძალითაც იგი ირჩევს იმავე საზოგადოებას თავის ყაჩაღობის ასპარეზად, ებრძვის მას და სტრატეგებს შინ წევრებს. როდესაც არამც თუ ევროპა, არამედ რუსეთის თვით შუაგული გუბერნიებიც განთავისუფლდნენ ავსტრიისაგან, მაშინ ყაჩაღობა კავკასიაში ჩვეულებრივი მოკვლენა შეიქმნა და სხვათა ბოროტებათა შორის უპირველესი ადგილი დაიჭირა. რასაკვირველია, უმიზეზოდ არაფერი არა ხდება-რა. რამდენადაც მოქმედებს ძლიერია, იმდენად იმის მიზეზიც ღრმად არის დამაღული. სიღრმის გაზომვა მიზეზისა შეიძლება მხოლოდ იმის მოქმედების გამოარკვევით. თუ ყაჩაღობა დიდი სენია, მასთან-

დამე, ამ სენის მიზეზიღ ძალიან დიდი იქნება და მისი ფესვე-
ბიღ ღრმად იქნება გამდგარი. თუ რომ ჩვენ უჩაღლობის მი-
ზეზს ვიპოვნით, მაშასადამე ვიპოვნით წამაღსსაც, რომლითაც
ეს სენი შეიძლება გაიყურნოს, ან თუ არა და ცოტათიღ არის
მანიღ შემციღრდეს. მიზეზის მოშორებით თვით მოჭმეღებაც
მოგვშორდება. ასეთია ლოგიკის კანონი.

ჩვენში უჩაღლობის გაჩენას ბევრნი ხაღსის გაუნათლებლ-
ბას აბრაღებენ და ამით იმას გუღლის ხმობენ, რომ ხაღსს
შემცღდარი აზრი აქვს შეღგენიღი სხვის საკუთრებაზეღაღ. ასე-
თივე აზრი აქვთ სახელმწიფოღ ყუთების ახღოს მღგომ კანცე-
საც და ბანკების მოთავკებისაც; იგინი აცარღიღებენ ფუღლის ყუ-
თებს, მაგრამ მათ გაუნათლებელს ვი არავინ ეღახის, არამედ
მათს საჭციღელს და მოჭმეღებას ხსნიან სოციღალურის, ეკონო-
მიურის და სხვა მღგომარღობით და არა იმით, რომ ვითომღ
მათ შემცღდარი ჭზრი ჭჭონღეთ შეღგენიღი სხვის საკუთრება-
ზეღ. კავკასიელმა სხვა ყვეღათერი შეიძლება არ იცოღდეს, მაგ-
რამ შენი და ჩემი ვი ძალიან კარგად იციან: შენი და ჩემი არც
ერთს ეეროზიელზეღ ნაკლებად არ ესმის არც ჭართკელს, არც
თათარს და არც სომებს. ამასთანავე—სადა და რომელი ხაღ-
ხი, განსაკუთრებით დაბაღი, არ არის გაუნათლებელი, მაგრამ
უჩაღლობას ვი ყვეღგან ვერ შესღვებით. ჩვენში, კავკასიაში,
დაბაღი ხაღხი ყვეღგან გაუნათლებელია, მაგრამ ყვეღანი ვი
უჩაღლები არ არიან. ამით მტკიღიდება, რომ უჩაღლობის მიზეზი
ხაღსის გაუნათლებლობა არ არის.

ზოგნი ვიღვე უჩაღლობას კავკასიელი ხაღსის თვისებას
აწერენ: იგინი ამბობენ, რომ კავკასიელს კაცს შრომა არ უყ-
ვარს და ამისათვის იგი ვარდება უჩაღლად, რომ აღვიღლად და
უშრომღლად შეიძინოს ქონებაღ. მაგრამ, თუ გვინდა ნათ-

დად გამოვიკვლიოთ, თუ ვინ უფრო ადვილად შოულობს არსებითს ვერს—ის, ვისაც სელში გუთანი უჭირავს და სვნათესავს მისდევს, თუ ყაჩაღი, რომელსაც სელში მუდამ სანჯაღი უჭირავს და გამოელ-გამომელს უსკდება, ანუ ვისი შრომა უფრო მძიმეა და ძნელი—ყაჩაღისა თუ მსვენელ მთესველისა, —ამისათვის საჭიროა მათი ცხოვრება ერთი-ერთმანეთს შეკადროთ. მსვენელ-მთესველი დღისით ხნავს თავის მიწას, სთასავს, მკის, აუძვობებს თავის ხვნა-თესვას და ღამით ვი თავის ჯაღაბში, თავის კერასთან მოსვენებით არის; საჭმიანს დღეს, როდესაც წვიმა და სიცხე-ზაზანაჰებაა, თავის სასლში აფარებს თავს; როდესაც დაიღლება მუშაობით, შეუძლიან დაისვენოს; აჩვენ მას არ აწუხებს არც მუშაობის და არც დასვენების დროს; ყოველივე ამის შემდეგ მას მუდრო ცხოვრება მოეღის. ყაჩაღი? მან არ იცის მუდრო ცხოვრების გეგმა; ვერც ერთს წამს ვერსად ვერ მოისვენებს; მას ძილი გამოფრთხალი აქვს მაშინაც, როდესაც დიდს გზაზედ სდგას და თავის მსვენებულს ელოდება და მაშინაც, როდესაც შედის გაუტყნავს ტყეში, სადაც ფოთლების შრიალი საკმაოა, რომ შეერთეს და აქეთ-იქით დაიწყოს ცქერა—ხომ არ მიტყნონ. სძინავს თუ ჭკვიდავს მას ყველგან თავის დამტყრლები ელანდება. დატყრის შიში მას ყველგან ჩადილისავეთ დასდევს და მოსვენებას არ აძლევს, დღისით თუ ღამით, დარში თუ ავღარში, უცდის გზაზედ თავის მსვენებულს, თუ ტყეში იმყოფება, მას არსად ბინა არა აქვს, რომ მოსვენოს თავისი მღელვარე გული და მიიღროკოს თავი თვისი. მერე რა არის ყოველივე ამის შედეგა? დატყრა, ბოროტობა, ცისკე, ციმბირი ან საღრრობელა, და ყოველივე ეს რისთვის? რომელი საჩიროს შესაძენად? იმისათვის და იმავე ღუგუბა-ვერისათვის, რომელსაც შოულობს

მხუნელ-მთესველიც თავის შრომით. მე გამბობ იმავე ლუკმა-
პურისათვის მეთქი, ამისათვის რომ უჩაღს ძნელად შეხედება
მდიდარის გაცარცვა, რადგანაც მდიდარს გზაშიაცა და შინაც
დამტყულები ჭყავს. უჩაღს თავის უჩაღობის გამოჩენა უფრო
ღარბებზედ უხდება. მერე რას შეიძენს ღარბობისაგან?! ამისა-
თვის სიზარმაცისა გამო, უშრომლად ქონების შექენა, არ
არის უჩაღობის მიზეზი.

სიტყვა «უჩაღი» არის ადგილობრივი სიტყვა და კავკასიის
უველა ხალხები ხმარობენ ამ სიტყვას. თათრულს ენაზედ
არის სიტყვა უარ—გავარდი, უარმად—გავარდნილი. თუ რომ
უჩაღ და უჩაღ-ს მივიღებთ სიტყვის ფესვად, მაშინ უჩაღი იქ-
ნება—გავარდნილი, მამაცი, ყოჩაღი. ესრედ ხალხის წარმოდ-
გენამ უჩაღი მონათლა გავარდნილად, მამაცად, გმირად. ამ
სიტყვის ასაღსნელი საფუძველი მთლად კავკასიის ისტორიის
მოიპოვება.

კავკასიის ხალხების ისტორია სხვა ქვეყნების ხალხის ის-
ტორიას არა ჭკავს. ადგილობრივს გარემოებას თავის ბეჭედი
დაუსვამს კავკასიის ხალხების ცხოვრების ბედზედ. კავკასია
იყოფება მთებით და ხეობებით და ეს ადგილები წარმოადგენ-
და რავედენსამე სამეფოს, სახანოს, სასულთნოს და სხვ. და
უველა ადგილებში სხვა-და-სხვა ენაზედ ლაპარაკობდენ. რავე-
ნიც ხეობები იყო, იმდენივე იყო ენა და სამეფოც. ყოველსავე
ამას ზედ დაერთო ისიც, რომ უველა ამ ადგილებს გარს ძლი-
ერი სამეფოები ეხვიენენ, როგორც მაგ. სპარსეთი, ოსმალეთ-
ი და სხვ. ეს პატარა სამეფოები სულ მუდამ ბრძოლაში
იყვნენ ხან ერთი-ერთმანეთთანდა ხან მძლავრს სამეფოებთან. ამ
გარემოებათა გავლენის მოქმედობით მოეწყო კავკასიის ხალხების
ცხოვრება. იგინი ისე არა ომობდენ, როგორც ესლა, არამედ

სულ სსკა ნაიჩად. რაკი არ იცოდენ სამხედრო მეცნიერება და ტაქტიკა, ივინი ყველას ჰარტიზანულად ეომებოდენ, ივინებოდენ ჰატარ-ჰატარა გუნდებად და ეცემოდენ ერთმანეთს. მშვიდობიანობა მათ არ იცოდენ. მუდმივად ბრძოლამ მათ ომიანობა შეაყვარა. კაკკასიელს ისე უყვარდა ბრძოლა, რომ იგი მარტოდ-მარტო შეიპარებოდა ხოლმე ახლოს მდებარე სახანოში ანუ სამეფოში, რომლებიც მის თანამემამულეთ ეომებოდა, ეცემოდა მწუემსებს, ხოცავდა ან ტყვედ მოჭყავდა ვისაც ვი შეიძლებდა და მათს საქონელსაც წამოასხამდა. მას საჭიროდ არ მიანჩნდა თავის მოძმის გაცარცვა, როდესაც მტრის გაცარცვა შეეძლო. მტრის ქვეყანაში იგი საშოკარსაც შოულობდა და გვირის სახელსაც. აქ საკვირველი აჩაფერია, თუ რომ მასინდელი ყაჩაღობა სრულიად ისეთი არ იყო, როგორსაც ესლა ვხვდავთ. რაკი კაკკასიელი თავის მტერზედ თავსდასმით იკამყოფილებდა ბრძოლის სურვილს—შინ მშვიდობიანად იქცეოდა. «ისრით ან ისარზედ» იყო თქმა არამც თუ სპარტანელებისა, არამედ კაკკასიის უწინდელი ხალხებისაც. ქველობით გათქმულებს გვირთა თანა შერაცხავდენ ხოლმე და მათს სიამაცეს ლექსებშიაც მღეროდენ. მუდმივ ომების დროისასეთი გვირის წარმომადგენელი თუში შეთუა. ის მარტოდ-მარტო ან ორი კაციით ერთად იპარებოდა დაღესტანში, როდესაც შამილი ჭერ დამშვიდებულად არ იყო, ეცემოდა კახეთზედ ახლო მდებარე აფლს და გამოიჩეკავდა ხოლმე ცხვრის ფარას, საქონელს, ცხენის ჯოგს, მწუემსებსაც ხანა ხოცავდა და ხან ტყვედ მოჭყავდა. იგი თავ-ზარსა სტემა ლეკების აულებს. ასევე ექცეოდენ ლეკებიც კახეთის სოფლებს. მაგრამ ლეკებს ყველაზედ დიდ ღვთის რისხვად შეთე მიანჩნდათ. ლეკის ღვლები თავიანთ მტორალს შვილებს შეთეს სახელით აშინებდენ:

«შეთე მოდის შენს წასაყვანად» უმღეროდა ლეკი თავის შვილს ნანად. შეთე, როგორც თუში, კაცად არა სთვლიდა იმას, ვინც ომიანობის დროს ზურგში დაიჭრებოდა. ეს, იმის აზრით, იმას ნიშნავდა, რომ ზურგში დაჭრილი არა ყოფილა მამაცი, მხდალი გულის ბეჭანე ყოფილა, რისათვისაც იგი გამოჭქტევის მტერს და გული მოურიდებია მისთვის. როდესაც, ლეკებთან ერთი შეტაკების დროს, იმის შვილი მოკლეს, მან თავის მოვალეობად ჩათვალა გაეშინჯა თავის მკვლარე შვილი, თუ სად მოსკვდროდა ტყვია. როდესაც დარწმუნდა, რომ ტყვია უულში ჭჭონდა მორტუმული, მან ცრემლის გადმოუგდებლად ორად გაჩეხა თავის საყვარელი შვილი, ხადო ხურჯინში, გადაჭვიდა ცხენს, სიმღერით წამოიღო თავის სოფელში და იქ დამარხა. ამბობენ, რომ გარბაღდიც ასე მოიქცა; როდესაც მას ერთი ომის დროს პირველი ცოლი მოუკლესო. ამის გამო შეთეს დიდება თან-და-თან უფრო მატულობდა, მას დამღეროდენ ლეჩსებშიაც და მისი სურათი ამშვენებდა არამც თუ კავკასიის ნამესტნიკის ვორონცოვის სახლს, არამედ თბილისის სასტუმროებსაც. შეთე ბეული დროის განხორციელებული გმირობა და უწინდელი ყაზანის სურათი.

ისტორიის თავის ბეჭედს ასვამს ხალხის სასიათს. მან შთაბერა კავკასიის ხალხს სული ვაჟ-კაცობისა. გმირობის სახელის მოპოება კავკასიელს სისხლ-ხორცად გადაეჭრა. ყოველივე მოკლენა, რომელსაც საფუძველი განვლილმა ისტორიამ დაუღო, ხალხში ადვილად არ იშობა, არამედ დიდ-ხანსა სტოცსლობს და დიდ-ხანს რჩება ხალხის ხსოვნაში. განსაკვირველი არაფერია, თუ რომ კავკასიის ზოგიერთა ხალხი დღევანდლამდის დამღერს გმირობას და ეს გმირობა არის ძალა, რომელიც ქალის გულს იზიდავს. ადგილობრივი ზოგიერთა მწერლების

თსისულებიდანაც კტუობულობთ, რომ ქალს შეუყვარებია კაცი იმისთვის, რომ ვაცს, რაგბ ომში ვაყვარობის გამოაქენა ვერ შეხვედრია, მშვიდობიანს დროს გაუფარცვავს გზასედ მიმავალმ ქარკანნი. ამისთანა შემთხვევაში გაცს სარჩოს შექმნის სიყვარული ვი არ ამოქმედებს, — არამედ ამოქმედებს სიყვარული ვაყვარობისადმი. ამისთანა ახრია მიწის-ტეკ-ალი-ახუნდოვის კომედიისა, რომელიც 1853 წელს იყო დაბეჭდილი. ამ კომედიის გმირი ტარველი იქამდის ვერა ბედავს ქარკანსე თხვდასსმას და გაცარცვას, სინამ იმის საყვარელი ქალი ივარჯიშ უარს არ ეუბნება მას, რომ მე შენზედ ვერ ვაყვარებ, რადგანაც ხეში დობილები დამცინებენ, რომ იმისთანა ვაცს მისთვისადი, რომელსაც არც ერთსელ არ ჩაუდენია «საქმენი საგმირობიაო.»

წარვიდა გმირობის და მუღმივი ომების დრო. დადგა ახალი მშვიდობიანი ხანა. მაგრამ გმირობის სული მანც დაჩხა, იგი თავზედ დასტრიალებს ვაგვასიას.

სული გმირობისა, როგორც ძალა, არ შეიძლება არ გამოხნდეს, როდესაც მას რომელიმე მიზეზი გამოიწვევს, არ შეიძლება თოფის წამალსაკვით არ იფეთქოს, როდესაც ცეცხლს დაადებთ! გმირობისა, ანუ უახლობის მიზეზად გლეხი-კაცის მრძღოლი მეურნეობა გახდა. შე ამაზედ გიხვენებთ, იმისთვის რომ სუუელა ყაჩაღები გლეხ-კაცობიდან იყენეს გამოსულნი.

ბატონ უბობას საჭარბოებოში უმსგავსად ვაკლენა ჭქონდა გლეხი-კაცის მეურნეობაზედ. ამ ვაკლენას ორი დრო ჭქონდა. პირველი დრო ეჭოთისის იმ დროს, როდესაც ჩვენს თავად-ახსნაურობას ჯადა ცსტყვება ჭქონდა, ამ დროს თავად-ახსნაურობა

ბას დიდი ხარჭი არა ჰქონდა და ამისათვის იგი გლეხს არ აწუხებდა. მეორე ხანა კეუთვნის იმ დროს, როდესაც ჩვენმა თავად-აზნაურობამ მდიდრულად ცხოვრება დაიწყო, პირველად თავადი ძალიან მცირეობა გამოუთვლიდებოდა. მოხარკული ან მოხარშული ქათამი, ან ბატონი, კახური ღვინო და პური შეადგენდა იმის სასმელ-საჭმელს. წასვლა-მოსვლისათვის ურემსა და ცხენსა ხმარობდა; ტანისამოსს ოსურის ან ლეკურის შალისაგან იკრავდა. რადგანაც თავადს ასეთი უბრალო ცხოვრება ჰქონდა, ამისათვის იგი არ აწუხებდა თავის უმას მომეტე-ბულის სარჩოს გამოერთმეკით. გლეხი სასაღვთოად და სასახლ-წლოდ მიართმევდა ხოლმე თავის ბატონს, რომლის მიწაზედაც ცხოვრობდა, ძველს: ქათამს, გამომცხვარს პურს და თუნგს ღვინოს, და უოკელსავე ამას ერთადვე შესწამდენ ხოლმე. ხენისა და ძვის დროს გლეხი სავი დღის მეტს არა შეელოდა ბატონს, და ხანდისხან, როცა იგი სხვაგან წავიდოდა, გაჭყებოდა ხოლმე. ცხადია, რომ მაშინ გლეხის მეურნეობას ბატონისაგან დიდი ზიანი არ ეძლეოდა. ამისათვის მაშინ ისეთი უჩინებო არ გამოდიოდენ, როგორც ესაა ეხლა ვხედავთ. ისტორიაში ვერც ერთს მაგალითს ვერა ვპოულობთ.

გამოიცვალა დრო და ხალხმა შესცვალა თავის მამა-პაპური სადა ცხოვრება. ქალებმა თავზე მოსახვევის და თავსაყრავების მაგოვრად მოდის შლიაპები დაიხურეს; ქოშები ბატონებზედ და პაროყულს ტუჩალებზედ შესცვალეს; ტანისამოსი გრუეკებით მოიერთეს; ხელებზედ ლაიკის თერხატები ჩაიციეს; კაცებმაც თათახების მაგოვრად, ძვირფასი ბეწვის ქუდები, ან შლიაპები დაიხურეს და ჩერქესკა თრავზედ შესცვალეს. საჭმელშიც თრანტიული შემოიღეს; კახური ღვინის მა-

გვირად შამშანურს დაუწევს სმა. ურძის მაგივრად ჭაეტონი, კარეტები, ან სხვა რამ კეძაყები შემოდეს. ერთი სატყუოთ, მდიდრულმა ცხოვრებამ უველგან ფეხი გაიდგა. ცხოვრება ძალიან გაძვირდა. კეონომიური გარემოებანი, შრომა, მიწის შემუშავება კი ისევ ისე დარჩა, როგორც წინად იყო. ცხოვრების წყარო ისევ ძველებური დარჩა, ცხოვრების მოთხოვნილება კი იმატა. რაკი ცხოვრების მოთხოვნილება იმატა, ამ ცხოვრებისათვის საშუალებაც უნდა ეშოვნათ. დაარსდა პრიკაზი და მცირე ხნის განმავლობაში თითქმის მთლად მამულები მასში დაგიკრდა. ყაღაზი პრიკაზიდან აღებულს ფულს მდიდრულ ცხოვრებაზედ ხმარობდნ და თავიანთ მამულებს კი არ აუბუბუბებდნ, ამისათვის მამულები დღითიდღე უკან და უკან მიდიოდნენ. ხელისნობა და ხელკუნება არაკინ ბრუნდა; ამისთანა მდგომარეობაში საიდან ეშოვნათ ცხოვრების სახსარი? გამოსულაფენენ დიდ გზაზედ და შემუშავებისათვის შექლება წაერთმიათ, — ეს ჭართველი კაცის ხასიათს არ შეეფერებოდა; ამისთანავე ეს საშუალება არც საიმედო იყო. ავი იყო ერთი შემთხვევა, რომელიც სასამართლოს ქრონიკაშია ჩაწერილი, რომ თავადები, რომელნიღაც კრისთავი და ამილახვარი აზნაურთა ზაალაყების, კლიმაშვილების და სხვათა დანძარებით დაეცნენ ფოსტას და გაცარცკეს. მაგრამ უველა ივინი დაიჭირეს და კატორგაში გაგზავნეს. ამ ჭაჭტში ის კი არ არის შესანიშნავი, თუ როგორ გაცარცკეს ფოსტა და როგორ გაგზავნეს კატორგაში, — შესანიშნავი ის არის, თუ როგორ გასცა თავისივე თავი ერთმა ამ საჭმეში მონაწილემ — კლიმაშვილმა და მერე იმის წყალობით როგორ მიიგნეს სხვებსაც. კლიმაშვილს უველა ისე იცნობდა, როგორც ღირბის აზნაურს. ფოსტის გაცარცვის შემდეგ მას ხედავენად

მორთულს; ფაქტონიდაძე ივეს ალარს სდგამს და ტივილისის
 სასტუმროებში სადილებს შემპანურით შეეჭნეოდა. ყუელა ამე-
 ბის წყალობით მზუდ აიღეს ეჭვი და იგი, მონა ღვთისა, დაი-
 ჭირეს. დაუწვეს გამოკითხვა და მან სხუებიც დაასახელა. კლი-
 მიაშვილის ცხოვრება განა არ ამტკიცებს იმ აზრს, რომ მან
 ჩაიდინა დანაშაულობა მხოლოდ იმისთვის, რომ მდიდრულად
 ეცხოვრნა, რაგი მას თვითონ ახლად გატნობილი ახალი ცხოვ-
 ბისათვის მას წელი არ მოსდევდა?

ყნალობით გამდიდრება ქართველის სასიათს არ შეე-
 იყრებოდა და ამისათვის იმისთანა მაგალითი აღარ გამოე-
 რებულა, როგორც ზევით აღვწერთ. უფრო უნებულ სამუშა-
 ლებად მიიხსიეს დასწოლოდნენ თავიანთ ყმების აკლა-დიდებას,
 რადგანაც ამისათვის არავენ დაისჯებოდა. თავადები თუმცა ერთ-
 გულად იფარჯდნენ თავიანთ ყმებს დიამბეგებისა და სხვა ჩინოვ-
 ნიკებისაგან, მაგრამ ართმევედნ ზღვებს, რისაც გამორთმევე-
 ჳი შეიძლებოდა, იგინი განაგებდნ არამც თუ გლეხის ქონე-
 ბას, არამედ იმას ვერცხუნებსაც: იგინი ჭყიდდნენ მთლად
 გლეხის-კაცის სახლობას. ამისთანა მდგომარეობაში გლეხი
 აღარაფერს იფიქრობდა თავის მეურნეობაზედ. იგი სრულად გა-
 დატყავებოდა. ის შეითხვევა, რომ არა ერთსულ ბატონების წი-
 ნალობდეგ აჯანყებულს გლეხებს ჯარებით ამშვიდებდნ სოლმე
 და გი-ვე ისა, რომ ერთსულ ყმებმა სრულად ამოსწყვიტეს
 თავადის სუმბათაშვილის სახლობა, ასე რომ აკანში შწოლი
 ბავშვებიც კი არ დაინდეს, ნათლად ამტკიცებენ, თუ რასიარად
 გამძვრებულნი ყოფილან ყმები თავიანთ ბატონზედ უსამართლო
 ჭრვისათვის. ამის შემდეგ გასაკვირველი აღარ არის, რომ სო-
 გიერთა გლეხები უსვდებოდნენ გზაზედ გამკლელ-გამომკლელს

და სტარცკაჟდენ. ესეუები იყვნენ შესანიშნავი ქართველი ყაჩაღები: არსენა, კანი, ბისტი, სალა, ფილა, გიგო, კომორიძე და სსკ. უკლავ ეს ყაჩაღები ბატონის ყმები იყვნენ. დასარჩენი ყაჩაღები, რომლებიც ხიზნებიდამ გამოდიოდნენ, შემოხსენებულს ყაჩაღებს უერთდებოდნენ. ზოგნი კიდევ გამოჩენილი ყაჩაღების სასულით სტარცკაჟდენ სალსს. — «მე არსენა ვარ, კანი ანუ სალა!» დაიძახებდნენ სოლმე მესამე ხარისხის ყაჩაღები და გამკლავს დაუმიზნებდნენ სოლმე თოფს, «გადმოდი ცხენი-დამ და მომეცი ყველაფერი, რაცა გაქვს»... გამკლავი, თუ მშიძარა იყო, ყოველისფერს მისცემდა სოლმე გამოჩენილი ყაჩაღის სასულის მხსენებულს, თუ მტა ნამდვილად კი არც არსენა იყო იქა, არც კანი და არც სალა. ასეთივე ამბავი მომისა და თვით მე, ამ სტრიქონების მწერალს, როდესაც 12 წლისა ვიყავი და საშინუოდამ წააღიანთ-კარს მიგდიოდა ჩემს დასთან. უფრო გულადი გამკლავი კი მაშინვე გაიგებდა სოლმეკინ იყო ნამდვილი ყაჩაღი და კინ ტყუილი. ერთსულ რამდენიმე თავადიშვილი ქორწილში მადიდებდნენ; ერთი მათგანი, რომელიდაც მანაბელი უკან ჩამოწნა; ეს უკან ჩამოწნომილი დაუწვევს თჯვის ამხანაგებს და შემდეგს სურათს. სულავს ამის ამხანაგები შედგომილიყვნენ გზასუდ და მათ წინ ფდგა ვიდაც კაცი, რომელსაც მათთვის თოფი მიეშვირა. მანაბელი ეკითხება, რა ამბავიაო. მას უთხრეს, რომ ეს წინ რომ გაცი გვიდგას თავის-თავს სალას ეძისის და გვეუბნება, რომ დაუნებდეთ. — «შენა სარ სალა? გადადგა წინ მანაბელი და ჰკითხს. — «დიაღ, მე გახლავარ.» მაშინ მანაბელი დაუწყო მას მათრასით ტემას; იგი ხელიდამ აგდებს თოფს და გარბის. მაგრამ მანაბელი მანც არ ეშვება, დაუწვევს მას, შეუგრავს სელებს და სესუდ მიახამს. ამ ნიჩს მდგომარეობაში დასტოვეს ცრუ სალა. მას სხნიან

ხიდამ სხვა გამკლავება, რომელთაც თავის უჩაღობის სამწუხარო ამბავი უამბო...

ზოგიერთა გამოჩენილი უჩაღები დიდ სულელები იყვნენ. მაგ. არსენა მდიდრებს ართმევდა და ღარიბებს, გლახაკებს ამ ლევდა. ერთობა გლეხები ძალიან შეწუხებულნი უოფილან, რომ უჩაღსაც კი შეჭბრალეობა. ამისათვის ხალხიც დღევანდლადმდის ისინებებს მას თავის ლექსებში მკაცვარების პირით.

გადავარდა ბატონ-უმობა: გლეხმა თავისუფლად ამოისუნთქა; მისი შრომა და ნაყოფი მასვე ეკუთვნოდა და უჩაღობაც იშვიათი მოკლენა შეიქმნა. მოისპო მიწეზები, მოისპო მოქმედებაც. თუ დღესაც ათასში ერთხელ კიდევ გავიგონებთ ხალხს მე საქართველოში, რომ ესა და ეს კაცი უჩაღად გავარდა ამის მიზეზიც იმის დაცემული მეურნეობა არის ხალხმე. ვეგა და ზემო ნათქვამიდან ცხადაა სჩანს, რომ გლეხ-ჭაღის უჩაღად გვარდნის მიზეზი იმის მეურნეობის დაცემა უოფილა.

როგორ უნდა გამოვიდეთ ამ მდგომარეობიდან? გააუმჯობესეთ გლეხ-ჭაღის მეურნეობა და ცხოვრება, ფაქტებით და უმტკიცეთ, მისი შრომის ნაყოფი მასვე ეკუთვნის და მასინ იგი თავს დაანებებს უჩაღობას, იარაღს დაჭყრის და გუთანს მოჭვირებს ხელს.

შპს-ს მენეჯერების განცხადება

ამ ნომერში შესასწორებელია 86 გვ. 19 და 20 სტრიქონები
ამ გვერდზე:

ამათს მითს აკავშირებს (სივლით) ბაბილონის ისტორიის
(ისტორიის) მითსა. თუ ეს მოსაზრება ასეა და თუ...

88 გვ. 4 და 5 სტრიქონები:

ებრუნვა დაბოლოებულია და მკაფიოდ
თად Pida...

კომენტარი

ვისაც სურდად არ წარმოუდგინა ხელნაწერი თუელი, შემ-
დეგი წიგნები «ივერიისა» აღარ გაეგზავნება.

რედ.

ივერიისა და აგვისტოს ნომერი «ივერიისა» გამოსა-
კრის წიგნად.

რედ.

მიიღება ამ 1884 წ. ხელის-მოწერა. ხელის-მომწერელს ყველა გამოსული ნომრები გაეგზავნება საყოველთაო ყრმათა საკითხავი სურათებიანი ყურნალი

„ნობათი“

პედაგოგიური ნაწილის დამატებით.

მთელი წლის გამოცემა ყურნ. «ნობათი»-სა შეიცავს 12 წიგნსა.

ყრმათა საკითხავ წიგნში იბეჭდება: ლექსები, მოთხრობები, ზღაპრები, სურათები ხალხის ცხოვრებიდან; ბიოგრაფიული მოთხრობები, მოგზაურობა, კვიზადიური მოთხრობები ისტორიიდან, ამბები გეოგრაფიიდან და ბუნების მეცნიერებიდან; იგაკები, ანდაზები, გამოცანები, შიარები, არიომეტიკული გამოცანები; სათამაშოები, რბუსები, სიმღერები ნოტებით და სსკ.

დამატებაში — მშობელთა და აღმზრდელთათვის — იბეჭდება: პედაგოგიური სტატიები მშობელთა და აღმზრდელთათვის შესასებ ყმაწვილების აღზრდისა და სწავლისა (პრაქტიკული წიგნებითი); კრიტიკული და ბიბლიოგრაფიული სტატიები პედაგოგიური თხზულებებისა, პედაგოგური ქაზნიკა ჩვენი და უცხოეთის ცხოვრებიდან, ნარკვი. «ნობათი» სფორტა, განცხადებანი ყურნალი «ნობათი» ქალაქს გარეშე გაგზავნით და ქალაქში დაბრუნებით წელიწადში ღირს ოთხი მანათი, ცალკე ნომრში ათი მანათი.

მარტო ნახევარ წლის ხელის-მოწერა არ მიიღება.

ხელის-მოწერა მიიღება: თბილისში — ყურნალი «ნობათი»-ს რედაქციასში, ალექსანდროვის, ბალთან, საზინის ვუკრდით, თუშნისძვილის სახლ. № 7 და შავერდოვის წიგნის სააკენტოში. ქუთაისში — ჭილაძეების წიგნის მაღაზიაში. გორში — კკ. ფურცელაძისას. თელავში — ი. პ. როსტომაშვილთან.

ფორტის ადრესი: Тифлисъ, въ редакцію грузинскаго педагогическаго журнала «НОВАТИ».

რედაქტორი-გამომცემელი პ. ს. ლულაძე.

ქრისტეს აქეთ 1615-სა შინა და იწოდებოან ფალავანდიანად, წინათგან ამითგან გვართა პირველ უამსვე ფალავანობისა გამოგაუგვარდათ და აწ არიან ესენი მოსახლეთ: 1) გლახას შვილები, 2) ოსურების შვილები, 3) როსტომის შვილები, 6) მასლის შვილები, 7) ბერის შვილები, სოლო რომელნიმე სახლობენ იმერეთს.

11. თავადი ამირეჯობი.

ამირეჯობნი არიან ესენიც ძველადვე ფალავანდიანთა გვარისანი, რომელთაცა აქეთ მამულნიცა ურთიერთისა შორის შერევილნი, გარნა ამირეჯობობაი გაუგვარდათ სახელისა გამოგვარდათ ამირეჯობი ნიშნავს საჭმის მომსახურებულსა მეფისასა, რომელიცა ნიშნავს (დაკლადნიც). სოლო ესენიცა არიან სახელსი დასიდაცვე მოსრულნი ქართლში, რომელნიც სახლობენ ზემო ქართლსა შინა ზემო ამირეჯობად და ქვემო ამირეჯობად. ზემო მონი არიან დავითის შვილები, სოლო ქვემონი ზაზას შვილები ახსუანის შვილები, რომელნიმე ამათ გვართი სტაროვრებენ იმერეთს აზნაურად და რომელნიმე ახალციხეს ბეგებად წოდებულნი.

12. თავადი ჩხეიძეები.

ესენი არიან ძველადვე თავადნი იმერეთისა საერისთოსა ჩხორად წოდებულსა, რომელიცა იყვნენ დროსა ნარინ დავითისა ბაგრატიანისასა ცნობილნივე ფავადი წელსა ქრისტეს აქეთ 1237-სა და რომელ უგანსკენელ ამთნი სახელსა შვილნი იწოდნენ ერისთავად ჩაჭისა, სოლო შემდგომად ამისა შინა ერისთავთაგან

დამდაბლებულნი სახლის კაცნი თვისნი მოვიდნენ ქართლსა შინა და მეფემან ვახტანგმან მიუბოძა ადგილნი სურამის კერძოდ და დასახლა მუნ წელსა 1668, და არიან მუნიდგან მოსრულნი ქართლში და აგრეთვე იმერეთში დაშთომილნი ჩხეიძენი და სხვა-და-სხვა სახლად მოსახლენი.

13. თავადი ხიდირბეგის შვილი.

ესენი არიან გვართი ამილახვარისა გვარისანი, ვითარცა აღვწერეთ ზემოთ. ხიდირბეგის შვილობა მიიღეს ამით, რომელს გაათათრდა ამითი წინა-პარი სასლცისეს დროსა დაზურაბისა თურქთაგან, და უწოდეს სასულად ხიდირბეგ და ამის გამომი მიიღეს მისთა შთამამკვლობათა ხიდირბეგის შვილობა. ხოლო ამა ხიდირბეგისა შვილნი მოვიდნენ ქართლსა შინა სურამის სეაბის ადგილს საშურსა შინა და მუნ მიუბოძა მეფემან ადგილი იგი წელსა 1630-სა და ნათელ იღეს ამით და იწოდენ გვარად ხიდირბეგის შვილებად და არიან ზოგნი ამთნი გვარნი დაშთომილნი სასლცისეს ხიდირბეგის შვილებად, თათრებად და სხვანი ქართლში მამუკას შვილებად და სხვანი კვლად ხიდირბეგის შვილებადვე.

15. თავადი დავითის შვილი.

არიან გვართი ბაგრატიანნი, რომელნიც აწ მოსახლდნენ ქრცხინვალის კერძოდ ნულის სეაბსა შინა და არიან ორ სახლად: 1) სახლის შვილებად, ხოლო 2) ელიზბარის შვილებად. ხოლო სხვანი მდაბლნი ამათისა გვარისანივე არიან

ფცას მოსახლეები: შინზე შვილებით და სხვანი კვალად ლეონის შვილები.

15. თავადი ხერხეულიძე.

ესენი არიან ძველად სამცხესა შინა ადგილის ხერხეულის მცხოვრებნი და მათს ხეობისა მოსელები, დროსავე თამარ მეფისასა და ამით ნათესავთაგანიცა იყო მოსელედ კავკასიასა შინა, ადგილსა ნარად წოდებულსა, რომელმანცა მუნებურისა კარგისა გვარისა რსისა გორჭიშვილისა ქალი შეირთო ცოლად და მის გამოცა შვილთა მათთა უწოდდნენ გორჭიანად. სოლო უგანასეულ დროსა მეფისა დიდისა თეიმურაზისა, ოდეს სპარსნი მოვიდნენ ურიცხვითა მხედრობითა საქართველსა ზედა და ბრძო მეფემან თეიმურაზ ადგილსა მარბდად წოდებულსა, წელსა ქრისტეს აქეთ 1633-სა, ამა ბრძოლასა შინა მხედ გამოჩნდა ალათანგი ხერხეულიძე, რომელიცა იქმნა წარჩინებულ და მერე შთამამავლობანიცა იყვნენ პატრიარქებულ მეფეთაგან და მოხელენიცა იყვნენ სხვა-და-სხვა სამსახურსა შინა, და აწ არიან ხერხეულიძენი სხვა-და-სხვა სახლად: 1) დავითის შვილები, 2) გიორგის შვილები, 3) ჯამასპის შვილები, 4) ალათანგისა და მისის ძმისწულის შვილები და სხვანი კიდევ ზაქარის შვილები და მკვიდრობენ ქრცხინვალის ნაწილებთა ადგილთა შინა.

16. თავადი თაქთაქის შვილი

ესენი იყვნენ პირველად სამცხის თავადნი და ამითი წინაპარი შეიქმნა მამადიანი და უწოდეს თაქ ალა. ოდეს დაიპყრეს

თურქთა ახალციხე და მერე დროსა მეფისა თეიმურაზისა მოკიდნენ შვილნი ამათნი და მიიღეს მართ მადიდებულთ სარწმუნოება წელსა 1627-სა და დაეშენენ ქრესტიანეაღის ადგილის ნაწილთა შინა და აწიან მუნითგან თაქთაქის შვილად, თავადად მიღებულნი. ამათნი სასლნი აწიან: 1) ელიზბარის შვილები, 2) ივანეს შვილები და სხვანი.

17. თავადი თემანისშვილი

ესენი ძველად იყვნენ უწინს ადგილთა შინა მოსრულნი ვაღვივიდგან და მსახურებდენ მეფესა ბაგრატონსა თეოდორეს, სომეხთა მეფესა წელსა 1167-სა. ხალხი უკანასკნელ ამათნი გვარნი უკვე გაჭდასახლდნენ გილანსა შინა და იყო ამათსა შინა უზარველესი თემანს სომეხი თავადობისა ხარისხითა, ხალხი უკანასკნელ ესე თემანს მოვიდა დედა წული თურთ თვირსით საქართველსა შინა და მიღებულ იყო მეფეთაგან. ხალხი ასტყდენ ესე გვარნი ამათნი დაშთა ერთი ოდენ ყრმა მცირე და ზრდიდა ბებია თვისი. ესმის თურქთაგან დაჰყრობისა ქართლისა წარვიდნენ დასახიზნავად სამეფოსა ადგილსა შინა მთასა გაკვასიისასა, როგად წოდებულსა, და მუნ ბებიაძან მისძან აქარწინა კარგისა ოჯახისა გვარისა ქალსა ზედა და შვა მუნ ძენი და უკანასკნელ ბებია ამათი მოვიდა ძღვნითა ასაჲ ფაშისა თანა და ეკედრა შვილის შვილთა თვისთათვის და რომელ ფაშაძან მისცა ადგილი ხელთუბანი და შთამოვიდნენ მუნ თემანიანნი. და რომელიმე დაშთა მსკვე ადგილსა როკასა შინა, რომელნიცა იწოდებიან თომანიანად და ესენი თემანიანად. წელსა 1726-სა ოდეს განახსნა სადირშად ოსმალნი საქართველოდგან, ამათ გვარნი იწოდნენ მდივნებად მეფისა თეიმურაზ მეო-

რისა და მსახურებდენ. სოლო შემდგომად მეფემან ირაკლიმ მიუბოძა გვარად მამიკუნიანობა, რომელნიცა აცხადებდენ თავსა თვისსა მამიკუნიანად, გარნა გაგვარებულად აქვსთ თუმიანს- შვილობა, რომელ არიან რაოდენიმე სახლად: 1) ნიკოლაოზის შვილები, 2) სულხანის შვილები, 3) მანუჩარის შვილები, 4) ბირთველის შვილები, 5) ეგნატეს შვილები, 6) კიდე თუმიანის შვილები, ბირთველისა და სხვათა.

18. თავადი ავალიშვილი.

ესენი ძველად იყვნენ ციციანთა გვართაგან შორეულნი ნათესავნი, რომელსაცა ამათ წინა-ჰარსა აკალა ეწოდა. ესენი იყვნენ მოსახლენი ახალციხისა კერძოთა ადგილთა შინა და რდეს განდგა ათაბეგი და დაიპყრა ახალციხე თვისად შეწევნითა თურქთა წელსა 1601, მათგანი რომელნიმე შთავიდნენ იმერეთს. სხვანი მოსახლე იყვნენ ძველადვე მტკვრის სეობასა შინა და იწოდებოდნენ მტკვრის მოურავად და მერე მტრიანობისა მანუჩარითა აიყარნენ და შთამოვიდნენ ბრეთსა. რომელნიმე განვიდნენ კახეთს და არიან მუნიტგან წოდებულნი ავალანნი ქართლს მოსახლენი და კახეთს მოსახლენი. სოლო ქართლს მოსახლენი არიან უშირველსნი: 1) ჰეტრეს შვილები 2) გოგიას შვილები, ანუ გიორგისა და სხვანი ამათნი სახლის კანნი. სოლო იმერეთს შინა რომელნიმე არიან თაყადად და რომელნიმე ახანურად და ესრეთვე ამათ გვარნი არიან ახალციხისა შინაცა.

19. თავადი შატრივაშვილი.

ესენიცავე არიან საათაბეგო-დგანვე მოსრულნი შემდგომად განდგომისა ათაბეგისა და არიან მანათესავენი შორეული ათა-

ბუგისა და ესენი მიღებულ იყვნენ ჰატივით დროსა სვიმონ მეფისასა წელსა 1550-სა და ესრეთვე უწოდებენ რაჭიკაშვილებათა სახელისა გამო ამათ წინა-ჰარსა. ესენი სტხოვრებენ გაღმას მხარს ქართლისა სკრად წოდებულისა და არიან აწ ორ სასლად: 1) ვილასლას შვილები, 2) ბუტია შვილები, გჭართა ამათგანნი, რომელნიმე გარდასახლებულ არიან რუსეთსა შინა აღრიოვე და რომელნიმე სასლობენ ასალციხესა შინა.

20. თავადი ბეგთაბეგოვი.

არიან ძველადვე სომეხთა მეციქთაგანნი და ჰირველ მონასლენი ქალაქსა შინა ანსა. სოლო შემდგომად დაპყრობისა სპარსთაგან ადგილთა მათ, მოვიდნენ საქართველოსა შინა, რადენისა მეკომლისა კაცითა და მიიღო მეუკემან ჰატივითა თავადობისათა. სოლო უფროსე დროსა მეფისა თეიმურაზისა შეიქმნენ წარსინებულნი და მიიღეს მეფისა მდივნობისა ხარისხი ამათთა წინა-ჰართა წელსა ქრისტეს აქეთ 1633-სა და აწ არიან: 1) სულსანის შვილები, 2) ბეგთაბეგის შვილები, 3) დავითის შვილები და სხვანი. სოლო ყარამ დივნის შვილები აწუგეტილ არიან და არვინდა არის მათი შვილთაგანი.

21. თავადი ვეზირისშვილი.

ესენი არიან ძველადვე სპარსნი და მუხნებურნი ბუგის გარისანი და რომელიცა ყიას ბეგ ვეზირად წოდებულნი იყო მეფისა როსტომისა თანა განუმოალებულ და მიიღო ქართლისა მეფობაი როსტომ მეუკემან წელსა ქრისტეს აქეთ 1634-სა, ესე ყიას ბეგ ვეზირიცა თანა ჰყვა და მიღებულ იყო თავადად.

მსინდცა გვარითვე იყვნენ ვეზირის შვილები და ბუტკობ და ეს-
რეთვე ნადირშასა დროსაცა იყო საქართველოსა შინა ვეზირი-
შვილი იბრაჰიმ, თანა შემწე მეფისა თეიმურაზისა. შემდგომად
სიკვდილისა იბრაჰიმისა მიიღეს მისთა შვილთა ქრისტეანობა
მართლმადიდებლობისა სარწმუნოებისა, რომელნიცა მოსახლე-
ბენ ქართლში სურამის კერძოდ აწ გორის ანუ გიორგის შვი-
ლებად; სოლო სხვანი ამათნი სახლის ეაცნი მოსახლეობენ
ტფილისს მამადიანადვე და არიან ორ სახლად: 1) გაბაშის
შვილი, ხოლო 2) ალაბაძის შვილი.

22. თავადი რატის შვილი.

ესენი არიან გვარით ქსნის ერისთავნი, რომელიც ზე-
მოაჩე აღესწერეთ და რომელიცა დამდაბლდნენ და რომელნივე
ასწუდენ ქსნის ერისთავთაგან და გამოიდევნენ ქსნიდგან და
დაეშენნენ ქსოვრის სამეურნაოსა ადგილსა შინა. ხოლო ამ
რატის შვილთაგანნი ბუყანად წოდებულ იქმნა მეფის ვასტანგი-
საგან. ირაკლისაგანვე აღუყანებულ სათავადობისა ხარისხსა შინა.
ხოლო ერთი ამათგანი სცხორებდა რუსეთსა შინა. ხოლო
აწ არიან თავადად ბუყან რატიშვილი, რომელიცა ვასტანგ დრო-
სავე იწოდებოდა თავადად წელსა 1724 და მეფის ირაკლის
დროს წელსა 1783-სა და აწ არიან ბუყან რატიშვილები, ხო-
ლო სხვანი არიან აზნაურად შალვას შვილები და სხვანი.

23. თავადი ჯავანიშვილი.

ეს შირველ იყვნენ მოსახლე აბულეთსა შინა კერძოდ ჯა-
ვანეთისა და ესენი იტყოდნენ ქართლოსიანთ გვარობასა ჯავა-

ხოსისგან შთამამაკლობასა, ხოლო უკანასკნელ დროსა მეფისა ბაგრატისასა, ოდეს მეფე იქმნა ბაგრატ წელსა 1360 და დროსა ამისასა მოვიდა ლხინგ თემურ და ბრძოლა მეფესა, მაშინ ჯავახოს სახელს წოდებით დიდად გაისარჯა და მრავალგან ბრძოლა თათართა და შეძღვომად მეფემან ამხნეუ გადმოასახლნა ჯავახოს და სასლუელნი მისნი და დააშენნა გაღმა მხარს თურქელის ადგილსა შინა და უბოძა სეობასა მას შინა ადგილნი და სოფელნი, ხოლო ესენი არიან ერთ დროს ციციშვილებთან გადმოსრულნი და მუნიდგან იწოდებიან თავად ჯავახის შვილებად და აწ არიან მოსახლედ: 1) თემურაზის შვილები, 2) ვახუშტის შვილები, 3) დიმიტრის შვილები, 4) ქაიხოსროს შვილები, 5) იოსების შვილები.

24. თავადი მარვაშიძე.

ესენი არიან გვართვე აფხაზთა მთავრისა შარვაშიძეს მოსახლეთსაგანი და მუნიდგან მოსრულნი საქართველოსა შინა დროსა გიორგი მეფისასა ქრისტეს აქეთწელსა 1325-სა, რომელმაც მიიღო კარგად და უბოძა ადგილნი თეგამის *) სეობასა ზედა და არიან მუნიდგან. ხოლო დროსა მეფისა ირაკლისასა უმეტეს წარჩინებულ იქმნა ელიზბარ შარვაშიძე, რომელიც დროსა ნადირშისასა თანა წარუვა მეფე ირაკლის ინდოეთსა და ახლდა მუნ და ოდეს მუნიდგან მოვიდა მეფე ირაკლი და შეაერთა ქართლი და კახეთი, მაშინ იყო იგი არაგვის ერისთვის მოადგილედ და აგრეთვე უბოძა მოლაგეთ უსუგესობისა ხარისხი

*) ეხლა თეგამის სეობას უწოდებს ხალხი.

და აწი არიან მისი შთამომავლობანი რა სახლად: 1) ძალაქიას
შვილი და 2) ივანეს შვილი.

25. თავადი თარხნიშვილი.

ესენი ძველად იყვნენ დაღისტნის მხრის თავადნი, ჭან-
კაანად წოდებულნი, რომელნიცა აწცა არიან დაღისტანს და ბე-
ლაქანსა შინა ჭანკაანად წოდებულნი. ამთნი გვარნი კინძე მო-
ვიდნენ სისიანის კერძოდ ნახევანის მხარეს და დაუშენენ მუნ
და მეფემან სომეხთამან მიიღო ხარისხითა პირველისა აზნაუ-
რობისათა და მიიღეს ამით საწმენთობა სომეხთა და უწოდეს
სააკ (რომელი არს ისაკ) და მისცა ადგილი აგულელს შინა
და გუხთანისა მოხელედ განაწესეს წელსა ქრისტეს აქეთ 767-სა,
ხოლო უკანასკნელ რა სპართა იწყეს დამდაბლებად სომეხთა
სამეფოსა, გადმოსახლდენ მუნითგან და მოვიდნენ ქართლს
და მეფემან საქართველსამან მიიღო იგი და უბოძა თუგმის
ხეობას შინა მამულნი და მოხელობა კლდე-კარისა. ხოლო
შემდგომად ამისა დროსა გიორგი მეფისასა წელსა ქრისტეს აქეთ
1503 იწოდებოდნენ მოურავებად და ხარისხით მესამე თავად
დად და უკანასკნელ რადეს მოვიდა შაბაზ ყაენი სპითა დიდ-
თა საქართველსა ზედა წინამძღომელობითა სააკაძე გიორგი
მოურავისა, ვითარცა მოუთხრობს ქართველ მატთანესა შინა;
მიზეზითა ამით მეფეცა ლუარსაბი შეზურობილ იქმნა შაბაზ ყა-
ენისაგან, რომელიცა აძულებდა მამადიანობასა. ხოლო მეფე,
არა მიძებო. ბრძანებისა მისისა, იწამა ქრისტესთვის წელსა
1622-სა და შემდგომად ამისა შაბაზმან დაუძეოცა თავადობა
გიორგის და უბოძა გვარად თარხანობა (რომელ არს დათრუ-
ლებ თავისუფლებას) და მუნიდგან იწოდებინ თავადად თარხნის

შვილებად, რომელნიცა აწ მოსახლეობენ გაღმა მხარის სასლ-
ქალაქსა ადგილსა შინა: 1) ბუციას შვილები, 2) ზანაშვილები,
3) გლასას შვილები, 4) ჰატარა ბუციას შვილები და სხვა-
ნი სააკაძენი სასლობენ აზნაურად ტანის ხეობასა ზედა რა-
დენსამე სასლად.

26. თავადი მაღალაშვილი.

ესენი არიან იმერეთიდან მოსრულნი საქართველოსა ში-
ნა დროსა მეფისა ალექსანდრესა ქრისტეს აქეთ 1415 და მე-
ფემან ალექსანდრემ მიიღო ესენი აზნაურად და უბოძა იოწის
ძის (?) მამულიდან ნაწილი და შესწირა მცხეთის ეკკლესიასა, კი-
თარცა წერილ არს გუჯარსა შინაცა და დაასახლა მეტეხსა ში-
ნა, ხოლო უკანასკნელ მეფემან ირაკლი უბოძა თავადობა
ამიღბარ მაღალაშვილსა ქრისტეს აქეთ 1783-სა და არიან თა-
ვადთ: 1) ამიღბარის შვილები, ხოლო 2) დავითის შვილები
და სხვანი ამათნი სახლის კაცნი აზნაურად: 1) სვიმონის შვი-
ლები, 2) ნიკოლაოზის შვილები, 3) იოსების შვილები, 4)
გაბრიელის შვილები, 5) ივანეს შვილები, 6) გიორგის შვი-
ლები და სხვანი.

27. თავადი ბარათაშვილი.

ესენი არიან ჯამბაკურაინთა თანა ერთის დროისანი, რომ-
ელიც ზევით აღვწერეთ (2) ჰუნგტშია და არიან სხვა-და-სხვა
სახლად გაყოფილნი და მოსახლენი სომხეთსა შინა.

28. თავადი აბაშის შვილი.

ესენი იყვნენ ძველად უიფიანნი ეგვიპტის ნაწილიდგან; ოდეს მეფესა დიმიტრის ბრძოლასა შინა ეგვიპტელთასა ცხენი მოუგლეს; მაშინ აბაშის ამან ცხენი თვისი მიაერთა და განაჩინა მით წელსა ქრისტეს აქეთ 1285-სა და შემდგომად ბრძოლისა, მეფემან მიიღო აბაში იგი და მეტო, შემდგომად მოსკლისა ქართლსა შინა, თანა მოჰყვა აბაში იგი და მეფემან ჯილდოდ უბოძა თავადობა აბაშადვე წოდებით და სომხითსა შინა სამეფოთაგან ადგილნი და სოფელნი ორბისის მხარეს და სხვაგან და მუნ უამიღგან არიან თავადად აბაშად აღვიარებულნი. გარნა ამ დროსა შინა ასწყდა გვარნი მათი და არვიანლა არიან შთამამავლობანი მისნი.

29. თავადი მეფიქისშვილი.

ესენი შირველ იყვნენ სომეხნი ლორის მეფეთა ნათესავთაგანი აზნაურნი და ოდეს მოვიდა შაბაზ ყენი ერევანს მხედრობითა დიდითა და მუნ იხილა მეფე გიორგი ქართველთა და აღუქსანდრე მეფე ვახთა და ბრძვეს ოსმალთა ერევანს და აღიღეს ციხე ერევანსა და განდევნეს ოსმალნი. შემდგომად შაბაზმან გამოართო მეფეთა ლორე თვისთა სეობითა და დაადგინა მხედრობანი თვისნი, მაშინ მუნებურნი მეფიქი მივიდა წინაშე შაბაზისა და მიიღო მამადიანობა, რომლისათვის ჯილდოდ შაბაზმან გაათავადა და მისცა გვარად მეფიქობაი და მამული ლორის სეობასა შინა სხსსოთაგან მეფისა წელსა ქრისტეს აქეთ 1601. და მუნდგან იწოდებიან თავადად მეფიქის

შვილებად. აწ არიან მოსასხლად: 1) ავთანდილის შვილები, 2) თეიმურაზის შვილები და სხვანი.

30. თავადი სოლოღაშვილი.

ესენი წინა დეკლარაციის სახელისუფლო კანონის ადგილის უკონოების გვარისანი. ამათი წინა-პირი ვინმე გათათრდა და უწოდეს სულადად, სოლოღა ამის შთამომავლობისანი, რომელთაც მიიღეს მამადანობა, მოვიდნენ საქართველოს შინა მუდგობისა ბაგრატიონისა წიგლისა 1375-სა და მეფემან მიიღეს თავადობისა ხარისხითა და უბოძა გვარადც სოლოღას შვილებსა და არიან მუნდგან მცხოვრებნი სომხითსა, რომელნიმე გარდმოვიდნენ რუსეთს და დაშინენ, სოლოღა სხვანი ამათნი დაშინენ ქართველსა შინა და აწ არიან: 1) იესეს შვილები, 2) ზაზას შვილები და სხვანი ძმანნი ამათნი, სოლოღა სხვანი სოლოღას შვილები, რომელნიცა არიან თათრად, მცხოვრებენ სახელციხის ნაწილსა შინა ჩინდილის კერძო ადგილსა.

31. თავადი იოთამის შვილი.

არაინ გვარით ბრათიანნივე, სოლოღა დროსა მეფისა კონსტანტინესა სიმხნისა და მამაცობისა გამო იწოდა ქვეთარად, რომელ არს აფთარი (სოლოღა რუსულად ღვინა) და აწ იწოდებიან გვარნი ამათნი რომელნიმე იოთამის შვილებად და თავადნიცა თაქალთაანნიცა არიან ამათნივე ძმათა შვილები.

32. თავადი იარაღის შვილი.

ესენი არიან გვარით სომხითის უკონოებისა გვარისანი, სოლოღა ამათგანსა იწოდა რომელსამე იარაღი და მერე მისთა

შთამამაკლობათა გაუგებრდათ იარაღის შეიღობა შეფობისა
გოარგისისა ქრისტეს აქეთ 1609 და მუნიდგან იწოდებან
იარაღის შეიღობად.

33. თავადი დოღენჯის შვილი.

ესენი არიან ძირით სომხეთის თავადნი და მიიღეს გვა-
რად სახელისა გამო დოღენჯისა მეფობისა ვახტანგისა ქრის-
ტეს აქეთ 1703 წ. და მუნიდგან იწოდებან დოღენჯის შვილ-
ბად. ამათნი წინა-შარნი ცხოვრობდნენ იუვენ დროსა მეფისა
სვიმონისასა წელსა ქრისტეს აქეთ 1624 და მათი გვარნი რა-
მუნამე არიან ახალციხის ნაწილთა შინა.

34. თავადი ზურაბის შვილი.

ესენი იუვენ სომხეთ სამეფოდგან მოსრულნი არიან ად-
გილიდგან დროსა მეფისა ბაგრატისასა, წელსა ქრისტეს აქეთ
1064-სა. და მეტე იუვენ ამით გვართაგანი ორნი ზურაბ და
ნაზარ ზურაბის შვილნი. მოსახლობდნენ ღორის ხეობასა შინა
ასპატსა და აქედით მამულნი სსვა-და-სსვა ადგილთა შინა,
სოლო ნაზარ მარბდას გარდა. ამით გვარნი დროსა ამას ში-
ნა არეიბულა არიან, რომელ ასწულენ შთამამაკლნი ამათნი.

35. თავადი გურჯი რევაზის შვილი.

ესენი არიან ბარათანთ გვარისანი, გარნა გაუგებრდათ
სახელი, სიმხნისა გამო, რომელ გურჯი რევაზად სასულდკეს
თათართა, იღეს ბრძოდენ მათ და რომელიც ითარგმანების

(გურჯი რეკაზ) ქართველი რეკაზ და ეს გვარა მიიღო რეკაზ-მან დროსა მეფისა ვასტანგისასა წელსა 1703-სა და მუნიდგან იწოდებთან გურჯი რეკაზის შვილებათ მისნი შთამამავლობანი და არიან რადენსამე სახლად სომხითსა შინა.

36. თავადი სუმბატის შვილი.

ესენი არიან ძველადვე სომეხთა მეფეთა თავადნი, რომელ სუმბატ იყო ღაღა უკანასკნელ მეფისა არტაშერისა არშაკუნიანისა, წელსა ქრისტეს აქეთ 68-სა. შემდგომად ამისა, რდეს მოიწია მხედრობითა დიდითა ბაღდადის კრძოდგან ამირ არაბი და აღარხა სომეხთა სამეფოთა ადგილი, წელსა ქრისტეს აქეთ 882-სა, ამათ სუმბატთა ნათესავთა ანიდგან განივლტნენ აზრუმისა და ტრაპიზუნის მხარეს და დაშთნენ მუნ. შემდგომად მოვიდნენ დროსა მეფისა გიორგისასა შთამამავლობანი მათნი და მიიღო მეფემან გიორგი თავადობისა ხარისხითა სუმბატის შვილებათ წელსა ქრისტეს აქეთ 923. და იწოდებთან მუნიდგან სუმბატის შვილებად და აწ არიან ერთ სახლად, ჰაატას შვილებად. ხოლო შვილი შვილნი ამათნი: 1) თომას შვილებად, იოანეს შვილებად და სსვანი.

37. თავადი არღუთაშვილი.

ესენი იყვნენ ძველად ჯგუფელი სომეხნი და არღუთა ვინმე სომეხმან მსახურა არღუნ-ყაენსა, რომელმაც აჩვენა სხვა-და-სხვა შამოსავალნი და დასდო დიდი ხარჯი ქრისტეანეთა ზედა და ჯილდოთ ამისა არღუნმან უწოდა არღუნინობა და მიიღო აზნაურობისა ხარისხითა, წელსა ქრისტეს აქეთ 1287-სა.

და იწოდებოდნენ არღუთად. უკანასკნელ დროსა ყაზან ყაენი-
სასა არღუთაჲნი აიყარნეს სპარსთა ბუკრისა სარჯვისა მიცემი-
თა და გარდმოსასლდენ ასურეთის მხარეს, ქურთების სომხების
ადგილთა შინა და იყვნენ მუნ შემდგომად დროსა მეფისა გიორ-
გისასა, წელსა ქრისტეს აქეთ 1397. რა მოვიდა მეორედ ლან-
გთემურ და შემუსრა ყოველგან ადგილნი საქართველელისანი და
გვრეთავე შემუსრა ლორეს ხეობაზედ მონასტერნი ახტალა და
სანაინი სასაფლავო სომეხთ მეფისა; შემდგომად ამისა მოვიდა
ქურთებიდგან (ვართაპეტი), რომელ არს მღვდელ-მონასრონი,
სომეხურად ზარკიეუჭად წოდებული, რომელიც იყო პირველ
ტერტერა ანუ სომეხთა მღვდელი და ჰყვა შვილები და მოვიდ-
ნენ ესენი სომხითს და დაეშენნენ ქციისა პირსა ზედა დროსა
კონსტანტინე მეფისასა წელსა 1410-სა და მერე ზარკიეუჭამ
ვართაპეტისან ჰსთხოვა მეფესა განახლება სანაინისა ეკლესიისა
და მისცა ნებაჲ მეფემან და, გაახალა იგი ეკლესია და დაეკვიდ-
რა მუნ და ეკლესიასა ზედა დააწერინა სახელი თვისი და გა-
ნახლება მისგანვე, რომელიც იყო ვიდრე აქამომდე. სოლო
ვართაპეტისა შვილსადა ეწოდა არღუთა და მეფემან მიიღო აზ-
ნაურად არღუთაშვილებად; სოლო უკანასკნელ დროსა ნადირ-
შასასა ამითი ნათესავი იყო ღინძე მანარბაშად წოდებული და
სალთხუცესი ნადირისა და სწულაობდა დიდად ნადირშა და ამან
მსახურა და შეეწია ნადირშასთან მეფესა თემურაზს და მეფე-
სა ირავლად და სთხრა თვისთა სახლისა ვაცთა არღუთაჲნი-
თვის მამული და უბოძა მეფემან სანაინს შინა ადგილნი და
ქციისა პირსა ზედა სოფელი ავლავარი და მინაშობა მისხა-
ნის მადანსა შინა მცხოვრებთა და ზედა მდგომლობა მადნისა
და მუნიდგან ათის თავი, რაიცა მადნიდგან სპილენძი შემო-
ვიდოდა. სოლო უკანასკნელ დროსა იმპერატორის ზავლესასა,

მიიღეს მხარ-გრძელისა ტუარობა სომეხთა არქიერისა რსუფასა-
 გან შეწყენით, რომელიცა იყო ბუქან არღუთაშვილისა. ძმა და
 დროსა იმიპერატორის ეკატერინესასა და მეფისა ერეკლესასა,
 ტრაკტატსა შინა დადებულსა მისვე არქიერისა შუამდგომელ-
 ბითა ბუქანისა და მოსეს სასლმქნ იწოდა თაკადობა არღუთა-
 შვილად და არა მხარგრძელად. გარნა არქიერნი და მისი ძმანი
 აწოდებოდენ მარგოსაშვილებად, ვითარცა არა სომეხთა ისტო-
 რიასა შინა მოხსენებულნიცა. სხვანი ჯუშაშვილებად და კვალად
 სასლმის კაცნი ამათნი თაყაშვილად, სისუა შვილად, ზუზუნინად
 და მათაშვილებად და სხვა. და ესე ყოველნი აღნაურად.

38. თავადი ბებუთოვი.

ესენი არიან მოსრულნი ანისა ქალაქიდგან, ოდეს სპარ-
 სთა აღაოხრეს ადგილი იგი და მოვიდენ გარნი მათნი და
 დაუშენენ კახეთისა ნაწილსა შიგან ადგილსა, მასლობელ ტფი-
 ლისისა, სოფელსა პირშავად წოდებულსა და შერბე მიაწიეს
 პირველსა მოქალაქობისა ხარისხსა შინა და იუენენ მდიდარ და
 იუიდეს ადგილნი; ადაშენეს აბანოები და ქარვასლა და იუიდეს
 ბალი და დაუშენენ კარვად. ამათმან შთამაძაგლობამან, ახმარბეგ-
 მან, უმეტეს შემატა მამულსა თვისსა და მიიღო საჩრისხი მე-
 ლიქობისა და დიდად სწავლობდა და უყვარდა ისაყ ფაშასა,
 ოდეს ეწყრათ საქართველო ოსმალთა ქრისტეს აქეთ 1731
 და ამა აშხარ ბეგმან დიდად მსახურა დროსა მას მეფესა თე-
 იმურაზს, ოდეს ენება ლაღბით სიგვიდილი მეფისა ფაშასა და
 ამან აშხარბეგმან ამცნო მეფესა იღუშალ ფაშისგან ლაღბი და
 მეფე განივლტო და განურა ხელთაგან მისთა და ამა მიწურისა
 გამო აშხარბეგ მოაშთო ფაშამან. ხელლო უკანსკნულ, რა და-

იმჟერა ქართულივე მეფემან თემურჩაზ, უბოძა შვილთა მისთა ჟილდოდ სოფლები და აზნაურობისა ხარისხი და დაუმტვიცა ქალაქის (რომელ არს გარბოდინი რუსულანდ) და ეგრეთვე სწულაზობდა დიდად აღამელაქს და შვილსა მისსა ავეტიქს მეფე ირაკლიან, რომელმანცა უბოძა თავადობა ავეტიქს მელაქსა და მძასა მისსა გვარად თავად ბებუთოლობა წელსა ქრისტეს აქეთ 1783 და არიან მუნდგან თავადად წოდებულნი: 1) ავეტიქსა შვილები, 2) მისგანმამოანქს შვილები, 3) იოსების შვილები, ამხარ ბეგისა და სხვანი.

ქ ა ზ მ თ ი ს თ ა ვ ა დ ნ ი .

1. თავადი ჩოღაყაშვილი.

ესენი არიან ბეკლად გენუზიელნი (რომელ არიან ერნი იტალიისანი და ამათი დიდი ხალხი მოკოდნენ და დაიპყრეს უარიში წელსა ქრისტეს აქეთ 1100 და შემდგომად მიუღეს კენერელთა წელსა 1297-სა და ვაჭრობდენ შონტოიისა ზღვიდგან ჯანდრე კასპიის ზღვამდინცა და ამათგანმან ვინმე წინამძღობელმან მოაწონა ადგილი გუმრი დაღისტანის მხარეს და გარდმოსახლდა მუნ ერბთა მრავლითა, რომელსა აწცა უწოდებენ გენოელთა და ქოფანთა და მთავარსა მას გენელთასა უწოდეს დაღესტნელთა ჩოღაყად, ვინაიდგან ჭეუვა მრავალი ცხლვარი და ზრახსა და ვაკე ადგილთა ხმარობდა იგი და აწუხებდა მუნებურთა ამ მიზნისათვის. მუნებურთა უგვე ხალხთა აღადეს შუნი ჩოღაყაზი, ვინაჲს ჭეუვს ურავლითურთ და ასე განაღობებს, რომელ ერთისა ხარისა სკიდარითა ძლივლა მო-

ვიდა სასწაულებოთა თვისითა დარუბანდის გზით შეუვისა გი-
ორგისა თანა წელსა ქრისტეს აქეთ 1320-სა და ამა შეუემან
მიიღო იგი ფრანდი, რადგან აქებდა პირველვე საქართვე-
ლას შეუეთა ზედა სამსახური ამათა წინა-პართა და შემდგომ
ამა ჩოლადსაცა და ამისთვის შეუემან შეიწინარა და მიიღო-
თავად ჩოლადი გვარად და უბოძა კახეთსა შინა მამულნი
ბეთბლმანი თავადის ირუბაქის ძისა (რომელიც, იყო ირუბაქ
კახოსის შთამომავლობათგანი ბველადვე აღვილსა (სუნორის
ხუბანსა მდგომარე) და უბოძა მუნ სოფლები და აგრეთვე ახ-
მეტას და თიანეთს ნაწილნი მამულნი და არიან მუნადგან თა-
განნი პირველნი თითქმის კახეთსა შინა. ესენი აწ არიან გან-
ყოფით მოსახლენი: 1) დურმიშხანის შეილები, 2) ჯარდანის
შეილები, 3) გივის შეილები, 4) ქაიხოსროს შეილები, 5)
ჯიმიშერის შეილები, ქაიხოსროს შეილები, 6) ერასტის შეი-
ლები, 7) დიმიტრის შეილები, 8) ჯამსპის შეილები.

2. თავადი მანუაშვილები.

ესენი არიან მეორისა ხარისხისა თავადნი მისვე ჩოლადს
გვარისანი და ამათაც აქეთ მამული ნაწილი ირუბაქის ძისავე და
არიან ესენი მოსახლედ 1) ლუარსაბის შეილები, 2) იოსების
შეილები, 3) გომეზარის შეილები, 4) ზურაბის შეილები, 5)
სვიმონის შეილები.

3. თავადი ანდრონიკეს შვილი.

ესენი არიან გვარით მანოელ კვიციანის ძის წულნი, რომ-
ელნიცა გამოკებულ იქმნენ საბერძნეთადგან და მოვიდნენ სა-

ქართველთა შინა დროსა მეფისა გიორგისასა წელსა 1144-სა, სოლო მეფემან დიდად მიიღო ესე ანდრონიკე სახელეულობითურთ თვისით და უბოძა კახეთსა შინა მამულნი სოთლე-ბითურთ და დაჰშენნენ მუნ, რომელსაცა ადგილსა მას ეწოდების აწ საანდრონიკო და სცხოვრებენ მუნიდგან წოდებით თავდათ ანდრონიკე შვილებად, რომელნიცა არიან აწ განყოფით მოსახლენი: 1) ზაზუას შვილები, 2) თამაზის შვილები, 3) სოლომონის შვილები, 4) მდივან ბეგის შვილები ანუ ქაიხოსროსნი, 5) მსეჭაბუგის შვილები, 6) ზურაბის შვილები, აწ ზააღის შვილებად წოდებულნი, 7) ერასტის შვილები. ესენი არიან მოსახლედ დაკითის შვილებად: 1) დიმიტრის შვილები, 2) ივანეს შვილები, 3) პეტრეს შვილები, ამათ სახლის კაცნი და სხვანი.

4. თავადი აბაშიძე.

ესენი არიან ვითარცა ზევით აღვწერეთ აბაშიძეების შთამავლობანი და იყო ივანე აბაშიძე მე ზააღ აბაშიძისა, რომლისა ქალი მეფესა ერეკლესა ჰყუა ცოლად, რომლისაგან იშვა მეფე მე-13 გიორგი და არიან კახეთსა შინა მცხოვრები ორ სახლად: 1) ივანეს შვილები, 2) სვიმონის შვილები.

5. თავადი ვარნაძეშვილი.

ესენი ძველად იყვნ სომეხთავე მეფეთა დროსანი. არტაგაზის შვილებად მოხსენებულნი მამუგუნიანთა გვართა, რომელნიცა პირველ იყვნენ მოსრულნი გიორგის მსრიდგან ვანსა შინა და სპასპეტნიცა სომეხთა მხედრობისა წელსა ქრისტეს აჰეთ

286-სა, ხოლო შემდგომად ამისა გარდმავიდა კახეთსა შინა
ამა ვახსა შთამამავალი ვარდან მამიკუნიანი და დაეშენა სოფან-
ბუჯს შინა, რომელსა ეწოდების აწ ჭოეთი და ამად მიუბრძ
მეფემან სუმბატ კახეთსა შინა ადგილნი, რომელსა ეწოდების
აწ საგანჩამო და არიან მუნიდგან განხაძედ წოდებულნი. ხოლო
მეორეცა გვარი მიიღეს ბებურისა გამო, რომელიცა იყო ვახ-
ნაძე ბებურ ჩინებული ჯაყი-გაღა. ამის გამო აწ უწოდებენ ბე-
ბურის შვილებადცა. ვახნაძეები ესენი არიან მამულით სასულე-
ბითაც სხვა გვარად წოდებულნი, ესე იგი, ასათის შვილებად
და აგათოშვილებად და ონანა შვილებად. ხოლო პირველნი
არიან ამით შორის მოსახლენი: 1) ბებურის შვილები, 2) უა-
ხას შვილები, 3) გიორგის შვილები, 4) აიდებურძე შვილები,
5) თამარის შვილები და ომანის შვილები. ესენი სახლობენ
კარდენახს. ხოლო აგათოშვილები ბაკურციხეს და ონანაშვილი
ვოლავს. თუმცა ონანაშვილი იყენენ პირველ სომეხთა გვარნი,
გარნა მეფემან ერეკლე პირველმან შეამდგომელობითა განჯის
ბეგლარბეგის ქალბლანის ხანისა თხოვნითა უბრძ ვახნაძეობა
წელსა ქრისტეს ჰქეთ 1695-სა და მამული ამოწვეულია ვახ-
ნაძისა და გვარიცა მისივე და ესრეთვე მეფემან თეიმურაზმანცა
და მეორემან ირაკლიმანცა მიიღეს რიცხვთა შინა თავად ვახნა-
ძედ და აწ არიან მოსახლედ ლუარსაბის შვილებად წოდებ-
ულნი.

6. თავადი სიდომონისშვილი.

ესენი არიან გვარით არაგვის ერისთვის შთამამავლობისა-
ნი, რომელიც დაკსწერე შემარე არაგვის ერისთავთათვის და
შთამამავლობათა მათათვის.

7. თავადი ჯორჯაძეშვილი.

ესენი არიან ძველად გვართავან ჯორჯიკ კაშატიელის შვილთავან შთამამაკლობათავანი, რომელნიც წინის ადგილიდგან გარდმოსახლდენ სახლცისეს წელსა ქრისტეს აქეთ 980-სა და მეკე დროსა მეფისა გიორგისასა წელსა ქრისტეს აქეთ 1466 გარდმოსახლებულ იქმნენ კახეთს გრემისა ქათაქსა შინა და მიღებულ თავადად და უკანასკნელ მეფეთავან მიიღეს გრემის მოურავობა და ენისელისა და იწოდენ ენისეს მოურავად, რომელნიცა აწცა იწოდებთან ენისელთ მოურავის შვილებად. ეს ჯორჯაძეები არიან: 1) იოანეს შვილები, 2) ზურაბისა შვილები და ძმისა მისისა თამაზის შვილები. ხოლო სახლის კაცნი ამათნი იწოდებთან ნოდარის შვილებად, რომელნიცა მოსახლეობენ საბუესა შინა და არიან ესენიცა მოსახლედ: 1) გიორგის შვილები, 2) გრიგოლის შვილები და 3) დავითის შვილები.

8. თავადი რუსიშვილი.

ესენი არიან დროსა თამარ მეფისასა, რომელიცა მოჭყენენ რუსთა მეფისა ძესა ვსუგოლოდიისსა სკიაჯად წოდებულის ქალაქით, რომელიც ექორწინა თამარ მეფესა ქრისტეს აქეთ 1177-სა და თამარ მეფემან ამა რუსის შვილს რუსოვად წოდებულსა გვართავა უბოძა რუსისშვილობა და თავადობა და აწ არიან შილდას მოსახლენი ესენი: 1) ბამარის შვილები, 2) ქაინოსროს შვილები.

9. თავადი ჩერქეზისშვილი.

ესეი აჩიან მისვე დროსანი მოსრულნი ჩერქეზ ქიმონიღგან და ადგილისა გამო მიიღეს გვარად ჩერქეზის შვილობა და თავადობა თამარ მეფისავე დროსა და აწცა აჩიან მოსასჯელ მანავს: 1) რამაზის შვილები, 2) ჯანასლანის შვილები 3) გიორგის შვილები, 4) ნიკოლაოზის შვილები და სხვანი.

10. თავადი აფხაზისშვილი.

ესენი აჩიან აფხაზეთიღგან მოსრულნი, ოდეს აწყეს მამადიანობა აფხაზთა. ესენი მოვიდნენ კახეთსა და მეფემან თეიმურაზ მიიღო თავადობისა ხარისხითა აფხაზად წოდებულნი, რომელნიც აწოდებოიან აწ აფხაზის შვილებად და უბოძა კარდანესს სახასო მამულნი და ყმანი და მუნ სცხოვრებენ მუნ უამიღგინ წელსა 1636-სა და აჩიან ერთ სახლად.

11. თავადი გობიტაშვილი.

ამათნი წინა-პარნი აჩიან საბერძნეთიღგან თანა მოყოლილ თავადის ანდრონიკესი დროსა მეფისა გიორგისასა წელსა 1144-სა, რომელიცა ამათ წინაპარი აწოდებოდა სახელით გობიტად და ესე მიღებულ იქმენ საკადრდე გობიტაშვილებად და აჩიან მუნიღგან მცხოვრები ფხოველსა შინა ერთ სახლად, აწ გონსტანტინეს შვილებად წოდებულნი.

12. თავადი ჯანდიერის შვილი.

ამათნა გვარნი უკვე პირველ ესახლენ გლდანსა ადგილსა შინა, რდეს მოვიდნენ თურქნი და აიღეს ტფილისი და დაემკვიდრენ მუნ; მასინ ჯანდიერ ვინმე ლეონის შვილმან, რომელიც მასინ იწოდებოდნენ ამ გვარითა აზნაურად, ამა ჯანდიერმან მეფისა დიდისა თეიმურაზისა დროსა სთხოვა მხედრობანი და აღუთქვა ტფილისის ალება. ხალხი მან უბოძა მხედრობანი და ამა ჯანდიერმან ღამე იღუპილად მიიყვანა და დამალა ქვევითობანი ბალებთა შინა და თვითონ ჯანდიერმან და სახლის ვაცთა ამისთა აჭვიდეს სახედართა თინხნი და დამალეს მასშინა თოფები და მოვიდნენ კოჭრის კაცს წოდებულსა და მტკვლთა ქალაქისათა განუღეს კარნი, ეგონათ თინხთა განსუიდავი მათგან და მასინ აღმოიხადეს მასხვილი და მოსრნეს შეგარენი იგბ და თვით განმაგრეს კარისა მის გოშვი და მისცეს ნიშანი დამალულთა ჯართა, რომელნიცა შემოესივნენ და აიღეს ტფილისი და მოსრნეს მასშინა მეოთხნი მტკვლნი და ამა ჯალდოსთავის მეფემან მისცა თავადობაი გვარად ჯანდიერობისა წელსა ქრისტეს აქეთ 1628-სა და სახსარითაგან კანქოსა შინა მიმუღი და უმა და არიან აწ მცხოვრებნი კალაქისა შინა: 1) შაალის შვილები, 2) თრადონის შვილები, 3) ნიგოლაოზის შვილები, 4) ომანის შვილები და მისის ძმისა, 5) თარხნის შვილები, რომელ არიან ლუარსაბისა და ბიძინას შვილები, ხალხი ასმეტას მცხოვრებნი იწოდებოან ჩოგაშვილებად ამაკუ ჯანდიერთა გვარისა და არიან აზნაურნი.

13. თავადი ჭავჭავაძე.

არიან რა გვარად, პირველნი რომელნიცა სახლობენ გაღ-
მა მხარს ევარელსა შინა. ივინი არიან ძველადგანვე დროსა
მეფესა ლეონისასა წელსა ქრისტეს აქეთ 1529. ესენი იყვნენ
ადგილით და მუნ მოსახლენი თავადადვე და მერე გადმოსახ-
ლდენ ევარელსა შინა და მუნ მისცა ადგილნი, რომელნიცა აწ
არიან: 1) გლახას შვილები და ძმთა ამისისა, 2) მელქისა-
დგისა შვილები. ხოლო მეორე ჭავჭავაძენიც არიან მუნვე ად-
გილიდამ მოსრულნი, რომელნიცა ამბობდენ მონათესაობასა მათ-
სა, გარნა არა აქნდათ მათთან მამულნი და ამით მოსახურეს
ერეკლესა მეფესა თუშეთს და რდეს გამეფდა მეფე ირაკლი პირ-
ველი წელსა ქრისტეს აქეთ 1680-სა შემდგომად მოსახურებისა-
თვის დასახლნა ადგილსა წინანდელსა და მიიღო აზნაურად.
შემდგომად მეფემან თეიმურაზ აღიყვანა მცირე თავადის ხარის-
ხსა შინა და უბოძა მცირე რამ უძა და ზვარი სამეფო და
უგანასგნელ უფრორე მეფემან მეორემან ირაკლიმ დაუმტკიცა
ჭავჭავაძეობა და არიან მუნიდგან წოდებულნი, რომელნი პირ-
ველ იწოდებოდენ მამულის შვილებად და რომელიცა ახლაცა
იწოდებიან მამულის შვილებად: 1) ივანეს შვილები, 2) ბერ-
ნაზირის შვილები და 3) გარსევანის შვილები და სხვანი.

14. თავადი ვახვანაშვილი.

ესენი იყვნენ პირველ სამცხის თავადნი ვახვანად წოდ-
ებულნი, მეფობასა დიმიტრისასა, წელსა 1294-სა. ხოლო უგ-
ნასგნელ მოვიდნენ ვახუთსა შინა თელავს და დასახლდნენ მუნ.

და იწოდებიან კასკასის შტადად თავადად აგრეთვე ბაზიერტ-ს-უ-
 ცის შვილებადცა, ხოლო სახლის კარნი ამათნი იწოდებიან
 ყორჩიბაშის შვილებად და კასის შვილებად: 1) არიან ზაალის
 შვილები, 2) ყორჩიბაშის შვილები, 3) კასის შვილები. ყორ-
 ჩიბაშის შვილები გაუთვისდათ სახელის გამო, რომელ ყორ-
 ჩიბაშე სპარსულად ნიშნავს აბჯართუხუცესობას. ხოლო კასის
 შვილები მძეულ სახელისა გამო გაუთვისდათ.

15. თავადი საგინაშვილი.

ამათნი შთამომავლობანი არიან სპარსთ მთავრისა საგად
 წოდებულისა, რომელიცა საგ მთავარი დაადგინა ხალილ არაბ-
 მან ამირად წოდებულმა. ესე საგ დაადგინა ტფილისსა შინა გამ-
 გულ წელსა ქრისტეს აქეთ 787-სა დროსა აშოტ მეფისასა და
 შერქ ამას საგისა დაშთობილნი შთამომავლობანი იწოდნენ სა-
 გინა შვილად თავადად მეფეთაგან და არიან ორნი: 1) სომ-
 ხისა შინა მოსასლენი, 2) კახეთსა შინა.

16. თავადი ტუსის შვილი.

ესენი არიან ძველადვე შედგინსძეთა შთამომავლობანი.
 ვითარცა აღწერეთ შემოქმედი ამილახვარისთათვის და გაუგებ-
 რათ სახელისა გამო, რომელსა ამათ წინა-პართაგანსა ეწოდა
 სახელად თუს, და ამის გამო მიიღეს ტუსის შვილობა. ამანნი
 გუარნივე ქმნდნენ დროსავე აღექსანდრე მეფისასა წელსა 1469-სა
 და არიან მცხოვრებნი კახეთსა შინა ახმეტას და გაღმა მხარ-
 ში: 1) არიან შილშის შვილები, 2) ქაიხოსროს შვილები და
 სხვანი.

17. თავადი ხიმშიაშვილი.

ამათნი წინაჰარნი ძველადკე არიან თავადნი აჭარისაჲნი და ოდეს დაიპყრეს თურქთა ხსალციხე და მიიღეს მუნ შრავაღთას მახმადის ქსეუელი ამათნი გვარნი რაოდენნიმე აიყარნენ მუნდგან და მოვიდნენ კახეთს დროსა დიდისა ლეონ მეფისასა წელსა 1605-სა და დაეშენნენ საგურამდოს თავს ძაგნაკოვასა ადგილსა და არიან მუნ უამდგან თავადნი რაოდენნიმე სხვადაც განუყოფილი და სხვანი არიან აჭარას და ხსალციხეს ბუკებად წოდებულნი ხიმშიაშვილებნი.

18. თავადი უარაღიაშვილი.

ამათნი წინაჰარნი იყვნენ თურქისტანელნი დროსა ლანგთემურისასა და ამა თემურლანგისა სარდალი იყო უარაღთათ. ჩოლო ოდეს მოიწია საქართველოსა ზედა მხედრობითა დიდითა ლანგთემურ მამინ ტყვედ დაშთა ამა უარაღთისა ნათესავი ერმა ჭაბუკი დროსა მეფისა გიორგისასა წელსა ქრისტეს აკეთ 1396-სა და მერე შემდგომად ამა უარაღთისა ნათესავმან მიიღო მართმადიდებლობისა სარწმუნოება და მეფემან თავადობისა ჰარისსითა უარაღიაშვილად და დაამოყრა ჩოლოუაშვილს და მისცეს მამული გლემა მხარისა შინა და დასახლდა მუნ და არიან კიდრე აქამომდე თავადნი უარაღიაშვილად წოდებულნი.

19. თავადი ბაბადიმიშვილი.

ამათი წინაჰარი არის ბაგრატიონთა შთამომავლობისა ამამ უფლისაგან და არიან თავადნი მესამისა ხარისხისანი.

... (ს. ანუ... 20. თავადი ქობულაშვილი. ...)

ამათი წინა-პარნი იყვნენ ქობულად წოდებულნი სომეხთა მეფეთა დროსკე და მოსახლენი ანსა ქალაქსა შინა, რადეს სუმბატ მეფე განძებულ იქმნა ამირ არაბისაგან წელსა ქრისტეს აქეთ 882-სა. მაშინ ესე ქობულის ძენიცა განივლტნენ მისთანა და მეფე მიადრჯათესათსა და სწავნიცა მრავალნი მისთანა და უკანასკნელ ამა ქობულთა შვილთაგანს დაშინენ გურამს ადგარლსა ქობულეთსა შინა და იყვნენ მუნ. შემდგომად მეფემან დაკრთ კახთამან შეიქმნა ცოლად გურამელის ასული თინათინა ამას მოჭყვსა ჩითუკში ქობულავი და დედოფლის შვიმდგომლობითა მიიღო მეფემან თავადობის ხარისხსა შინა და დასახლსა რუის პირსა ადგარლსა. ხალხი უკანასკნელ დროსა მეფისა თეიმურაზისა და ირაკლისასა წარჩინებულ იქმნა ოთარ ქობულავი და მიუბოძა მდივნობა კახეთისა და იწოდებოდნენ მდივნის შვილებადცა, რომელნიცა არიან აწ: 1) დავითის შვილები, 2) ილიას შვილები, 3) სვიმონისა, პარტევისა და სხვანი.

... 65

31. თავადი გურამისშვილი.

ამათნი წინა-პარნიცა არიან შეკლადვე მონათესავენი ტუხიანთა გვარისანი, ვითარცა ზემოთ აღვსწერეთ, გარნა გვარნი ამათნიცა ისევ ძირით არიან ზედგინიძის ძეგბის შწამამავლობისანი და ესენი მეფისა ალექსანდრეს დროსკე ცნობილნი იყვნენ თავადად წელსა 1585-სა, რომელნიცა პირველ მოსახლეობდნენ საგურამოს შინა და აწ არიან მოსახლეები ქვემო სუ-

ჭაღას: 1) შაალის შვილები, 2) გიორგის შვილები, 3) დავითის შვილები, 4) მილახვრის შვილები, 5) ეურუმის შვილები და სხვანი. ხოლო ამათნი სახლის შვილნი ადრიდკე ცხოვრობენ აჭარასა შინა თავად ფაქლით წოდებულნი.

22. თავადი გურგენისძენი.

მკლად გურგენის ძეები იყვნენ თავადნი შილდისანნი, რომელნიცა ასწუდენ და არვინლა დაშთა გვართა მათთაგანი. ხოლო უგანასკნელ მორღლის ძემან სოლომონ, რომელიც იყო აწინაურად ცალმკად დიდად მსახურა შეუქსა ირაკლის. აღეს ნადირშამ წაიყვანა მეფე ირაკლი ინდოეთსა შინა თანა წაწუკა მუნ სოლომონ და თავდადებოდაც მსახურა. ამისთვის მეფემან ირაკლი უბოძეს თავადობა და უწოდეს გურგენისძეობა და არაჲ ესენი წელსა 1744 ს.ა წოდებულადკე თავადად, რომელნიცა აწ მისახლეობენ შილდასა შინა და იწოდებან სოლომონ მორღლის შვილებად თავადად გურგენის ძეებად ესენი და ამათნი სახლის კაცნი.

23. თავადი ლიონისძე.

ლიონ თავადი იყო მკლად სომეხთა მეფეთა და ასწუდენ გვარნი მათნი დე რომელნიმე ესახლენ კახეთსა შინა გვარნივე ამათნი ადრიდკე და ესენიცა ამისწუდენ. ხოლო აღეს მეფემან ირაკლი ბრძოლ ერეკანს ერეგნის ხანის უსან ხანს და ძლევა შეიძოეს მუნ მეფემან ირაკლი, მაშინ დაიჭირა ბრძოლასა შინა მდივანი ანათნთა სოლომონ და კიდელთა ამისა მეფემან ირაკლი უბოძა გვარად ლიონისძეობა და მდილთა თავადად

და აწ არიან: 1) სოლომონის შვილები, 2) ირაკლის შვილები.

24. თავადი ავადიძე

ამათნა წინა-პარნი არიან მონათესავენი თავადთა ავადიანთანი ვითარცა ზემოთ აღვწერეთ ავადიანთათვის. სოლომონის სახლეობენ ესენი ვახუთს: 1) გივის შვილები, 2) ივანე შეიძის შვილები.

სამეფო აზნაურნი ქართლისანი.

1. შაბურის შვიდნი

ამათ ადგილისა გამო გაუგავრდათ სახელი ესე. სოლომონის შინა-პარნი ესახლენ პირველ დარუბანდის ნაწილსა შინა შაბურად წოდებულსა და სახლის კაცნიცა მათნი რომელნიმე ესახლენ ნახევრის მხარესა სეობასა შინა შაბურისანსა წოდებულსა და ოდეს შეჰქმან გარემო ბრძოლით დაიპყრა დარუბანდი და მისნი კერძონი წყლსა 1150, მასინ შაბურელი ვინმე ბეგი მოვიდა მეფესთან იგიცა და სხვანიცა მუნებურნი წარჩინებულნი გვამნი გარდმოასახლნა და დასხნა სსკათა და სსკათა ადგილთა შინა და ესე შაბურისანი დასახლნა არაგვის ზედა და დაშთენ მუნ ყაშიდგან და იწოდებიან აზნაურ შაბურისანად შთამამკელობანი. მათნი და არიან მუნ ყაშიდგან პირველ აზნაურად კვარნა მათნი.

2. აზნაური თურქისტნისშვილი.

ამათნი წინა-ჰარნი არიან ადრითვე მოსრულნი თურქისტანის ადგილისაგან, და ამათნი წინა-ჰარნი სომხითსა შინა ესახლნენ მეორე აზნაურის ხარისხითა და ამათნი წინა-ჰარნი იყვნენ მოხელედცა თამარ მეუფისა ქრისტეს აქეთ 1202-სა და მუნ უამიდეგან არიან აქამომდე აზნაურად მიღებულნი სომხითსა შინა პირველნი აზნაურნი.

3. აზნაური სააკაძე.

ამათნი წინა-ჰარნი არიან მონათესავენი თავადის თარხნის შვილისა, ვითარცა ზემოთ აღწერეთ გვარნი მათნი. და აწ ესე სააკაძენი არიან აზნაურნი და მოსახლენი ატენის ხეობისანი, რომელნიც სახლობენ სოფელსა ხიდის თავად წოდებულსა.

4. აზნაური საგინაშვილი.

არიან მონათესავენი თავადის საგინაშვილისა, ვითარცა ზემოთ აღწერეთ გვარი მისი და ესენიცა ესახლნენ სომხითს ნაწილსა შინა და იწოდებიან აზნაურად ძველადვე.

5. აზნაური ვაბაშვილი.

ამათნი წინა-ჰარნი ძველადვე დროსა მეუფისა მარკანისასა ჰსწნდნენ და იტყვიან ამათ მოსკლასა ურიასტანის ადგილით, ვაბაონიდეგან მოსკლასა ადრითვე, ოდეს ურანა გარდმოქსახლნენ, დროსა ნათუგოდონოსოსორისასა და იყვნენ ესენი მცხე-

თისა ქალაქსა შინა მოსასლენი. ხოლო უკანასკნელ, რა იყო ტფილისის ქალაქის შენობამან, მასინ გვარნიცა ამათნი გარდასასლდენ ტფილისსა შინა და არიან მუნ უსმიდგან მცხოვრებნი აზნაურად და მეფეთაგანც იყენენ მიჩნულებნი.

6. აზნაური მურვანიშვილი.

ამათ წინა-პარი იყო თათართა გვარისა ბეგისა მურვანად წოდებულისა და მეტე მისი შთამამავლობათაგანი მოვიდნენ სხალცისიდგან და მიიღეს მართმადიდებლობისა სარწმუნოება და შერაცხილ იქმნენ აზნაურად, რომელნიცა მოსასლეობენ სურამს. და ესენი ჰსჩანდენ საჩინოდ დროსა მეფისა ლუარსაბისასა წელსა ქრისტეს აქეთ 1604-სა და უკანასკნელიცა მეფე მეტე ირაკლი დიდად ჰსწვალობდა ქაიხოსრო მურვანის შვილსა და ჰყვა მოხელედცა უხადრად და უსახისი მოურავის შემწედცა.

7. აზნაური აბაზაძე.

ამათნი წინა-პართაგანი იყო აბუბაზ წოდებულნი დროსაკე მეფისა დავითის აღმაშენებლისასა და იყო აბუზამ ძველად ურმსთავი სომხითისა და მეტე, ოდეს დავით აღმაშენებელმან განსდევნა თათარნი მოსასლენი ქართლიდგან, მასინ ამათ გვარმან მსახურეს მეფესა და იყენენ შირველ თავადისა ხარისხითა წელსა 1295-სა შინა. ხოლო უკანასკნელ, სხვათა და სხვათა შიგლობობასა ჰქეშე, მათგანიცა გვარნი დაძაბულბულ იქმნენ და უკანასკნელ იწოდნენ აზნაურებად და არიან აწ მოსასლენი სურამისა შინა, აზნაურად მიღებულნი.

8. აზნაური უორლანაშვილი:

ამათნი წინა-პარნი არიან თურქმანთჳ სომეხთჳ გვარისა-
 ნი, რომელნიცა პირველ იყო უორლან ალად წოდებულნი, რომ-
 ელიცა დროსა ლანგ თემურისასა მოჲდა და დაუშენნ სომ-
 ხითსა შინა. ამათთა შვილთა მიიღეს აზნაურობისა სარისხი
 და გვარად უორლანაშვილობა, რომელნიცა ჰსწინდენ დროსა მე-
 თისა ალექსანდრესასა აზნაურადჲე მიღებულნი წელსა 1415-სა.
 ხალხი უკანასკნელნი ამათნი გვართავანნი, რომელნიცა ორგუ-
 ლობისა გამომეფისა გარდაურდელ იქმნენ გელიყარა კლდესა
 ზედა ადგილსა წოდებულსა და არიან ესენიცა მეორისა ხარის-
 ხისა აზნაურად და მექონნი მამულთა სომხითსა შინა. აწ არიან
 ჩაოდენიძე სახლად განყოფილნი: 1) ოსეთისა შვილები, 2)
 ვახრისის შვილები, 3) დავითის შვილები და სხვანი.

9. აზნაური ფიცხელიაური.

არიან ძველადჲე წინა-პარნი ამათნი ვაკვასიის მთით მო-
 სრულნი და მოსახლენი ქსნიის ხეობისა შინა და ცნობილნი
 ადრევე დროსა მეფისა დავითისასა წელსა 1299-სა და შემ-
 დგომად მეფისჳ ბაქმურაზისა და მეფისა ირაკლისაგანცა პა-
 ტივცემულნი და მოხელედნა დადგინებულნი ქსნიისა შინა და
 არიან აწ ჩაოდენიძე სახლად: 1) ბოჭორულთა შვილები,
 2) არჯვანის შვილები, 3) რამინის შვილები, 4) გიორგის
 შვილები, 5) ივანეს შვილები, 6) საამის შვილები, 7) ბუკანის
 შვილები, 8) ამიანის შვილები, 9) ბურისა შვილები, 10) თქ-
 თუმანის შვილები.

ზანცხალეა,

ჟურნალი

«ივერია»

(წელიწადი მერვე)

ამ 1884 წ. იანვრიდამ უუჩნალა «ივერია» გამოდის
უკულ-თთვე და თთვე იმავე სახით და სიურცით, როგორც
აქამომდე გამოდიოდა.

ხელის-მოწერა მიიდება:

რედაქციაში, რომელიც იმყოფება სიმონსონოვის ქუჩაზედ,
ნახაროვის სასლებში, პირველი კლასიკური გიმნაზიის უკან.
სადაც ზედა საართულში «დროებისა» რედაქციაა და იქვე, შუა
სართულში, რედაქცია «ივერიისა».

მუთაისში, ჭილაძეების წიგნის მაღაზიაში, ბუღჯაბთან.

ბათუმში, «წერა-კითხვის საზოგადოების სკოლის მა-
სწავლებელ მ. ი. ნათაძესთან,

ფასი ხელის მოწერისა:

მთელის წლით 7 მან., სოფლის მასწავლებელთათვის—5 მან.

ქალაქს გარეშე მცხოვრებთ ამ ადრესით უნდა დაიბარონ
ჟურნალი:

Въ Тифлисѣ, въ редакцію журнала «ИВЕРІЯ»

ხვედრი ფული ხელის-მომწერმა უუჩნალის დაბარებისა-
თანავე უნდა გამოუზავნოს რედაქციაში.

რედაქტორი და გამომცემელი ილ. შავჭავჭავაძე

ნ 383
1884

განცხადება.

ამა 1884 წელს ჟურნალს «ივერიაზე» ხელის მოწერა მიიღება მხოლოდ მთელის წლით.

თაი მთელის წლისა შეიდი მანათი,

სეჯის-მოწერა მიიღება «ივერიის» რედაქციაში, სიმონ-სანიაციის ქუჩაზე, 1-ს კლასიკურის გამანაზიის უკან, ნა-ზარკვის სასტუმროში, აგრეთვე შვედრდოვის სასტუმროში.

მუთაისში, შილაძის მანათიში.

ბათუმში, წერა-კითხვის საზოგადოების სკოლის მას-წავლებელ მ. ნათაძესთან.

ქალაქს გარეშე ხელის მომწერთ წერილი ღ ზეული შემ-დეგის ადრესით უნდა გამოგზავნონ:

Въ Тифлисе

Въ Редакцію журнала «ИВЕРІА»

ვისაც ჟურნალი თაგის დროზედ არ მიუვიდეს, ვთხოვთ, მალე აცნობოს რედაქციას.

რედაქტორი ილ: შავჭავჭავაძე.